

DE OPWEKKING TE NIJKERK IN 1749

Eerder verschenen in:

GETROUW VERHAAL EN APOLOGIE OF
VERDEEDIGING DER ZAAKEN
VOORGEVALLEN IN DE GEMEENTE TE NIEUWKERK OP DE VELUWE.

door
G.ERARDUS KUYPERS
Predikant aldaar.

Te Amsterdam
Gerardus Borstius, Boekverkooper op den Nieuwendyk het vyfde huis van den Dam.
MDCCL.

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2004

INLEIDING

De opwekking die in Nijkerk plaatsvond vanaf 1750 heeft de naam van Nijkerkse beroeringen gekregen. Deze uitdrukking komt ons negatief over. Maar de uitdrukking op zich is niet negatief. Ze is ontleend aan Ezechiël 37: 7. De profeet krijgt opdracht van de Heere om te profeteren over de doodsbeenderen. *"Toen profeteerde ik gelijk mij bevolen was, en er werd een geluid, als ik profeteerde, en zie, een beroering; en de beenderen naderden, elk been tot zijn been."*

Het werk van Gods Geest werd een oud Nederlands 'een beroering' genoemd. Soms ook: 'beroering van de Geest, of ontroering in het hart'. Wij spreken nu van een *opwekking*, als Godswerk in meerdere personen of plaatsen, of landstreken plaatsvindt. Soms spreken we ook van een religieuze opwekking, zoals na de val van het communisme in diverse landen plaatsvond.

Dat een algemene opwekking van Gods Geest zowel zaligmakende overtuiging en geloofsleven voortbrengt, maar ook algemene overtuiging, en oppervlakkige geloof, is bij alle serieuze schrijvers over dit onderwerp te vinden. Sommigen voelen zich geroepen om dit werk krachtig te stimuleren, anderen om het verschil tussen tarwe en kaf aan te tonen. Er zijn ook mensen die alles goedkeuren en er zijn anderen die precies het tegendeel doen, die keuren alles af. Beiden redeneren vanuit Gods Woord.

Als er één opwekking geweest is in Nederland, die zoveel pennen in gang gezet heeft, is het zeker bij de *Nijkerkse opwekking* geweest. In deze brochure wordt aan de beide visies, zowel vóór- als tegenstanders, aandacht gegeven.

Het is niet de bedoeling om in deze inleiding diep in te gaan op de mening van vóór- en tegenstanders. Ik wil alleen twee opmerkingen plaatsen.

1. Veronderstel dat er 2000 mensen in die opwekking betrokken waren. En gesteld dat de Heere 10 procent ervan zaligmakend heeft bekeerd. Zoals elk tiende schaap onder de roede gemerkt werd en afgezonderd. Nu, wat kunnen wij daar op tegen hebben??

Laten we nog een trapje lager dalen. De Godgeleerden stellen vast dat voor de bekering van één zondaar een groter kracht en wonder wordt vereist dan voor de schepping van de hele wereld. Nu, als de grote Herder één schaap van de honderd heeft opgezocht en in Zijn schaapskooi gebracht heeft, zouden ze dan niet blij mogen zijn? De engelen zijn er in elk geval blij over. Als hun blijdschap onze ergernis is, dan is er iets grondig fout.

Ik heb wel eens licht van Boven gekregen in het onuitsprekelijke wonder dat één zondaar bekeerd wordt. Als deze de enige was uit heel Adams geslacht, dan zou Christus niet minder hebben moeten lijden. Daaruit volgt, dat de persoonlijke waarde van Christus' leven, van Zijn lijden en sterven en Zijn liefde die Hij één gelovige toedraagt, net zo groot is tegenover één gelovige, als tegenover miljard gelovigen. Er is namelijk geen verdeling in Christus' onmetelijke liefde en oneindige waarde van de prijs die Hij heeft betaald. Er is alleen trap en mate in de persoonlijke ondervinding. Zo is het ook met de liefde van de Vader. Als een vader drie zonen heeft, houdt hij van alle drie met een volle liefde. Dezelfde volle liefde die een andere vader zijn enige zoon toedraagt. Nu, de volle liefde van de Vader valt op al Zijn kinderen, en is even groot.

Daar zal Gods volk weer wonen naar Zijn raad,
 God eeuwig hun *Zijn volle gunst* betonen. Psalm 69:14

2. Het grote werk van de Drie enige God is, dat de Vader de Zoon verheerlijkt, dat de Zoon Zijn Vader verheerlijkt en dat de Heilige Geest, die van Beiden uitgaat, Beiden verheerlijkt, en Zelf door de Vader en de Zoon verheerlijkt wordt.

Maar het was God niet genoeg, Zichzelf te verheerlijken, - o onbegrijpelijke wonder - Hij wilde ook verheerlijkt worden door mensen. Daartoe zendt de Vader en de Zoon de Geest des Heeren op deze aarde, om in mensen te wonen als Zijn tempel, om de Vader in Zijn Zoon te openbaren, opdat de gelovigen zo hun Verbondgod verheerlijken. Het onbegrijpelijke wonder dat een zondaar te beurt valt, zal in eeuwigheid niet doorgrond kunnen worden. Willen wij nu uit dankbaarheid die zalige Verbondsgod eren op aarde, hebben we niet anders te doen dan ons te vermaken in de harmonie van de Goddelijke Personen, in Hun wijze van bestaan en Hun werk in het zaligen van onze personen.

Maar daar blijft het niet bij. Het grote werk waartoe de Heere ons roept, is om Zijn Geest af te smeken over anderen. En om de werking van Zijn Geest zowel persoonlijk als in collectieve zin, te leren onderscheiden, bij het licht van de Geest. Om daarna het zaligmakend geloofswerk te bemoedigen, troosten en daarin mee te leven; en om het nog onvolkomen werk aan te moedigen, om de Heere te zoeken en niet rusten op iets buiten Christus.

Als wij in deze gewichtige taak bezig mogen zijn, vooral in onze binnenkamer mogen we de voetstappen drukken van een lijdende borg. De Heere heeft daaraan Zijn belofte verbonden: *die met tranen zaaien, zullen met gejuich maaien*. Door de diepte van beproevingen heen, zullen we eens alle teleurstellingen te boven gekomen en volgens de belofte van Jezus zullen wij zitten met Hem op Zijn troon, gelijk Hij gezeten is met de Vader op Zijn troon.

Nu, laten wij zolang er nog een beetje adem in onze longen is, smeken om de Heilige Geest voor een opwekking van Christus' kerk op aarde, en vooral in ons land.

En er zijn drie redenen waarom wij mogen hopen op verhooring.

1. De Heere heeft beloofd een wereldwijde laatste opwekking van Christus' kerk op aarde te geven bij of omtrent de bekering van Israël, Romeinen 11.
2. De Heere heeft gezworen dat Hij Zijn beloften zal vervullen, Jesaja 54: 9 en Hebreëen 6: 17 - 18. *Waarin God, willende den erfgenamen der beloftenis overvloediger bewijzen de onveranderlijkheid van Zijn raad, met een eed daartussen is gekomen; opdat wij door twee onveranderlijke dingen, in welke het onmogelijk is dat God liege, een sterke vertroosting zouden hebben, wij namelijk die de toevlucht genomen hebben om de voorgestelde hoop vast te houden.*
3. Wij hebben hiervoor een Onderpand in de hemel, namelijk Christus als een Voorspraak bij de Vader, én een onderpand op aarde, namelijk de Geest van Christus in het hart. 2 Korinthe 1: 22. *Welke wij hebben als een anker der ziel, hetwelk zeker en vast is, en ingaat in het binnenste des voorhangels, waar de Voorloper voor ons is ingegaan, namelijk Jezus, naar de ordening van Melchisédek, een Hogepriester geworden zijnde in der eeuwigheid.* Hebreëen 6: 19, 20.

Nu de Heere geve om op deze grondslag te leven en te sterven en te leven tot in de zalige eeuwigheid. *En alzo zullen wij altijd bij den Heere wezen.*

Middelburg, 10 november 2004.

W. Westerbeke

DE OPWEKKING TE NIJKERK vanaf 1749 is al eerder verschenen in: GETROUW VERHAAL EN APOLOGIE OF VERDEEDIGING DER ZAAKEN VOORGEVALLEN IN DE GEMEENTE TE NIEUWKERK OP DE VELUWE. Door GERARDUS KUYPERS Predikant aldaar.

Uit dit verhaal is in de loop van de jaren al dikwijls geciteerd, maar werd niet volledig weergegeven. Drs. J. Fekkes heeft hierover een boek gepubliceerd waardoor in deze leemte werd voorzien. De titel luidt: *Nieuwkerk, een lichtbaken op de Veluwe. Een historische beschrijving van de Nijkerkse opwekking in 1749*

Uit dit duidelijk en warm beschreven boek is het verhaal van ds. Kuypers overgenomen in hedendaagse spelling.

Verschillende opwekkingsplaatsen in Nederland

Ten tijde van de 'Nijkerkse beroeringen' trokken hele gezelschappen op naar Nieuwkerk om oog- en oorgetuige te zijn van dat werk waarover de verhalen door ons land verspreid werden. Velen kwamen te voet van Amersfoort, Barneveld en Putten naar Nieuwkerk. Daarnaast kwamen ook velen per rijtuig of per schip naar Nieuwkerk om een paar dagen in Nieuwkerk te blijven. Al deze reizigers kwamen om te zien waarover gesproken werd. Kerkdiensten werden 's zondags en door de week bezocht, maar men kwam daarnaast overal waar diensten werden belegd buiten de kerk. Velen kwamen onder de indruk van wat zij allemaal gezien en gehoord hadden. Onder al die bezoekers waren ook veel predikanten.

In Werkendam hadden zich al in 1746 'beroeringen' voorgedaan. Maar in Nieuwkerk vindt de officiële doorbraak van de achttiende-eeuwse 'opwekkingen' en 'beroeringen' plaats. Ten tijde van de 'Nijkerkse opwekking' ontstaan op verschillende plaatsen in het land opwekkingen. In Aalten heeft ook een grote opwekking plaatsgevonden onder ds. Phillippus de Roy. De Roy was een aanhanger van Kuypers, en mede daardoor vertonen de gebeurtenissen in Nijkerk en Aalten veel overeenkomsten. De gemeente Aalten is direct beïnvloed vanuit Nijkerk, de overige gemeenten indirect.

De opwekkingen concentreerden zich voornamelijk op de Veluwe, rond de Alblasserwaard, in Drente met uitlopers naar Groningen en in de Achterhoek.

De opwekkingen vertonen overeenkomsten, maar ook verschillen. In Aalten en Werkendam gaan de opwekkingen bijvoorbeeld gepaard met visioenen.

Nieuwkerk stond midden in de achttiende eeuw centraal door de opwekking die in deze vest plaatsvond. Nieuwkerk ging als een lichtbaken fungeren. Na het ontstaan van het 'Nieuwkerks werk' zien wij in ons land in de jaren daarna tot 1752 overal opwekkingen plaatsvinden.

Getrouw verhaal door Gerardus Kuypers

Voorrede

Wij geven eerst een korte weergave van de voorrede die Gerardus Kuypers geschreven heeft voor zijn boek Getrouw verhaal en Apologie.

Kuypers begint zijn voorrede met te melden dat hij nu zijn beloften volbracht heeft. Nu mogen de mensen hun oordeel geven over wat er in Nieuwkerk gebeurd is. De vraag is, of hij aan de verwachting voldaan heeft. Dat zal de uitkomst leren, die hij de Heere aanbeveelt.

"De bewustheid der oprechtheid van mijn gemoed geeft mij vrijmoedigheid, dit Verhaal en Apologie ter toets te brengen aan het oordeel van hen die het zich tot ere rekenen, recht te hebben leren denken, en de eeuwige waarheden van Gods ontzaglijk Woord te stellen tot de toetssteen van hun bevattingen, in 't stuk van godsdienst.

Ik kan mij ondertussen niet genoeg verwonderen over de voorbarigheid van velen die niets doen dan redeneren, op de losse grondslag van die zozeer beruchte brieven, die ik - als verminkt en buiten mijn weten uitgegeven - niet voor echt erken. De vaandragers van dit soort van mensen is die persoon die zich achter het masker van Vader verbergt, niet alleen in die brief aan zijn Zoon, maar voornamelijk in de Verdediging van die brief tegen mijn Bekendmaking in de Boekzaal.

Ik had voorgenomen, geen naamloze, en vooral schertsende en luchtige schrijvers te antwoorden, zoals ik ook aan 't eind van de Apologie gemeld heb. Maar opdat deze oude Vader niet in die verbeelding komt dat hij die Jongeman zo eensklaps geheel ontwapend had, heb ik voor dit maal dit volgende aan de lezer willen mededelen."

Kuypers laat zien wat voor verwarring er geweest is door het schrijven van de 'Vader' aan zijn 'Zoon' en de beruchte 'Nieuwkerkse brieven'. Na alle aanvechtingen wordt het nu de hoogste tijd dat de 'Zoon' met het echte Verhaal komt.

Bewust hebben wij van Kuypers' boek niet het tweede deel, Apologie of Verdediging, in het boek 'Nieuwkerk, een lichtbaken op de Veluwe' opgenomen. De reden is, dat wij in dit boek meer de aandacht willen vestigen op het gebeuren zelf dan op de pennenstrijd.

Getrouw verhaal der zaken, sinds enige tijd voorgevallen in de Hervormde Gemeente te Nieuwkerk op de Veluwe

De aanleiding tot dit Verhaal

De geruchten die wijd en zijd verspreid geworden zijn aangaande de zeldzame en verbazende uitkomsten der zaken - in de ongewone en voorspoedige voortgang van de krachtdadige werking van Gods Geest tot een heilzame beroering en verandering van zo veler harten en onderwerping ervan in gehoorzaamheid des geloofs aan de scepter van Koning Jezus alhier in deze gemeente - zijn vermengd en omhangen met zeer vele, zo niet valse, tenminste beuzelachtige, en de glans van dit werk verdovende omstandigheden. Daarbij komt dat zekere afschriften van brieven, die op mijn naam

overall rondgaan, waarvan ik openbaar getuig, dat zij gedeeltelijk zijn verzonnen en van spotters gesmeed, om mij daardoor voor een krankzinnige dweper te doen doorgaan, of gedeeltelijk verminkt, verdraaid, ja met volslagen leugenen vermeerderd zijn; of, als deze al bijna mochten echt wezen, nochtans zonder mijn voor- of medeweten, ja volslagen tegen mijn zin en mening wereldkundig gemaakt zijn, eerst door menigvuldige afschriften, daarna zelfs door de druk. Daarom vind ik mij genoodzaakt - wat ik anders nooit gedacht had te zullen doen - in orde te stellen, om mijn landgenoten mede te delen, een verhaal van de dingen die onder ons volkomen zekerheid hebben, hebbende ik die van den beginne zelf aanschouwd, zijnde ook geweest een dienaar van dit Woord, hebbende opnieuw alles van voren aan naarstig onderzocht, opdat de zekerheid ervan aan allen mocht openbaar worden, teneinde de spotters met 't werk des Geestes in deze geesteloze dagen beteugeld, de godzaligen verblijd, en de wondere daden Gods verdedigd mogen worden, en velen opgewekt om de Heere te zoeken.

Een voorafgaande onderrichting aangaande deze gemeente

Te weten, nadat ik verleden jaar langs een voor mij aanbiddelijke weg der Goddelijke voorzienigheid tot deze gemeente was beroepen, waarin ik geen een mens van naam zelfs kende, vond ik alhier bij mijn overkomst een wonderlijk samenstel van zaken. 't Was een plaats, evenals een ander Gerar, waar weinig vreze Gods gevonden werd. Deze vesting was overal gebrandmerkt als een woning van mensen die - door lange voorspoed vet geworden - achteruit sloegen, voortrennende in hun loop, als tomeloze en het gebit op de tanden nemende paarden; ja die zich daarenboven niet stoorden aan de prikkel der goddelijke oordelen, van veepest en versperring des koophandels, die gewisse gevolgen waren van de zozeer misbruikte zegeningen. In een meer dan gewone zin had de satan alhier zijn troon gevestigd, en schijnbaar op onwrikbare pilaren vastgemaakt. De godzaligen die alhier nog gevonden werden, kwelden hun zielen over de gruwelen; terwijl zij nog verborgen steunsels waren van deze plaats, en gelovige voorbidders voor het vervallen Sion, omdat ze een oog hadden op 't heil des Heeren. Hun weg werd alhier met doornen betuind, maar zij leerden als mirten in de laagte tegen alle laster, spot en smaad en verdrukking van een blinde wereld op te groeien, ja de Heere na te wandelen in onbezaaid land; hoewel echter 't aan hen ook wel bewaarheid werd dat de verdrukkingen de wijzen wel eens kunnen dol maken. In en onder al dit kwade was hier nog iets goeds. De grootste hoop van het volk, hoe goddeloos ook, was gezet op ernstig preken; hun zonden wilden zij bestraft hebben; en in hun oordeel waren zij overreed dat er tot hun eeuwig heil een andere weg moest worden ingeslagen. Deze overreding had een geruime tijd herwaarts, bij velen, diepe wortelen geschoten. Dit beschouw ik in 't voorbijgaan als voorbereidselen waardoor de harten van dit volk - net zo bar en onvruchtbaar als de heesters en hei voortbrengende Veluwse heuvelen die zij bewonen - werden begerig en dorstig gemaakt naar de dauw, de regen, de druppels, ja de stromen van de evangelievolheid. Ik werd eenparig door allen ontvangen met die liefde en achting die een volk betonen kan aan een leraar van wie zij geloven, dat hij aan hen door God op een wettige wijze is toegekomen. Daardoor had ik vervolgens niet veel moeite om mij in te dringen in hun goede denkbeelden. Dit gaf mij een geopende deur, zodat mijn woorden ter ore ingingen omdat zij overreed waren dat ik hun beste zocht.

Ik vond hier een ambtgenoot, de eerwaarde heer J. J. Roldanus, die enige jaren alhier ernstig en getrouw niet zonder vrucht zijn dienst had waargenomen, en het eeuwig Evangelie, de leer der bekering en vergeving der zonden in Jezus' naam verkondigde. Met zijn eerwaarde trachtte ik aanstonds hand en hart ineen te slaan om zo in

eendracht Sion te bouwen, wat wij - ieder naar de mate der gaven die ons gegeven is - tot ons voorrecht rekenen te mogen doen.

Het begin van de aanwakkering van de lust van het volk

Allengs begon de ernst en ijver van het volk aan te wakkeren en toe te nemen. Met lust en graagte werden de leerredenen aangehoord. Dit maakte ook mij des te ijveriger, te meer omdat ik uit een gemeente was gekomen waarvan de grootste hoop een volk was dat met geen lust bevangen was, uitgenomen de een en ander aan wie ik niet tevergeefs gearbeid heb. Dit maakte, zeg ik, mij des te ijveriger om al mijn pogingen aan te wenden onder afhankelijk opzien tot Hem Die Zijn kracht in zwakheid openbaren wil. Deze reden bewoog mij, wekelijks een openbare catechisatie op te richten over de theologische waarheden, opdat velen door de beschouwende tot de beoefenende kennis mochten worden opgeleid, om zo God te leren kennen, of - als zij daartoe bij aanvang reeds verwaardigd waren - de weg Gods beter te leren begrijpen. Deze mijn handelwijze wakkerde de lust van velen tot onderzoek zeer aan, en werd door een grote menigte gretig aangehoord; zodat er veel begeerte kwam naar de redelijke en onvervalste melk van Gods Woord, terwijl ik steeds aandrong, op geen ander fundament te bouwen dan dat van de profeten en apostelen.

Mijn handelwijze om de gemeente nader te leren kennen

Bovendien achtte ik het nodig, het aangezicht van mijn schapen van nabij meer te leren kennen, opdat ik mij niet alleen als leraar maar ook als herder mocht gedragen tot raad, bestuur en leiding, en met meer gepastheid mij kon schikken naar de gang van het werk. Maar dit was - omdat deze grote plaats zo dichtbevolkt is - niet goed mogelijk naar mijn genoegen te doen, tenzij ik mij op de dag des Heeren, na het eindigen van de openbare godsdienstoefeningen, hier- en daarheen begaf naar de huizen van degenen die de Heere zochten te vrezen, waar dan velen tezamen kwamen. Ik wist hoe lieflijk 't was dat broeders in eendracht tezamen wonen. Mijn zuchtingen tot de Heere waren dat Hij daar de zegen en de vrede wilde gebieden. Ik was daar bezig met onderlinge ondervragingen, zowel tot herdenking van de op die dag gehoorde leerredenen, als tot onderzoeking van de vordering van een ieder op de levensweg, erf tot besturing daarop. Ik oordeelde het billijk en nodig, die dag op zulke een christen betamende wijze de Heere toe te wijden en met onderlinge gebeden en dankzeggingen te eindigen.

Deze handelwijze verbond de harten van de oprechten onder elkander, omdat hierdoor een groot deel van de gemeenschap der heiligen geoefend werd, en bracht in mij ook een nauwe liefdeband tot hen, terwijl ik op deze wijze verschillenden van nabij leerde kennen.

Het snel ruchtbaar worden van deze samenkomst is eigenlijk het voornaamste en eerste middel geweest tot merkbare zegen onder mijn gebrekkige, hoewel welgemeende pogingen. Want zeer velen verzochten daar ook aanwezig te mogen zijn, wat allen wie Sions opbouw ter harte ging, met blijdschap zagen. En zo groeide 't getal zeer. Bijna allen in wie enige bekommernis over 't heil van hun ziel was, gingen daarheen. Tenslotte was er binnen enkele weken geen huis zo groot dat het al die mensen bevatten kon. Dikwijls kwamen er meer dan twee- en driehonderd naar toe, zodat alle toegangen naar die vergaderplaatsen, zelfs tot onder de blote hemel toe, vervuld waren en bezet, om - al was 't maar van verre - hetzij de gesprekken aan te horen, hetzij 't gebed waarmee die bijeenkomst werd besloten.

Onder dit alles liet de Heere Zich niet onbetuigd, Die mij dikwijls - wat ik tot roem van Zijn goedheid erken - een tong en hart gaf om te spreken, en aan velen harten en

oren om op te merken. Dezelfde ijver was ook in de bijzondere oefening die alhier door bijzondere christenen, volgens synodale en klassikale besluiten, onder opzicht van de kerkenraad gehouden werd, tot stichting en opleiding van de eenvoudigen, zodat ook aldaar honderden tezamen kwamen, niet alleen op de dag des Heeren, maar ook op andere dagen van de week, wanneer zeer velen na het eindigen van hun dagelijks werk tegen de avondtijd een uur benutten voor dat prijzenswaardige doel.

Het begin van het werk der bekering in sommigen

Terwijl zo de openbare en bijzondere godsdienstoefeningen hand in hand lieflijk gepaard gingen, toonde de Heere te willen wonen bij de eendrachtigen. Want toch kwam de een en ander tot wezenlijke bekommering en overtuiging van zonden. Sommigen begonnen hun ellendige en verloren toestand te zien, en te vragen naar de oude paden, die de goede weg zijn, terwijl ze daartoe dat onderzochten wat zij tot hun behoudenis nodig hadden te weten en te betrachten. Van hen waren er die dag en nacht ernstig en ijverig aanhielden in de gebeden, die onvermoeid worstelden, totdat 't hun, door middel van Gods Woord onder de bewerking des Geestes, gegeven werd het geloofsoog te vestigen op dat Lam Gods, Dat de zonden der wereld wegneemt. Dit had in hen deze uitwerking, dat zij zich - terwijl ze verlichting der kennis van de tot zaligheid volstrekt nodige stukken ontvingen, en de Heere op Zijn woord geloofden als een God der waarheid - met hun zondepak als vermoeiden, belasten en beladenen wendden tot 's werelds enige Verlosser, om rust voor een bezwijkende ziel te vinden. Zij waren niet tevreden, voordat zij hart en hand aan Jezus gaven, en over Zijn offerande, door Geesteswerking, 't verbond sloten, om onvoorwaardelijk God eeuwig trouw te zijn, en zo ook daarin vrolijk te roemen, als in 't hoogste toppunt van hun blijdschap.

Vervolg daarvan

Dit alles ging zover toe met zeer veel stilte en bedaardheid, op zo'n wijze en met zulke omstandigheden als in de gewone loop van het werk der bekering wordt gevonden. Maar allengs ging 't verder. 't Getal der bekommerde zielen werd steeds groter, omdat de Heere de pijlen van Zijn Woord gedurig scherp maakte, zodat ze harten troffen en doorwonden.

Dit alles wekte mij zeer op en spoorde mij aan om ernstig aan te houden, tijdig en ontijdig, in het betrachten van de plicht van een evangelist, op hoop van meerdere zegen en vrucht te zullen zien. Meer en meer vond ik in mij indrukken van 't gewicht van de onsterfelijke zielen, die ook aan mij waren toevertrouwd. Daarom zocht ik hen als brandhouten, met mededogen, te rukken uit het vuur van hun eeuwig verderf.

't Begin der openbare beroering

Uiteindelijk begon de verkondiging des Woords vooral in de openbare godsdienstoefeningen zoveel kracht te krijgen, dat sommigen van weedom en ellende en smart des harten met wenen en geklaag overluid ruimte zochten voor hun beklemd gemoed.

Eerst onder mijn ambtgenoot

De eerste keer dat dit voorviel, was onder een leerrede van mijn eerwaarde ambtgenoot, toen een oude vrouw hard roepend met veel gejammer geluid maakte en bad tot de Heere. Dit voorval maakte vanwege de nieuwheid van die zaak veel beweging onder de samengekomen menigte, die door dit geluid beroerd werd; terwijl mijn ambtgenoot bij die gelegenheid met veel bedaardheid een woord op zijn pas tot

die vrouw sprak, om haar te vertonen dat het Woord des levens nog verkondigd werd, en dat het nog tijd was om te zoeken wat zij nodig had tot zaligheid.

Vervolgens ook onder mijn dienst

Hierop bleef het enkele dagen stil, totdat uiteindelijk op 16 en 17 november laatstleden de Heere op een verbazende wijze is begonnen te werken. Ik behandelde toen Psalm 72:16: *Is er een handvol koren in het land op de hoogte der bergen, de vrucht daarvan zal ruisen als de Libanon.* Al het vorige schijnt als een voorbereidend werk geweest te zijn tot grotere dingen. Want - zoals achteraf gebleken is - er zijn toch zeer velen onder dat woord aan zichzelf bekendgemaakt, en bewogen om met de verloren zoon op te staan, en de draf van de wereld te verwisselen met de goederen van Jezus' Koninkrijk.

Voornamelijk vertoonde dat ongewone werk zich voor ieders oog 's maandags daaropvolgend, toen ik volgens gewoonte in mijn wintertoerbeurt over de voormiddagse leerrede van de vorige dag catechiseerde in de kerk. Toen begon het geruis van deze Libanon door wind des Geestes, zoals de uitkomst zover toont, zich te verheffen. De roering der gemoederen was algemeen. Tranenbeken werden er gestort, en tegen het einde van de dienst werd veel geweend gehoord. Ja omtrent of onder het geven van de zegen vielen sommigen die zeer bevreesd waren en beefden, neer voor de voeten, omdat ze niet konden staan vanwege de beroering die de levende indrukken van hun zielsnoden in hun lichamen werkten. Onder dit alles riepen dezen en genen hun gezellen toe: *Spiegelt u aan mij, en ziet hoe bitter de zonden vallen.*

Hoe ik die beroerden werkzaam vond

Ondertussen werden die beroerden en verslagenen van hart door hulp van hun bekenden naar mijn huis geleid of kwamen zelf. Ik hoorde hen spreken en sprak met hen en ondervroeg hen. Hieronder werd ik snel gewaar dat de Heere hen door 't Woord overtuigd had van zonden, omdat hun misdaden hun werden gesteld in 't licht van hun aangezicht, en zij zich beschouwden als de grootste der zondaren, die door erf- en dadelijke zonden lagen onder Gods rechtvaardige toorn. Zij billijkten de Heere, al stootte Hij hen aanstonds voor eeuwig van Hem weg, en stonden verbaasd dat God hen zo lang in hun onbekeerde staat zo lankmoedig had gedragen.

Toen ik deze dingen in hen vond, kreeg ik een stille hoop dat er iets van de goede hand Gods over ons in wezen zou; hoewel ik verbaasd stond, ja dikwijls door zeer veel vrees en twijfeling werd aangedaan, over de ongewone aandoeningen en sterke werkzaamheden in zo'n trap en mate, in zoveel personen, waartoe het vervolgens aangroeide, die meestal overluid weeklaagden en bitter kermden. Deze vrees en twijfeling maakte mij omzichtig en bedaard om alles goed in te zien en te onderzoeken, en met Gods Woord te vergelijken; terwijl 't mij tevens in ernstige zuchtigen naar de genadetroon dreef om wijsheid in zo'n ongewone wee. van Hem Die wijsheid belooft aan hem die ze van Hem begeert te mogen ontvangen. Ik zag in dit eerste begin als in 't verschiep een schilderij van al de spot en laster, en mogelijk grote tegenstand, die om dit werk op mijn hoofd vervolgens zou neerstorten. Verre van dat ik zocht die beroeringen aan te stoken, wenste ik stille bedaardheid. Maar uiteindelijk, terwijl ik besepte dat de Heere, Die geen rekenschap geeft van Zijn daden, volgens Zijn soeveriniteit werken kon zoals 't Hem behaagde, door de wind van Zijn Geest blazend waar en hoe Hij wilde, gaf ik dat aan de Heere over. Hij zou voor de uitkomst wel zorgen, terwijl ik het mijn voorrecht rekende als de Heere mij wilde verwaardigen om als een hoeder op Efraïms gebergte te roepen: *Maakt u op, en laat ons opgaan naar Sion, tot de HEERE, onze God!, terwijl de Heere de Zijnen met*

geween en smekingen zou voeren, en leiden aan de waterbeken, in een rechte weg; totdat zij zouden komen, en op de hoogte van Sion juichen; zoals de Heere belooft te zullen handelen met Israël in 't laatste der dagen (Jer. 31:6, 9, 12). Deze woorden hebben mij tot sterkte en bemoediging gestrekt.

Dit werd gevolgd door een algemene verslagenheid...

Maar om 't verhaal weer op te vatten: De dag daarop, nadat dit werk zo was begonnen, kreeg ik bericht dat door deze gehele vesting een algemene verslagenheid gevonden werd. Ik ging aanstonds 's morgens vroeg naar de bij mij bekende huizen van die verlegenen. En waar ik niet heen kon gaan, zond ik dezen en genen van hen van wie bij mij bekend was dat ze volgens Gods Woord de weg des levens kenden, en anderen leiding konden geven. Wij waren zo de gehele dag bezig. Op ontelbare plaatsen, met min en meer bedaardheid, was geklag, geweent, och armen, een algemeen vragen: *Wat moeten wij doen? Welke weg moeten wij inslaan om behouden te worden?*

... en vervolgens verder opgewekt en voortgezet...

Dat bleef zo tot donderdag. Toen preekte ik uit Handelingen 16:30 en 31 over de stokbewaarder, die door middel van de aardbeving bevend geworden was en radeloos. Door dit middel werden velen nog nader bij zichzelf bepaald, en zeer vele anderen, die tot hiertoe nog ongevoelig gebleven waren, werden mede getroffen door de pijlen van die grote Koning.

... op een onbeschrijflijke wijze

Van toen af ging het onbeschrijflijk. 't Is mij onmogelijk het met levende kleuren te schilderen. Ik kan het nergens beter mee vergelijken dan met het verlegen vragen van de verslagenen van hart op het pinksterfeest (Hand. 2). 't Geluid van die sterke dwarrelwind beroerde de menigte. Spotters lachten, maar anderen, die geprikkeld waren in het hart, vroegen: Wat zullen wij doen? Net zo was het hier. Die dag en de volgende dagen waren zeer veel huizen vervuld met gebeden en smekingen. Overal werd ik geroepen. Mijn eigen woning was gedurig vol van mensen die kwamen en vroegen of er voor hen nog raad en hulp was.

Ging men 's avonds en in de stille nacht langs de straten, dan hoorde men dat biddend geluid van die kirrende tortelduiven in hun woningen, of psalmgezangen, in plaats van het vroegere ijdel geroep en goddeloos getier.

Door een verhandeling over het gebed werden velen verlegen

Op de volgende dag des Heeren behandelde ik de 45e zondagsafdeling, die de aard en natuur aantoonde van een recht betamelijk, en Gode behaaglijk gebed. Hiertoe wordt zonder twijfel vereist dat wij onze ellende recht en grondig kennen, opdat wij ons voor het aangezicht van Gods majesteit mogen kunnen verootmoedigen, Hem van harte aanroepen met gelovig vertrouwen op Jezus' heil.

Ik hield mij onder andere bezig met allerlei slag van mensen, zowel openbare goddelozen als burgerlijke rechtvaardigen, die op uitwendige kerkplichten rusten, als de geveinsden, hierbij te bepalen, om door beschouwing van dit zo gewichtige stuk hen tot hoognodige overtuiging van henzelf op te leiden.

Ik toonde hoe velen die zich christenen noemen, zelden of nooit bidden; hoe anderen, door een de christenen onbetamelijke en verfoeilijke domheid, zo diep onkundig zijn, dat zij nooit anders bidden dan hun gewone, en als door papegaaien van buiten geleerde formuliergebeden. Deze werden - hoewel door vrome en Godzalige mannen

tot goede oogmerken opgesteld - door hen deerlijk misbruikt, doordat deze gebeden door hen die ze bidden, of niet verstaan worden - zoals blijkt uit hun gebroken en lam, ja zinbrekend opzeggen - of niet passen bij hun toestand, of niet van harte begeerd worden. Zij tonen door hun slaperige en lusteloze gesteldheid dat dit opzeggen niets anders is dan een Gode onbehaaglijke sleurdienst, die weinig verschilt van 't lezen der paternosters, die de roomsgezinden - net als onze gereformeerde Laodicese naamchristenen hun gebeden - God doen toekomen. Ik spoorde een ieder aan om daarnaar te staan dat zij in mindere of meerdere mate *de Geest der genade en der gebeden* (Zach. 12:10) mochten deelachtig worden, zonder welke niemand Christus toekomt (Rom. 8:9), maar waardoor Gods volk koningen en priesters (Openb. 1:6) zijn. Hun gebeden en smekingen zijn reukwerk, dat zij gedurig in de tabernakel van Gods woning de Heere moeten toebrengen. En ik besloot, dat niemand recht kan bidden, tenzij hij de Geest Gods heeft, door Wie Christus dat wil leren; hoewel echter het gemis van die Geest de natuurlijke mens geenszins ontslaat van zijn verplichting om te bidden. Vervolgens toonde ik ook hoe velen 't bidden van het allervolmaaktste gebed stellen tot de grond van hun hoop, en God hun Vader noemen, waar nochtans de Heere hun Vader niet was op zo'n wijze als Hij het is van de gelovigen, zonder welke volstrekt noodzakelijke betrekking op God niemand kan behouden worden. Daarom vermaande ik hen, toch niet te rusten voordat zij de Heere door wedergeboorte en aanneming tot kinderen door Christus tot hun genadige Vader gekregen hadden. Dan pas kunnen zij dit gebed recht bidden, zoals die grote man, de godzalige Witsius, onweersprekelijk betoogd heeft, met wie ik in dit stuk volkomen overeenstem.

Dit heb ik breder nodig geacht voor te stellen, om de valse geruchten te doen vervallen, alsof ik over dat gewichtige stuk ik weet niet welke schadelijke gevoelens voedde. Ik merkte ondertussen met verwondering dat de Heere dergelijke voorstellingen - die niet alleen ik, maar ook mijn waarde ambtgenoot gedurig voortbrachten - met zoveel overredenskracht deed vergezeld gaan, dat velen daardoor in dit opzicht kennis kregen van deze hun traanwaardige jammerstand, dat ze nog nimmer recht gebeden hadden.

Nadere opening van de aard en oorsprong van deze benauwdheden

Hierdoor groeide 't getal van de bekommerden al meer en meer. Velen, en wel de meesten, waren zeer bedaard werkzaam, hoewel een groot getal geraakte onder zeer grote uitwendige beroering. Of ik al aandrong om zich rustig te gedragen en bedaard te zijn, dat was als olie in het vuur. 't Besef van hun ogenblikkelijk gevaar was te krachtig, levendig en treffend om hun bewegingen te kunnen beteugelen, zoals anderen wel deden, die, zozeer niet beroerd, die dingen weglegden in hun harten.

Bij nadere, en gedurig herhaalde onderzoeking werd ik gewaar, dat de hooggaande bekommring van de meesten voortkwam uit zulke bronnen, die met reden iets goeds voerspelden. Want het bleek mij toch zonneklaar dat deze droefheid niet alleen voortkwam uit vrees voor de gevolgen van de straf op de zonden, welke vrees wel eens teweegbrengt Ezau's tranen en naar geschreeuw, Achabs vasten, en Ninevé's vernedering, zonder dat het een ware bekering veroorzaakt. Integendeel merkte ik dat de droefheid voornamelijk voortkwam uit de beschouwing van het schandelijk, godonterend, en de mens geenszins betamend kwaad, zodat zij de zonden haatten, beweenden, verfoeiden, omdat het zonden zijn die tegen Gods eer en onze onloochenbare verplichting strijden.

Daarom zouden zij deze evenzeer haten, bewenen en verfoeien, al was het mogelijk dat er niet de minste smartelijke gevolgen en straffen aan waren vastgemaakt. Ik heb

toch verschillenden in 't allersterkste van hun benauwdheid horen uitroepen: "Wee mij, dat ik tegen zulke goedertieren God gezondigd heb! Zulke heilige God beledigd! Ik ben beschaamd om mijn aangezicht op te heffen voor God of mensen; ik ben onwaardig om de hemel te aanschouwen.

Foei mij, dat ik zo lang ben geweest een slaaf van de satan, een dienaar van de wereld, een vijand van God! Al Gods geboden heb ik overtreden, nooit iets goeds gedaan, dat bij God bestaan kan. 't Evangelie heb ik veracht, het bloed der verzoening versmaad, mijn consciëntie verkracht, mijn indrukken verzondigd! Ik heb op zandgronden gebouwd, en op inbeeldingen van geen of kleine schuld gesteund! Ik heb geveinsd al mede onder Gods kinderen verkeerdt, en aan Zijn verbondstafel onwaardig die verbondstekenen en zegelen geroofd! Ach, heb ik mij zo laten verblinden door duivel, wereld, eigen vlees! O, mocht ik nu de dienst aan zo'n harde heer opzeggen en afzweren! Ik wens hem niet meer te dienen, al was er geen hel of straf! Maar hoe zal ik daartoe komen?"

Op dergelijke wijze heb ik er dikwijls 30, ja 50 en meer, op één dag horen jammerklagen, aan mijn huis en aan de huizen van anderen. Zij waren door 't besef van deze dingen zo getroffen, dat zij dikwijls of op hun knieën, of vlak op hun aangezichten ter aarde neervielen, en hun zuchtingen naar boven zonden.

Onder die bekommerden was allerlei slag van volk...

Onder deze verslagenen van hart werden jongelingen in 't prilst van hun jeugd gevonden, hetzij ingetogen opgevoed, hetzij losbandig heengezonden op de brede helleweg; ook forse kerels met leeuwenharten; ook vrouwspersonen van allerlei leeftijden, jonge en oude; ja zelfs in 't vervolg kinderen van zeven en twaalf jaar, ouder en jonger, die betuigden: *Ik moet Jezus tot borg hebben, al had ik geen andere zonden dan dat ik verdoemelijk geboren ben.* Ja, er zijn ook geweest - en zijn er nog - stokouden, die de grijsheid reeds lang gedragen hebben, van 70, 80, ja 90 jaar. Zij hebben mij betuigd dat ze hun leeftijd zo zorgeloos hebben laten voorbijglippen, zonder ooit gezet gedacht te hebben aan de zo hoognodige bekering. Zij smolten weg in tranen, erkenden dat God hen zo lang had gedragen, en wensten - al was het ter elfder ure, nu de zon van hun levensdag tot aan de kim van 't graf gedaald was - om nog te komen, om 't leven in Christus te vinden.

... zelfs sommigen die zeer goed onderwezen waren in de letter van Gods Woord

't Was mij zeer opmerkelijk - en daarom moet ik 't zelf ook melden, als een voornaam stuk - dat mensen die, door lange oefening in en onderzoek naar Gods Woord, zeer gevorderd waren in de kennis van de bijbelwaarheden, die ons Christus voorstellen als de Weg, de Waarheid en het Leven; dat, zeg ik, zulke mensen heel duidelijk ondervonden dat er, behalve die kennis, nodig was een duisternisopklarend licht van 's Heeren Geest, en een krachtdadige genadehand, om ooit die met hun natuurlijk verstand gekende waarheden - hoe klaar ook begrepen - recht gelovig toestemmend te kunnen oefenen en ondervinden tot verkwikking en heil van hun zielen. Immers er ligt op aller harten, zelfs van de allergeleerdsten, een deksel van geestelijke onkunde en blindheid, en een bewindsel van ongeloof. Zolang dit door Gods Geest niet weggenomen wordt, belet het de mens de waarheden zaligmakend te begrijpen, die hij, in dit opzicht, in zijn natuurstaat als door een floers beschouwt. *Want toch de natuurlijke mens begrijpt niet de dingen die van de Geest van God zijn; want zij zijn hem dwaasheid, en hij kan ze niet verstaan, omdat zij geestelijk onderscheiden worden* (1 Kor. 2:14).

Hoe ik hen leidde

Al deze mensen zocht ik volgens Gods Woord te leiden, opdat zij verwaardigd mochten worden, door het heilaangrijpend en zieltoevertrouwend geloof te komen tot Gods sterkte. Omdat ik wist dat er geen geloof kan geïoefend worden zonder kennis, trachtte ik hen meer en meer op te leiden tot het rechte besef van de drie tot zaligheid volstrekt nodige dingen, namelijk kennis van ellende, verlossing en dankbaarheid. Ik behoor geenszins tot die leraren die wel om het doorwonden, maar niet om 't helen denken. Ik weet dat de verbrijzeling groot genoeg is, als zij maar naar Jezus drijft, en stem dus hierin overeen met de beroemde Zandijk, die in zijn voorrede op de *Bekommerde Christen* van N. S. van Leeuwaarden aantoont dat trap of mate van angst en smart niet kan bepaald, veelmin gesteld worden, tot een kenmerk van de deugdelijkheid van de genadestaat. Daarom behandelde ik die mensen op deze wijze, dat waar de wet het hart benauwde, ik hun het Evangelie, dat Christus zonder deksel voorstelt, verkondigde. Ik stelde hen voor, volgens het eeuwig blijvende Woord van God, en niet volgens mijn eigengevormde handelwijze, *dat het een getrouw woord is, en alle aanneming waardig, dat Christus Jezus in de wereld gekomen is, om de zondaren zalig te maken* (1 Tim. 1:15); opdat zij dit getuigenis van God in gehoorzaamheid des geloofs mochten aannemen, om in Jezus op zo'n wijze als 't Evangelie ons leert, zaligheid te zoeken en te vinden. En omdat de Heere aan de zondaar zweert: *Zo waarachtig als Ik leef, zo Ik lust heb in de dood van de goddeloze!* (Ez. 33:11), stelde ik hun het ruime aanbod van genade voor, omdat de Heere niemand uitsluit, tot wie de verkondiging van het Woord kan komen, maar integendeel roept: *Wie dorst heeft, kome, en wie wil, neme het water des levens om niet* (Openb. 22:17), *terwijl de Heere Zich wil wenden tot het gebed van hem die gans ontbloot is* (Ps. 102:18), die vermoeid zijn door hun reis, en zeggen: *Het is buiten hoop, terwijl ze het leven niet meer in hun hand vinden* (Jes. 57:10). Opdat zij, die tot hiertoe min of meer - zoals de mens toch altoos doet, zolang de Heere door de wind van Zijn Geest die spinnenwebben niet verbreekt - de gerechtigheid gezocht hadden uit de werken der wet, waardoor in eeuwigheid geen vlees kan gerechtvaardigd worden, gelovig erkennen mochten dat alle mond gestopt worde en de gehele wereld voor God verdoemelijk zij; *en er geen rechtvaardigheid is dan uit Zijn genade, door de verlossing die in Christus Jezus is; Die God voorgesteld heeft tot een verzoening, door het geloof in Zijn bloed, tot een betoning van Zijn rechtvaardigheid* (Rom. 3:19, 24, 25).

Hiertoe stelde ik hen voor de volstrekte noodzakelijkheid, om na rijp beraad en bedaard overleg - omdat niemand twee heren dienen kan - de zondeweg te verlaten, de satan en wereld een scheidbrief te geven, en met de verloren zoon de draf van de wereld te verlaten, en met verloochening van alle eigengerechtigheid - als diep onmachtige en van nature afkerige weerspanningen, die de trekkende genade van de Vader nodig hebben - zich tot de Heere Jezus te wenden, op Hem te zien, als Degene Die de ziel volstrekt nodig heeft, en in Wie de volheid der godheid woont. Want Hij is de alleen algenoegzame en volle Springbron van licht en leven, heil, genade, troost en zaligheid. Dit alles biedt Hij aan iemand die in zichzelf verloren is, op de allervriendelijkste wijze zeer bereidwillig aan. Buiten het bezit van deze volle Heere Jezus zal de ziel, indien zij rust zoekt, het nooit vinden, dan op een zandgrond, tot haar eeuwig ongeluk.

Dit alles toonde ik hen aan, dat voor de allergoddeloosten en onwaardigsten nog was te krijgen. Zij mochten zich maar als leem neerleggen voor de voeten van Hem Die hen kon hervormen en fatsoeneren naar Zijn beeld.

Ik raadde hen, als ellendigen zich te gedragen, en als arme smekelingen te spreken,

hun gedaante te vertonen zoals een tollenaar, te roepen om de Geest der genade, der gebeden, der verlichting en wijsheid, der bewerking en bekwaammaking, en zich zo volgens Gods Woord te stellen op de weg van de goddelijke inzettingen. Gedurig trachtte ik een gekruisigde Christus als de enige grond aan te wijzen, opdat zij toch niet, door iets anders aan te grijpen, bedrogen mochten uitkomen. Mijn pogingen waren, alles wat ons in het Woord van die dierbare, beminnenswaardige Heiland wordt geleerd, hoewel stamelend, voor te stellen, en zo mijn gedichten uit te zeggen van die Koning, of het mij gegeven mocht worden die dochter te overreden, opdat zij hoorde en zag en verliet haar volk en haar vaders huis, en zich voor die Koning neerboog. Ik vertoonde hun die eeuwige Zaligmaker als de ware koperen slang, op wie alle gebetenen van de helse draak door 't geloofsoog moesten zien; als die medicijnmeester uit Gilead, wiens bloed- en geestesbalsem hun stinkende etterbuilen moest genezen, waarnaar zij vragen moesten; ja, als dat Zoar van behoudenis, waarnaar een bevreesde ziel zich wenden mag om de brand van 's Heeren toorn te ontvluchten, die 't werelds Sodom dreigt; ja, als de rechte Behoudark, waarin men veilig drijven kan, al roept de afgrond tot de afgrond! Ik spoorde hen aan om zich hoe eerder hoe liever in die Rotssteen te verschuilen; Hem aan te grijpen als Gods sterkte, die hoornen van het altaar te omhelzen; naar Hem te hongeren, te dorsten, ja de mond te openen; naar Hem te hijgen, te zoeken in Zijn Woord, en huis, binnenkamers en vergaderingen van de oprechten; Hem na te schreien als de Kananese vrouw; Zijn voeten met tranen nat te maken als die zondares; met Hem te worstelen als een Jakob, die weende en smeekte en overwon. Zo mochten zij ook de Heere niet loslaten voordat Hij hen gezegend had. Ja, ik spoorde hen aan om hun zonden op Hem te leggen als op Degene op Wie dat offerlam wees, om zo over die offerande aan God hart en hand te geven, en om te schrijven: ik ben des Heeren, en zich te noemen met de naam van Israël, en om zo voor eeuwig dat verbond te sluiten met een Drie-enig, volzalig God.

Ik toonde hen boven dit alles, dat de zaak geen uitstel leiden kon, zoals de Heere ook al eens ontzaglijk getoond heeft door deze en gene onbereide zielen onverwacht door een schielijke dood in deze plaats op te eisen; zodat 't nu was: *Haast, vlucht, redt uw ziel; vergeet wat achter is; strekt u uit tot dat wat voor is; ziet niet om achter u; gedenkt aan de vrouw van Lot.* Te meer omdat het nu alhier ons gebeurde, dat de grote Koning van Zijn kerk in dit Laodicea neder was gekomen op een ongewone wijze, met Zijn majesteit, genade en Geest, en reed op 't woord der waarheid, en klopte aan de deur van de harten van zovelen in wier binnenste tot hiertoe de gedachten der ijdelheid hadden gehuisd. Hij riep: Indien iemand, wie dan ook, hoe goddeloos en ellendig, hoe vuil en walgelijk, hoe onmachtig en afkerig, Mijn stem hoort, en opendoet, Ik zal tot hem inkomen, en hem met goederen vervullen, en gemeenzaam met hem verkeren. Wie het daarom te doen was, moesten nu maar uitroepen: *Kom in, Gij Gezegende des Heeren! Waarom zoudt Gij buiten staan?*

Hoe die leiding en die raad werd aangenomen...

Deze en dergelijke raadgevingen en besturingen – die alle uitliepen op het gelovig omhelzen van Christus, en het niet-rusten buiten Hem - werden meestal biddend en zuchtend aangehoord. Ja bovendien, omdat ik wist dat dit niet kon geschieden door kracht of geweld, maar door Gods Geest, bogen wij dikwijls met hen onze knieën voor de Heere, en droegen deze ellendigen op aan de rommelende ingewanden van Gods eeuwige ontfermingen; en pleitten voor hen op kosten van vrije genade in 't bloed van de Heere Jezus. Onder dit alles heb ik dikwijls meegemaakt dat sommigen van hen, die uit diepe onkunde nooit anders dan half gebroken formulieren hadden gebeden, nu

integendeel aaneengesloten, verstandig, bijbels, en naar hun toestand allergeschiktst, hun gebeden uit de grond van hun hart uitstortten en op de onze lieten volgen, lopende de Heere aan als een waterstroom, als rechte geweldigers die het Koninkrijk der hemelen met geweld namen, zodat ik de uitspraak van Jezus verstaan kon (Hoogl. 6:5): *Wend uw ogen van Mij af, want zij doen Mij geweld aan.*

... waardoor zij al verder werden ontdekt...

Door al deze middelen merkte ik dat de Geest van de Heere meewerkte. Want vele zielen werden meer en meer overtuigd van de peilloze diepte, onoverzienbare lengte en onmeetbare breedte van de ellende waarin zij gezonken waren; en tevens van 't onschatbare geluk van des Heeren vrijgekochten, die in de dienst van hun Verbondsgod rijkdom en eer, bestendig en duurzaam goed genieten. Zij zagen ook de onloochenbare onmacht van henzelf en alle schepselen om hen uit die jammerpoel te verlossen, en te stellen op de berg van eeuwige bevrijding. Zij erkenden dat er een almachtige Hand nodig was om hen te trekken en over te zetten uit satans macht, in 't eeuwig Koninkrijk van het licht, omdat zij diep onmachtig, ellendig, jammerlijk, arm, blind en naakt, ja weggeworpen op het vlakke des velds waren, en overtuigd van 't verdoemelijke en onbestaanbare van hun plichten tot rechtvaardigmaking in de vierschaar van God, en walgden van zichzelf, en hun afkerigheid zagen.

... en velen uiteindelijk gelovig werkzaam werden

Uiteindelijk kwam de zaak zo ver dat sommigen met levendige werkzaamheden gelovig werden omtrent het aanbod der genade, en Gods getuigenis aannamen met toepassing op zichzelf, te weten dit getuigenis dat God ons het eeuwige leven gegeven heeft; en dit leven is in Zijn Zoon (1 Joh. 5:11). Zo vonden verschillenden het leven niet meer in hun eigen hand, maar stierven aan de wet, om 't leven in Christus terug te vinden. Ze wendden zich - in een gezicht van volstreekte noodzakelijkheid en volle algenoegzaamheid, bereidwilligheid, en alles overstijgende dierbaarheid van de Heere Jezus - tot Hem met het ondertekende doodvonnis in de hand. Ze gaven al hun ellende aan Hem over, en legden al hun zonden aan Zijn voeten, en grepen Hem met armen van het geloof aan als die van de Vader voorgestelde Borg. Ze betrouwden een verloren gaande ziel aan Hem toe, als die Rotssteen der eeuwigheid, en zwoeren de dienst aan satan, zonde en wereld gulhartig af, en namen Jezus aan tot wijsheid, rechtvaardigmaking, heiligmaking en volkomen verlossing. Zo deden zij - van liefde tot die Schoonste der mensenkinderen blakend - met hun ogen geweld op Jezus' teder hart, en zogaven zij die Bruidegom hun liefde. Onder dit alles verzekerde die heerlijke Immanuël door Zijn Geest hen in hun harten door te zeggen: *Gij hebt Mij het hartgenomen, Mijn zuster, o bruid! Gij hebt mij het hart genomen, met een van uw ogen, met een keten van uw hals* (Hoogl. 4:9). Op dit alles vertoonden zij zich - door medewerking van de Geest, met Jezus in hun geloofsarmen, onder een gelovig toetreden tot de genadetroon - aan God de Vader, Die, in Zijn Zoon bevredigd, hen als Zijn kinderen omhelsde, zoals de vader van de verloren zoon. In deze blijk genoten zij met min en meer opgeklearde bewustheid de heuglijke uitlating van des Heeren gunst, en de verzekering dat hun zonden al, zonder getal, genadig vergeven waren; gerechvaardigd zijnde uit het geloof, hadden zij vrede bij God, door hun Heere Jezus Christus (Rom. 5:1). Zo gaf de Heere niet alleen door Zijn Geest kracht van het geloof om Zijn sterkte aan te grijpen, *maar verzegelde hen ook nadat zij geloofd hadden, met de Heilige Geest der belofte* (Ef. 1:13). Deze beloften en bijzondere plaatsen van het Woord der genade werden in het bijzonder hun herinnerd en met kracht op 't hart gedrukt, *zodat de Heere hen deed weten de dingen die hun van God geschonken*

waren (1 Kor. 2:12). Aan hen werd bewaarheid 1 Johannes 5:10: *Wie in de Zoon van God gelooft, heeft het getuigenis in zichzelf*. Eerder vonden zij geen rust, totdat zij in zich ontwaarden, volgens Gods Woord, door de Geest, een onderpand van hun aandeel aan dat grote heil. En - om de woorden van de Dordtse vaders te gebruiken - 't was hun niet genoeg in 't schip te zijn, en te varen naar de haven van eeuwig heil; zij wilden ook weten en zeker zijn, dat geen stormbui hen die zou kunnen doen missen. Als zij nu zo'n geloofsoog hadden op de beloften van de God Amen, dan stonden zij verbaasd en *verheugd met een onuitsprekelijke en heerlijke vreugde* (1 Petr.1:8), en riepen al Gods volk toe: *Komt, hoort toe, o allen gij die God vreest, en ik zal vertellen wat Hij aan mijn zielgedaan heeft* (Ps. 66:16). Die hadden zij nodig om hen te helpen danken, terwijl ze zichzelf verloren in verwondering onder het beschouwen van die diepte, hoogte, lengte en breedte van de liefde Gods in Christus - waardoor Hij zo zonder dat Hij het aan hen verplicht was, op zulke onwaardigen had neergezien - vooral omdat zij naar Hem niet zochten. Vrolijke verwondering rees dan naar het toppunt van volmaaktheid.

Hoe zij handelden die weer opnieuw in het duister raakten

Dikwijls gebeurde het - zoals dit ook Gods gewone handelwijze is volgens de ondervinding der oprechten - dat dit werk hun achteraf bestreden werd door de boze, en de kracht van het ongeloof, zodat dit licht van 's Heeren vriendelijke aangezicht door die nevelen werd verdonkerd voor hun ziel. Maar dan werden zij wederom aanhoudend werkzaam om op het vorige te pleiten, en opnieuw zich met al hun noden naar die geopende Heilbron te wenden, omdat ze wisten dat Jezus was de Voleinder van het geloof. Zij baden en smeekten, *en hoorden wat de HEERE spreken zou* (Ps. 85:9), en ze konden niet rusten voordat de HEERE van vrede sprak, en hen opnieuw gevoelig verzekerde van hun aandeel aan een Drie-enige God. Zonder deze dadelijke genietingen konden deze nieuwgeboren kinderen niet leven, omdat ze nog gezoogd moesten worden uit deze borsten der vertroosting, en gedragen worden als lammeren op de armen, en zo als troetelkinderen gekoesterd, wat dan telkens opnieuw hun geloof sterkte en vermeerderde. O, de bruid van Koning Jezus in de liefde van haar ondertrouw kan 't niet lang van haar Zielsbeminde verduren! Als Hij eens wijkt, gaat haar ziel uit vanwege Zijn spreken! Zij bezweert de dochters van Jeruzalem indien zij haar Liefste vinden, dat zij Hem uit naam van haar aanzeggen, dat zij ziek van liefde is. O, dat de ziel van velen onder Gods diep vervallen volk eens denken mochten, onder dit lezen: *Waar is mijn liefde? De liefde van mijn ondertrouw! Keer weer, keer weer, o Sulammith! Al hebt gij met veel minnaars gehoereerd, keer nochtans weer, o gij lichte, snelle kemelin, die haar wegen verdraait! Ik zal uw afkeringen genezen, spreekt de Heere!*

Een bijzonder verhaal van een jong kind

Hoewel ik niet het voornemen had, enige bijzonderheden van deze of gene personen aan te tekenen, kan ik echter niet nalaten te verhalen wat er in een arm, jong, teder, ouderloos meisje van ruim tien jaar oud is omgegaan, hoe ze, volgens haar verhaal, is overtuigd en tot Christus gekomen. Ik zal het weergeven in haar eigen woorden, die zij mij - nadat dit nu onlangs voorgevallen was - heeft verteld, en die ik, terwijl zij uit de overvloed van haar hart sprak, opschreef. Te weten, dit zijn nagenoeg haar eigen woorden, die ik onopgeschikt uit mijn aantekeningen zo mededeel.

"Nu heb ik ook een blijde boodschap te brengen, en aan Gods volk te vertellen, dat ik ook in Sion geboren ben, en dat Jezus mij heeft binnen geholpen in de vrijstad. Nadat de Heere mij bekommerd gemaakt had onder uw preek over Psalm 2:12: *Kust de*

Zoon, en hij mij verder onder de leerrede over Mattheus 3:12: *Wiens wan in Zijn hand is...*, getoond had dat ik *kaf* was, dat niets waardig was dan de verbranding, ben ik gedurig zoekende geweest, onder de middelen, door horen, bidden, lezen. Ik moest wel veel verachting uitstaan, van de een en ander, die mij voor een kwezel uitscholden en zeiden dat ik de duivel had; maar dat kon ik wel verdragen, als ik maar aan mocht houden. Zo heb ik eindelijk afgelopen dag des Heeren onder uw preek over 1 Thessalonicensen 5:19: *Blust de Geest niet uit*, mijn groot gevaar gezien, en de volstrekke noodzakelijkheid van de Heere Jezus. En gisteren (dat was de dinsdag daarna) ontdekte de Heere mij nader door Zijn Geest, zodat ik zoveel aandrang in mijn gemoed kreeg, dat ik het buiten Jezus' zalige gemeenschap niet langer verduren kon. Ik kon niet eten, drinken of slapen voor ik dat grote goed gevonden had. Ik had altijd gedacht dat ik niet droevig genoeg geweest was, en niet zo benauwd als anderen wel waren, en dat Jezus mij, zo'n ellendeling, niet zou willen helpen. Maar nu geloofde ik dat Jezus gewillig was, om mij zoals ik was, te redden en te verlossen, maar dat ik afkerig was geweest en onwillig tot hiertoe; hoewel ik nu van ganser harte wenste, gewillig tot Hem te komen. Mij werd Jezus vertoond, niet aan de ogen van mijn lichaam, maar geestelijk, echter zo duidelijk alsof ik het waarlijk zag. Ik zag Hem als de Gekruisigde in Zijn lijden, Die de brand van Gods toorn heeft uitgeblust, en Die nu met de heerlijken in de hemel aanzat aan de volle tafel, omringd rondom met al de engelen, gekroond met alle heerlijkheid. Hierdoor werd Jezus mij dierbaar en beminnelijk op een onbeschrijflijke wijze. En Hij riep mij in mijn ziel toe: *Ik ben uw heil; de duivel heeft geen macht meer*. Daarop gaf ik al mijn zonden, zodat er geen een overbleef, aan Hem over, die Hij alle als Borg op Zich nam. Ik zwoer het verbond van de duivel af, ik gaf de Heere Jezus mijn hart, en zonder twijfelmoedigheid vertrouwde ik mij aan Hem toe. Hij werd zo mijn eeuwige Bruidegom, ik nam Hem aan als Profeet, Priester en Koning, en mij kwam zonderling op 't hart: *Ik heb de goede strijd gestreden, ik heb het geloof behouden; voorts is mij weggelegd de kroon der rechtvaardigheid; en ook: Van Sion zal gezegd worden: Die en die is daarin geboren; en de Allerhoogste Zelf zal hen bevestigen; en: Zij zullen gaan van kracht tot kracht, totdat ze in Sion met vreugde de HEERE aanschouwen*.

Daarop werd mijn hart met zoveel liefde en blijdschap vervuld, dat ik moest loven en danken. Nu is God mijn Vader, Die mij getrokken heeft; anders had ik niet kunnen komen tot Zijn Zoon. Nu is Jezus mijn oudste Broeder, en eeuwige Bruidegom en zalige Koning; Hij zal mij leiden. Nu heb ik God tot mijn deel; drie goddelijke Personen, Die tot mij behoren. Ik heb geen ouders, en ben arm op aarde, maar nu heb ik zulke goede en rijke Vader in de hemel! Ik was toen als opgetrokken in verheuging, als in de hemel, en had wel altoos zo willen blijven. Waar ben ik toe verwaardigd? Nu ben ik ook binnen in de vrijstad; nu heb ik niets te vrezen. Ik zou met Gods volk nu gewillig alle spot en smaad dragen, en alle goddeloosheid van de wereld verachten. O, ik moet uitroepen, dat ik niet ruilen wil; al gaf iemand mij al het goede van zijn huis, voor deze liefde, ik zou hem ten enenmale verachten. Ik moet erkennen: *Ik ben zeer vrolijk in de HEERE, mijn ziel verheugt zich in mijn God!* En met David mag ik wel zeggen: *Wat zal ik de HEERE vergelden voor alle weldaden, aan mij bewezen? Ik zal de beker der verlossingen opnemen*. Wat zal ik de HEERE vergelden? Niets, dan dat ik voor Hem leven mag! Nu heeft de duivel niets aan mij. Jezus heeft hem overwonnen. De Heere kan mij laten vallen, Hij zal mij niet laten vervallen. Nu wens ik dat talent van genade, dat ik ontvangen heb, niet te begraven, maar aan te leggen tot nut en stichting. Ik heb nog vrienden die ook nog bekeerd moeten zijn, en die zoveel goed aan mij gedaan hebben, ik zal voor hen bidden. Wat is het een voorrecht dat ik zo vroeg bekeerd ben, nog maar tien jaar oud! Och, had ik 't maar eerder gedaan. Ik

heb nu gedurige sterking en verfrissing van het geloof nodig, en dat zal ik zoeken onder de middelen, die ik altijd zo vlijtig naliep. Ik dacht: wie weet of ik onder dat middel nog bekeerd zal worden; dat zal ik blijven doen. En zo zal Jezus mij als een blinde leiden in de weg die ik niet heb geweten. Ik moet nu aan al Gods volk vertellen wat God aan mijn ziel gedaan heeft."

Dit verhaal hoorde ik, en allen die er tegenwoordig waren, met een verwijd hart aan. Ik had meermalen met dat jonge meisje gesproken, en altijd hoop op haar gehad dat de Heere Zijn hand aan haar gelegd had. En daar werd ik nu meer en meer in bevestigd, en ik wenste dat de Heere dat werk in haar verder voltooiën zal, en haar leren, in nederigheid Hem volgens Zijn Woord na te wandelen; dan zal het op den duur uit de vruchten blijken, goed te zijn. Ik dacht toen aan Hosea 14:4: Immers zal een wees bij U ontfermd worden, en zag de vervulling van Psalm 8:3: Uit de mond der kinderkens en der zuigelingen hebt Gij sterkte gegrondvest; en dat wel om Uw tegenpartijen, om de vijand en wraakgierige te doen ophouden. Waarom stopte Jezus met deze plaats, Mattheus 21:16, de overpriesters en vijandige schriftgeleerden de mond, die de kinderen in de tempel, die Jezus verheerlijkten, zochten te beletten, en zei: Hebt gij nooit gelezen: *Uit de mond der jonge kinderen en der zuigelingen hebt Gij U lof toebereid?* O, dat de vijanden van dit werk der bekering, dat zij noemen een nieuwerwetse Gelderse bekering, eens mochten zien dat dit de oude, ware en enige weg des levens is, die in dit verhaal van dit eenvoudige kind doorstraalt, die voor hen ook zo hoognodig is.

Och! Dat veel ouders die dit verhaal zullen lezen, dit aan hun kinderen mochten voorstellen; en de kinderen dit voorbeeld in hun hart bewaren; ja, hun knieën tezamen buigen voor de genadetroon, om ook daartoe verwaardigd te worden.

Hoe zij die gelovig waren geworden, werkzaam waren in gebeden voor anderen...

Om de draad van de geschiedenis weer op te pakken, zeg ik dat het zeer opmerkenswaardig was, dat zij die op deze wijze gelovig werkzaam waren, dan bijzonder werden opgewekt om te bidden om de bekering van hun vrienden en bekenden, en allen die onbekeerd waren. Niet alleen voor hen die reeds daarna min en meer begerig waren, maar ook voor hen die nog geen medelijden met zichzelf hadden. Zij waren ook aanstonds vol vuur om, aan de ene zijde, onbekeerden hun groot gevaar onder het oog te brengen, en de onbetamelijke zondedienst af te raden, en 't zalig voorrecht dat er in de dienst van een volzalige, drie-enige God te vinden is, voor te stellen, om hen zo te overreden, dat te zoeken. Aan de andere zijde stelden zij bekommerde zielen de Heere Jezus voor als een dierbare Koning en bereidwillige, al genoegzame Heiland. Ze verzekerden hen door eigen bevinding, dat Gods naam Ontfermer is, en Jezus een barmhartige Hoge priester. Dit had dan dikwijls bijzondere gevolgen, zodat vijanden gestuit werden, en overreed, of zoekende zielen moed schepten en met nieuwe ijver en heilige jaloezie werden aangedaan. Ze zagen dat anderen hen in Bethesda's wateren voorgingen, en hoorden nochtans dat er voor hen ook nog verwachting was. Hierdoor werden zij als door zovele spoorlagen tot aanhoudend worstelen aangezet, zolang tot ook voor hen de poort van de vrijstad werd geopend.

... en ook in liefde

Ongewoon was de liefde en hartvereniging van deze nieuw toegebrachten onder elkaar en met de oudere godzaligen, die ze als broeders omhelsden en als vaders eerbied bewezen. Ze waren één hart en één ziel, eendrachtig dagelijks bezig in de

dienst Gods, volhardende in de leer der apostelen, en in de gemeenschap, en in de breking des broods, en in de gebeden.

De ijver van de oude godzaligen

Onbeschrijflijk is de ernst en ijver van de godzaligen geweest in gebeden en smekingen. Want omdat zij zovelen zagen die het Sodom van de wereld verlieten, en op Gods geleide door de vlakke velden van de overtuiging - waarop zij geen beschutting vonden voor hun zielen - zich wendden naar Zoar, waren ze omtrent hen toch gedurig werkzaam. Terwijl ze hen blijmoedig zagen tegemoetkomen, omdat ze het aangezicht naar Sion keerden, baden ze: *Doet de poorten open, dat het volk er inga*. Hart en stem paarden wij gedurig met de tranen van hen die wandelend en wenend heengingen, en de Heere zochten door te vragen naar Sion. Dikwijls was er 's avonds geweest, en 's morgens gejuich, wanneer de HEERE hongerigen en dorstigen, en hen wier ziel in hen was overstelpt, gered had uit hun angsten, en hen leidde op een rechte weg, om te gaan tot een stad ter woning (Ps. 107:5-7).

Hoe ik hen die dachten dat zij 't verbond gesloten hadden, behandelde

Omdat ik wist dat God het alleen is Die de harten wikt en weegt, aangezien dat Jezus' koninklijk - Hem alleen, met uitsluiting van alle schepselen, toekomend - recht is, en de Allerhoogste Zelf hen bevestigen (Ps. 87) moet, heb ik altijd gewacht - als zulke mensen zich aan mij vertoonden, die voor zichzelf grond van hoop dachten te vinden - om mij als zegelbewaarder van het hemelhof aan te stellen, of te gedragen, om mijn goed- of afkeuring te doen doorgaan voor een onfeilbare toetssteen van ware of valse ondervinding. Daarom spoorde ik hen aan tot nauwkeurig onderzoek, om toch dit alles met Gods Woord te vergelijken, en hen met David (Ps. 89) aan de Heere ter toets veel voor te stellen, en op te dragen, omdat het nodig is zijn hart te wantrouwen (Jer. 17:9), en zorgvuldig te zijn om zolang te verdiepen, tot de fundamentsteen op Christus is gelegd (Luk. 6:48), omdat het geloof geen werk is van verbeeldingskracht zonder meer of enkele hartstochtelijke aandoeningen. Het moet bovendien nog uit de vruchten blijken, omdat zij die Christus hebben aangenomen, in Hem zo moeten wandelen, en uit de vruchten tonen dat zij in Christus zijn ingeënt. Ik zette hen aan tot onderzoek van de goede, heilige en volmaakte wil van God, om te weten de weg die zij moesten gaan, zonder af te wijken ter rechter- of ter linkerhand, maar zoals een mens in Christus betaamt, door de kracht van de Geest, de goddeloosheid en wereldse begeerlijkheden te verzaken en matig, rechtvaardig en godzalig te leven in deze tegenwoordige wereld. Ik leerde geen wedergeboorte zonder heiligheid, maar geloofde volstrekt Jakobus' uitspraak dat het geloof zonder de werken dood is. Hoe meer de mens door genade vordert in ware heiligmaking, hoe sierlijker het innig christendom van een waar mens in Christus wordt bevonden. Zo gebruikte ik geen andere toetssteen dan Gods Woord, en wees deze zielen ook daarheen, omdat ik volkomen geloof dat alle bevinding aan dat Woord getoetst moet worden, zoals ik altijd, als ik iets vond wat daarmee niet overeenkwam, dit verwierp, en anders integendeel hen vermaande om in dat spoor verder te gaan.

Verdere voortgang

Dit werk is vervolgens verder gegaan. Dagelijks heeft de Heere (zoveel wij zover kunnen zien, met ons feilbaar oordeel, dat niet direct gaat over de inwendige hartenstaat - zoals men anders ons nageeft - maar over de belijdenis van de mond, en de wandel, volgens Gods Woord) toegedaan tot de gemeente, die in hope zalig worden. Men moet geloven dat er een groot aantal die volgens de Bijbel rekenschap

kunnen geven van de hoop die in hen is, is binnengekomen, tenzij men zich aan zeer liefdeloos veroordelen wilde schuldig maken - wat ik niet wil verwachten van hen die altoos spreken en schrijven van een oordeel naar de aard der liefde. Zeer velen zijn er ook nog, in wie wezenlijke bekommring wordt gevonden - wat mij toeschijnt nog best veel te beloven, te meer daar velen zeer werkzaam en aanhoudend aanklevend bevonden worden, in de gebeden en het zoeken van de genadeweg. Honderden zijn er nog, in wie nu en dan vele indrukken zijn, maar die als een morgenwolk weer weggaan, of verstikt worden door de zorgen van deze wereld, en listen van de boze, die hen gevangen houdt naar zijn wil; maar waar later, als ze eens echt levend werden, nog veel goeds van komen kan. Althans dit weet ik dat er weinig huizen zullen gevonden worden, waar men geen mensen vindt die min of meer overreed, of ook werkzaam zijn omtrent dat grote nodige. Sinds enige tijd wordt echter de vijandschap van sommigen meer openbaar, vooral in hen die ook al eens getroffen zijn geweest, maar die - terwijl ze hun geweten verdoven om zich zoveel te beter schootvrij te houden en te verharderen opdat zij niet weer zo bekommerd mogen worden - hun vijandige hart ophitsen en, al was het zelfs met papisten, samenspannen, om dit werk te lasteren en te bespotten. Ik wenste dat de Heere deze weerspanningen nog eens trekt met liefdekoorden.

Openbaar uitroepen in Gods huis

Het is vervolgens verschillende keren gebeurd, dat er ontelbaren - zowel in de bijzondere bijeenkomsten als in de openbare godsdienstoefeningen - hevig aangedaan uitriepen over hun zonden, en vroegen: Wat zullen wij doen om zalig te worden? En dat op zo'n wijze dat ieder overtuigd is, dat ze dit niet kunnen inhouden vanwege het dreigende gevaar en drukkende angst. Deze beweging in dezen en genen is dikwijls een middel geweest tot overtuiging van andere verharde zondaren. Nimmer heb ik ontzaglijkere beroering in de kerk gezien dan op 1 en 7 mei, toen ik preekte uit Handelingen 17:30: *God dan, de tijden der onwetendheid overzien hebbende, verkondigt nu alle mensen alom, dat zij zich bekeren*, en 1 Thessalonicensen 5:19: *Blust de Geest niet uit*. Deze beroering was niet alleen onder de inwoners, maar ook onder de toegestroomde vreemdelingen, van wie er zeer velen bitter kermden over hun zonden, gelijk men bitter kermt over een eerstgeborene (Zach. 12:10). Ik heb nog met verschillenden, na het eindigen van de dienst, in de kerk gesproken tot onderzoek van hun beweging en leiding daarin, terwijl door dit alles de menigte beroerd werd. 't Is opmerkelijk dat de beroeringen zo sterk gebleven zijn in deze gehele maand juni en juli, ook onder de dienst van mijn ambtgenoot, terwijl er honderden vreemdelingen oog- en oorgetuigen van geweest zijn. Mogelijk heeft de Heere daar dit doel mee, om door die weg de waarheid van de gebeurtenis aan hen die 't in twijfel trekken, te bevestigen.

Ik ben wel eens, onder die sterke beroeringen in dezen en genen, dingen gewaar geworden, die zeer ver gingen en de trappen van gewone benauwdheden en grote angsten te boven gingen. Het waren hevige lichaamsfolteringen, die getuigen en blijken waren van de grote macht van de satan en zijn sterkte, die hij in 't werk stelde om zijn slaven te behouden. Van deze dingen, waarvan er ontelbare getuigen zijn, zou ik veel kunnen zeggen. Maar ik acht het het beste, ze slechts met de vinger aan te roeren, omdat ik er niets van zou gemeld hebben, tenzij het zeer ruchtbaar was.

Zeer velen nochtans, en wel de meesten, zijn onder dit alles op een zeer stille en bedaarde wijze werkzaam geweest. Ze legden die zaken weg in hun harten, wat de gebruikelijkste manier is geweest van verreweg de meesten die tot bevestiging gekomen zijn. Vervolgens zijn allen die een geloofsoog gekregen hebben op het Lam

Gods, Dat de zonden der wereld wegneemt, bewaard voor enige dergelijke beroeringen, zoals er ook nog een groot getal is, die zeer bedaard zoeken naar de weg des levens.

Hoe ik handelde in huisbezoek en avondmaalsbedieningen, met de gevolgen daarvan

Op deze en dergelijke wijze is dit werk tot hiertoe met sommige wisselvallige tussenpozen gebleven. Maar omdat het onmogelijk is, alle bijzonderheden te melden, zal ik alleen dit hier nog bijvoegen, dat door middel van huisbezoek, voorbereidings- en avondmaalsleerredenen zeer velen tot nadenken over hun staat gekomen zijn. En omdat over dit stuk zoveel verdichtselen en lasteringen worden uitgestrooid, zal ik 't zelf wat breedvoeriger voorstellen. In mijn huisbezoek ben ik niet gewend, de mensen alleen te berichten dat het Avondmaal aanstaande is, waartoe zij als lidmaten genodigd worden. Want als het huisbezoek daarin alleen bestaat, dan kon men wel de koster of zijn knecht die aankondiging laten verrichten; ik meen dat het van veel grotere betekenis is. Mijn gewoonte is, in bijzonderheid in deze dagen, nu de Heere zo krachtdadig werkt, de mensen te onderzoeken. Op een betamelijke en bescheiden wijze (waarin ik ook van geen een mens - wat ik tot lof van zo'n grote gemeente zeggen moet - tegenstand heb gevonden) pleeg ik hen te onderzoeken aangaande de voornaamste gronden van ons christendom, die bestaan in de beschouwende en beoefenende kennis van de leer der bekering en vergeving der zonden in Christus' naam. Hierbij bepaal ik hen, wat nauwkeuriger in 't bijzonder dan in 't openbaar geschieden kan. Ik toonde hen de kenmerken van wedergeboorte, bekering, geloof, heiligmaking, volgens Gods Woord aan, omdat toch zonder dat niemand een christen wezen kan of recht kan hebben op de tekenen en zegelen van het genadeverbond. Dit is ook de inhoud van de voorbereidingsleerredenen van zowel mij als mijn ambtsgenoot. Altijd benadruk ik, *dat de sacramenten alleen zijn voor de gelovigen*, volgens vraag 81 van onze Heidelbergse Catechismus. 't Geloof wordt gewerkt door het Woord, en de sacramenten versterken het onder medewerking van de Geest. Waar geen geloof is, kan geen sterking plaatshebben. Maar de trap en mate van het geloof bepaal ik nooit. Zwak- en sterkgelovigen hebben hetzelfde recht. Allen waar de wortel der zaken wordt gevonden, komen de sacramenten toe, al was het geloof maar als een mosterdzaad, zoals het is in gekrookte rieten en rokende vlaswieken, in overstelpte en bezwijkende Sionstreurigen, in hijgende, belaste, beladen, gelovig aanklevende, godzoekende zielen. Die allen hebben het nodig tot sterking van het geloof, kracht tegen bestrijdingen, doding van de zonden, kruisiging van de oude mens. De mondbelijders en burgerlijke naamchristenen, die zelfs van het beginsel van het zaligmakende geloof verstoken zijn, kunnen wel - want dat verhinderen wij niet, als zij onbesproken zijn van leven en leer - de tekenen van brood en wijn nemen. Maar 't kan hun geen voordeel doen, omdat al wat uit het geloof niet is, zonde is, en het dus strekt tot hun nadeel en verzwaring van het oordeel, omdat zij God liegen door woorden te spreken en vals te zweren in het verbondmaken.

't Is in deze winter gebeurd dat ik bij een bediening van het Avondmaal preekte over 1 Kor. 11:28: *Maar de mens beproeve zichzelf, en ete also van het brood, en drinke van de drinkbeker*. Ik bracht die beproeving tot twee hoofdzaken, of men in het geloof was, en of men ook in het geloof wandelde. Dit had die uitwerking dat in deze talrijke gemeente vele honderden heengingen (omdat het hier gebruikelijk is, de zegen uit te spreken over degenen die niet deelnemen aan het Avondmaal, en hen zo weg te zenden vóór het Avondmaal, zoals in de eerste christelijke kerk); en weinigen behalve diegenen die de weg des levens wensen in te slaan, toetraden aan de tafel des Heeren.

Dit was een middel waardoor velen leerden zien, dat als zij geen recht op de tafel des Heeren hadden, zij het ook niet hadden op de hemel. Zij werden nu door hun geweten van Gods volk en de gemeenschap der heiligen, waartoe zij niet behoorden, afgedreven. Zij vreesden naderhand, met de bokken in de oordeelsdag van de schapen te zullen worden afgescheiden. Dit alles strekte vervolgens aanmerkelijk tot ontdekking en verdere toebrenging, zodat sommigen, die toen zichzelf onwaardig en onbevoegd keurden, in h. volgende Avondmaal met een verwijd, gelovig hart ondervonden dat de Heere treurige zielen verzadigt, en vermoeide zielen dronken maakt.

De meer en meer toenemende ernst van het volk

De ernst en de ijver van het volk is dagelijks toegenomen en onbeschrijfelijk, zodat de kerk de ontelbare toehoorders nauwelijks kan bevatten. Mijn bijeenkomst op de avond van de dag des Heeren, waarvan ik boven gewag gemaakt heb, werd door zovelen bezocht, dat er geen huis groot genoeg was om de toevloeiende menigte te omvatten. Dit duurde totdat een zeker herbergier alhier zijn grote huis vrijwillig openzette, opdat wij aldaar beter dat werk konden verrichten. Daar komen gewoonlijk vele honderden samen om gesticht te worden, en leg ik dikwijls de een of andere stof uit Gods Woord, of gedeeltes van leerredenen tot de grondslag van herdenking en verhandeling.

In die plaats heeft de Heere menigmaal Zich aan ons niet onbetuigd gelaten. Velen zijn onder en door die verhandeling overtuigd geworden van hun zondeweg, en anderen verder bewerkt tot het geloof.

Men zag aldaar een grote verandering. Tevoren was in die plaats zo menigmaal geweest de troon van de duivel, waar de god van deze eeuw wierook werd toegezwaid op het altaar van de zonden. Maar nu schijnt de grote Koning Jezus aldaar Zijn kruisvlag te planten en te heersen. Ik heb nog een wens voor de personen die dat huis bewonen, en het tot dit gebruik hebben afgezonderd, door hun zondige tappersnering voor enige tijd te laten varen. Ik hoop van harte in hen ook zo'n verandering te bespeuren, waardoor hun zielen en lichamen mochten worden tempels van de Heilige Geest.

Onder deze mensen is allerlei soort

Onder degenen die op dergelijke wijze bewerkt zijn, is allerlei slag van volk. Gewoonlijk zijn de godzaligen volgens de taal van de apostel (1 Kor. 1:26) niet vele edelen, wijzen, rijken, machtigen naar het vlees, maar het onedele, dwaze en verachte van deze wereld. Zo ook hier. De meesten zijn armen en geringen; er zijn er echter ook onder van de beste soort der burgerstand. Velen zijn zeer onkundig geweest in die dingen die betreffen de gronden van de ware godsdienst; maar sommigen waren ook zeer goed onderlegd in de bespiegelende kennis van de waarheden. Nu die kennis aan hen geheiligd is, kunnen zij opwassen tot sierlijke christenen. En dit is zeer opmerkenswaardig, hoe onder die allerdomsten in korte tijd zeer velen een helder begrip gekregen hebben, door middel van Woord en Geest, en zo ook spreken kunnen van de verzoeningsweg, hoe God in Christus een zondaar zaligt, als teken dat zij waarlijk zijn verlichten. Zij zijn bovendien nu zeer begerig om de weg van God beter te begrijpen, als aanzienlijk bewijs dat domme Galileeërs nog worden wijs gemaakt tot zaligheid tot beschaming van ingebeelde dwaze wereldwijzen. Er zijn er ook onder geweest die tevoren zeer vijandig tegen de genadeweg geweest waren, echte spotters, die gewoon waren te zeggen, dat zij baden of God hen voor die dwaasheid wilde bewaren. Maar zij waren - nadat zij spottend waren gegaan naar, en gekomen in de godsdienstoefening - de eersten die door het Woord zo getroffen werden, dat zij

overluid uitriepen, inzonderheid ook over die zonde. Er zijn er ook die jarenlang in overreding zijn geweest, en dikwijls begeerd hadden dat de Heere Zich aan hen eens in genade mocht openbaren, wier wens ook is vervuld. Iets dergelijks is ook wel gebeurd aan vreemdelingen, die óf vol indrukken weggingen, óf door het geloofsoog op Christus zien, en met blijdschap, zoals de kamerling, met die grote buit afreisden, en konden zeggen, heel anders dan Naomi: *Ledig ging ik weg, maar vol heeft de Heere mij doen wederkeren.*

Allen van wie wij het goede gedacht hebben, zijn tot dusver staande gebleven

Tot hiertoe zijn al degenen van wie wij het goede gedacht hebben, staande gebleven, zodat geen een die ik weet, de wereld weer heeft lief gekregen, of tot dusver iets vertoont wat het tegendeel zou tonen. Sommigen vorderen zeer wezenlijk op de weg des levens, in geloof, liefde en hoop, en tonen dat zij naar Gods beeld vernieuwd zijn, in kennis van God, gerechtigheid en heiligheid. Dit alles schijnt mij toe, het werk te bevestigen.

De gehele plaats heeft net een andere gedaante gekregen. Een uitwendige bekering is er bij velen: de openlijke zonden zijn zeer verminderd. In de gehele winter zijn de herbergen leeg geweest, en de kerk bijna te klein. In plaats van kaarten en dobbelstenen ziet men de Bijbel. In plaats van vloeken hoort men bidden en psalmgezang. In plaats van haat en nijd herleeft de onderlinge liefde en eendracht. Waarlijk vruchten die niet uit een kwade wortel spruiten, maar veeleer blijken geven van een rechtgeaard gemoed.

Niet dat ik dit goede getuigenis, aangaande het verlaten van de zondeweg, van alle inwoners geven kan, o nee! Er zijn er zeker al te veel die nog tegen de Heere aanlopen met de hals, met dikke, hoog verheven schilden, van wie ik wens dat zij ook nog eens door Gods heerschappij-voerende genade Hem onderworpen mogen worden.

Niets wat naar dwaalleer zweemt, is erin te vinden

In al dit werk, zoals het nu beschreven is, heb ik niets wat naar dwaalleer zweemt, kunnen ontdekken. Men roept van dweperij, geestdrijverij, en ik weet niet wat, maar daarvan is hier geen scha-duw. Ik voor mij verwerp alles wat buiten Gods beschreven Woord is; ik mijd al wat op bijgelovigheid en eigenwillige godsdienst lijkt. Dat gelooft ook iedereen die mij kent. Maar om door Gods genade in staat te mogen zijn om voor Gods zaak en volk, volgens 't Woord van de Waarachtige, pal te staan, reken ik tot mijn voorrecht. Het is mijn hartelijke begeerte, Jezus' kruisbanier openlijk te volgen, en de strijd tegen het rijk der duisternis niet flauw aan te binden. Ik heb altijd ingestemd met Luthers uitspraak, dat de enige zorg van een leraar zijn moet, om door de hulp van Christus iets te verrichten wat de satan tegen de zin is.

Welke uitwerking 't gehad heeft in de omgeving

't Is zeer opmerkelijk dat de leraren van de omliggende plaatsen zich hierheen begeven hebben om deze brandende braambos te beschouwen. Na de zaken te hebben bijgewoond en onderzocht, keurden ze deze goed, en met een hart vol ijvervuur keerden ze naar hun gemeenten terug, en spoorden ze vervolgens met grotere ernst en ijver aan tot dat grote doel. Ze sloegen met de godzaligen handen en harten ineen om de Heere te bidden en te smeken, ook met genadekracht onder de bediening van het Evangelie bij hen te werken. Dit is van die uitwerking, dat het omliggende land ook meedeelt in deze zegen. Putten, Barneveld, Lunteren, Nunspeet, en Soest onlangs ook, zijn hiervan getuigen. Op deze plaatsen werkt de Heere ook bijzonder. Vooral is te Putten de beroering ongewoon groot. Aldaar zijn verschillenden - zoals ook op die

andere plaatsen onder de dienst van mijn waardige medebroeders, zoveel men kan oordelen - verwaardigd om 't verbond met de Heere te sluiten.

Dit alles toont dat het geen werk is van dwazen, of lichtgelovigen, omdat die leraren bekend staan als mannen van groot verstand, en beproefde rechtzinnigheid, en doorzicht in zaken, die nooit van geestdrijverij verdacht zijn.

Onder dit getal is ook mijn waarde ambtgenoot, die op de preekstoel verschillende keren dit werk heeft verdedigd en voorgestaan. Hij is ook in deze dagen een nuttig middel geweest tot heil van onsterfelijke zielen, terwijl 't mij tot blijdschap is, dit voorrecht met hem te mogen delen. Zijn eerwaarde heeft bovendien met mij nu in de kerk 's maandags een bijeenkomst opgericht (die anders alleen 's winters pleegt te zijn) ter herhaling van de vrije teksten die op de dag des Heeren zijn gepredikt, om daardoor de ijver van het volk te vervullen en gaande te houden.

Hieruit blijkt dat de schrijver van de zogenaamde *Nederlandse Criticus* zeer afdwaalt van de waarheid, als hij zegt dat hij die heer kende als al te verstandig om zich in zo'n geestdrijverij te mengen. Ondertussen "geef ik die nameloze eerrover en stokebrand over aan de barmhartigheid der wetten, als een gewone twistrokkenaar om hals over kop in de twistwateren gedompeld te worden, als een zaaier van tweedracht onder goede vrienden."

Na het lezen van dit alles is het toch duidelijk, dat het zeker gerechtvaardigd is om dit boek de titel 'Nieuwkerk, een lichtbaken op de Veluwe' mee te geven.

Besluit

Tot hiertoe is de Heere niet geweken met Zijn Geest, en er zijn nog toebereidselen die zich opdoen tot meerdere zegen en grotere oogst, zodat ik geloof - al woedt de hel met al haar aanhang - dat Jezus hier Zijn Sion bouwt.

Dat dit door velen wordt bespot en goddeloos gelasterd, kan ik mij wel getroosten. Ik weet: dat is het lot van het christendom door alle tijden heen; en geen wonder dat het ook is in onze dagen, waar het ongeloof de troon beklommen heeft, en de godsdienst bij velen niets geworden is dan een enkele naam, ijdele hersenschim, en leeg schrikbeeld. Maar God zal mogelijk Zijn Woord en 't werk van bekering door zichtbare tekenen en onloochenbare bewijzen bevestigen, en zo Zijn kerk opbouwen - wat nog eens beschreven zal worden voor de navolgende geslachten. Welgelukzalig is hij die in het geloof, al biddende, deze zo heugelijke zaak verwacht, als 't met de spotter uit zal zijn, en 't met de tiran zal komen tot een einde.

Reacties van ooggetuigen

Brief van Gerardus Hemsing

In deze brief geeft Gerardus Hemsing, proponent en leraar van de Latijnse school te Kampen, een reisverslag van zijn bezoek aan Nieuwkerk, dat hij gebracht had vanuit Kampen. Zie hier zijn verhaal:

Afgelopen zaterdag, 25 april, zijn wij met ons vijven met een wagen van hier naar Nieuwkerk gereisd. Toen we daar aangekomen waren, hebben wij het werk der bekering, dat in die brieven gemeld werd, wat het zakelijke betreft, niet alleen waarachtig bevonden; maar de helft was ons nog niet aangezegd, van wat onze oren daar hoorden en onze ogen daar zagen. De kerk was in de voor- en namiddag vol volk, en de eerbied en aandacht is niet uit te drukken. Na de kerkdienst, 's middags om vier uur, gingen wij naar het huis van dominee Kuypers, die ons wonderen vertelde van Gods werk aldaar. Hij vertelde onder andere dat de houten vloer van het vertrek waar wij zaten, wel eens zo nat geweest was van tranen die de overtuigden daar hadden gestort, dat de vloer 's morgens nog net zo nat was alsof deze pas nog met water geschrobd was. Ook vertelde hij dat de mensen die eerst zo dom waren dat ze nauwelijks wisten of er een God was, nadat ze bekeerd waren, in weinige dagen bekend waren met de Wet en het Evangelie en de verborgenheid van het geloof volgens het Woord. Ze wisten te spreken als gestudeerden die lange tijd op de academie waren geweest; een wonder, niet minder dan toen de apostelen in een ogenblik allerlei talen spraken. Degenen die waarlijk tot Jezus waren gebracht, konden op zichzelf reeds een gehele gemeente uitmaken, en niemand van hen had met zijn wandel nog de minste aanstoot gegeven.

Ook verhaalde hij, dat er eens op een tijd verbazende ontroering onder de Nieuwkerkers was geweest, dat er meer dan 2500 uit hun huizen openlijk op de straten van Nieuwkerk waren gegaan, terwijl ze hun handen naar de hemel ophieven, op hun borst sloegen, en luidkeels riepen, ja in het dikste slijk op straat op hun knieën neervielen, en de God des hemels om genade riepen, zodat de ganse vest in rep en roer was, niet anders alsof een vijand op hun wal kwam afzakken. Ja, daar is zo'n verandering, dat de kerkenraad, die tevoren uit de kerk verder naar de herberg en naar de kolfbaan ging spelen, thans voorbeeldig is in godsvrucht, tot de voorzanger toe, die de eersteling is die door God daar bekeerd is.

Ds. Kuypers vertelde ons ook, dat hij niet alleen wel twintigmaal over de mensen heen in de oefening is gedragen, maar dat hij zelfs eens door een klein venster heeft moeten heen kruipen om in de oefening te komen.

Hij vertelde ons, dat op zijn vorige plaats was voorgevallen, omdat zijn kerkweg was langs de kolfbaan, waar zij dan, in plaats van naar de kerk te gaan, stonden te kolven, dat hij hen drie verschillende keren getrouw gewaarschuwd had. Hij zei dat hij nu zijn plicht gedaan had, en dat hij het nu aan God overgaf. Toen hij de volgende zondag uit de kerk kwam, en naar gewoonte daar weer passeerde, stonden ze in weerwil van zijn waarschuwingen weer klaar om, terwijl ze naast hem stonden, te kolven, maar hij was amper naast hen, of de een, die met de kolf wilde slaan, viel plotseling dood ter aarde. Toen sprong hij eronder en zei: "Er is er nu al een naar de hel toe; wil je nu mee naar de hel? Dan moet je kolven; waarom kolf je niet?" Maar zij namen de dode op en brachten hem naar huis toe.

Net zo'n geval hebben wij zelf daar meegemaakt; want in die nacht dat wij daar waren, ging er een vrouw op dergelijke wijze naar de hel toe en smoorde in haar zonden. De man was overtuigd, de vrouw er vijandig tegen, en 's avonds toen wij aankwamen, om acht uur, vloekte ze vreselijk.

De man bestrafte haar.

Zij zei: "Nu zal ik nog meer vloeken."

Daarop zei de man: *Als God uw ziel dan eens vannacht van u eiste, hoe zou 't dan met u gaan?*

Daarop antwoordde deze: *Daar ben ik veel te gezond en sterk voor, om in deze nacht te sterven.*

En juist midden in de nacht om twee uur was zij plotseling gestorven. Dit heeft de naaste buurman ons verteld, en de dominee heeft 's avonds in de oefening openlijk gezegd dat het was als bij Ananias en Saffira, zodat God nog dezelfde wonderen doet als in de eerste kerk der apostelen, en daarom, wie weet wat voor tijden ons nog te wachten staan, wat God met Zijn kerk voorheeft. Deze en nog andere wonderen vertelde de dominee en zijn vader aan ons.

Toen was het tijd om naar de oefening te gaan, en wij gingen samen met die beide dominees, omdat men er anders onmogelijk in kon komen. Onderweg gingen wij een bijzondere oefening voorbij, die tot op de straat vol was. Daarna kwamen wij aan de herberg, waar dominee Kuypers de oefening zou houden, die toen vol was met mensen, tot op de straat beneden. En boven op zolder zaten zij in de vensters, niet anders alsof er boelhuis gehouden werd, en waren verder bezig psalmen te zingen, dat het over de gehele straat klonk. Toen ik dit aanschouwde, kon ik mij niet langer inhouden, zoals ook ons gezelschap. Ik smolt weg in tranen van innige verwondering, zodat er geen geest meer in mij was, dat de herberg, waar de duivel zijn troon had, nu veranderd was in een huis Gods; dat de Heere Jezus die sterkte had ingenomen, en de duivel vandaar verjaagd, met achterlating van al zijn bagage, gezien de menige bierkannen en drinkglazen die daar nog aan de wand en in de ringen hingen, zoals men in de herbergen gewoon is, terwijl de dienstknecht van Koning Jezus daar dat Evangelie verkondigde. O wonderlijke verandering! Er was geen kans voor ons gezelschap om er binnen te komen, maar zodra dominee Kuypers, die achter ons ging, riep "Hier zijn vreemdelingen", droegen zij ons daarin, en stuwden ons voort en gaven ons de beste plaats.

De oude dominee Kuypers [Sr.] sprak over Psalm 25: *De verborgenheid des HEEREN*. De planken waren boven op de zolder in 't midden weggenomen en daarover waren weer latten gespijkerd, zodat de klank erdoor zou gaan. Er was een ongewone aandacht. Nu en dan hoorde men eens zuchten, maar toen de dominee in zijn toepassing kwam, werd uiteindelijk 't gekerm, geroep en geschrei zo hevig, dat de dominee plotseling moest stoppen. 't Was niet anders dan het geluid van een geweldige gedreven wind, zo vreselijk dat 't wel twintig huizen ver gehoord kon worden. De jonge dominee ging naar de zolder, waar 't geroep niet minder was dan beneden; ik ging hem achterna. Toen wij boven kwamen, lag daar de ene bij de andere neer, en ze riepen met onophoudelijke tranen: *O, Heere Jezus!* De dominee vermaande ze tot bedaardheid, en toen bad hij overluide, maar dat gezucht en geroep begon weer van voren af aan; 't was niet anders dan een vreselijke storm. De dominee zei tot deze en die: "Hou maar aan, met deze storm moet je binnen."

Nadat we weer naar beneden gegaan waren, was daar 't gekerm, gehuil en slaan op

hun borst niet anders dan alsof ik de laatste oordeelsdag voor mij zag. Ik beefde van ontsteltenis, en de diepten van satan, die zich in sommigen ontdekten, en die meer dan menselijke kracht oefenden, daar wil ik liever over zwijgen dan van spreken. Ja, 't was zo dat ik er geen denkbeeld van kan geven; ja, zij waren zo aangedaan dat ze niet naar huis konden gaan. Toen ze wat bedaard waren, werden er door de vromen meer dan 25 naar huis geleid, die op de straat al zuchtende voortgingen. Toen ze weer naar dominee Kuypers' huis kwamen, waren er daar nog verschillenden in de uiterste benauwdheid, onder anderen een oude man van omstreeks 70 jaar. Geen pen is in staat om die wonderen die wij daar gezien en gehoord hebben, uit te drukken. En wat nu nog meer is te verwonderen, dezelfde wijze van bekering is nu al doorgedrongen op zeven plaatsen, namelijk Nieuwkerk, Putten, Voorthuizen, Barneveld, Lunteren, Nuenbeek en Aalten, op de grenzen van Munster-land. De dominee zei dat hij daarvandaan een brief had gekregen, waar 't net hetzelfde was; als de naam van Aalten maar in Nieuwkerk was veranderd, dan was er geen onderscheid tussen.

Als de dominee in de week tijd heeft, dan gaat hij in de omliggende dorpen preken; als hij de klok maar laat luiden, is de kerk terstond meer dan vol. Maandag zijn wij weer teruggereisd; toen we te Putten kwamen, twee uur van Nieuwkerk, hoorden wij in de herberg, dat er de voorgaande avond in de oefening precies dezelfde beweging was geweest als te Nieuwkerk, dat geen een met droge ogen naar huis was gegaan. De schout van 't dorp was zelfs bekeerd, en ook een man die tevoren de oefening verklikt had; want te Nieuwkerk en omgeving waren de oefeningen tevoren verboden, op de boete van 312 gulden voor ieder persoon die erin kwam. Zo heeft de duivel daar gewoed, maar 't heeft hem niet kunnen helpen; hoe meer verdrukt, hoe meer nu uitgebreid; 't bloed der martelaren is het zaad der kerk.

Brief van J. Harges

De schrijver van deze brief is woonachtig in Nieuwkerk. Uit de gegevens van het gemeentearchief van Nijkerk³ is ons bekend, dat hij een 'kapitalist' is. Hij heeft geen kinderen meer in huis. Zijn beroep is planter, wat verwijst naar de tabaksteelt. Hij schreef een brief aan zijn dochter in Haarlem. Ook daar heeft men over de 'Nijkerkse beroeringen' gehoord. Natuurlijk is zij benieuwd naar wat er bij haar ouders in de vest gebeurt. Harges schrijft op 12 augustus 1750 aan zijn dochter het volgende:

Lieve en waarde dochter,

Ik heb uw brief ontvangen, die mij aangenaam was, te meer toen ik las dat u nog gezond bent. U schrijft dat u zoveel aanvechtingen heeft, van en over het beruchte werk der bekering alhier. Ik twijfel niet of uw moeder zal u daar ook iets van verteld hebben. Maar om aan uw verzoek te voldoen, zal ik u vertellen hoe het hier in en buiten de kerk nog toegaat, dat er namelijk bijna geen predikatie wordt gedaan.

Maar wel in het bijzonder onder de bediening van ds. Kuypers zijn er op zijn minst vier, zes à tien beroerden, ja wel nog meer, zeg ik, zou ik niet liegen. Zij zijn op een vreselijke wijze beroerd, zodat ze tieren, roepen, schreeuwen, in hun handen klappen, ja zelfs blaffen als een hond. En onder hen zijn er die zij met z'n drieën of vieren niet goed kunnen houden. Anderen zijn weer stil en vallen daar neer, alsof ze in flauwtes lagen; anderen weer, die de beroering zijn te boven gekomen en (zoals zij zeggen)

Jezus hebben en bekeerd zijn, zingen hard en overluid, onder het preken en het schreeuwen van anderen; anderen kussen weer (zoals zij ook zeggen) de Heere Jezus, zodat een toehoorder weinig stichting van de preek kan hebben. En als de kerkdienst geëindigd is, worden zulke beroerden, de ene met een stoel, de andere aan handen en voeten, de kerk uit gedragen, onder geleide van velen die zich vromen noemen, en naar hun huis, of naar het huis van ds. Kuypers gebracht.

Dan zijn er nog van die meer verlichten, die voorgeven in verrukking te raken, en dan als een dode op hun stoel zitten, zolang totdat hun ziel uit de derde hemel terugkeert, en geven dan voor, grote dingen en heerlijkheid gehoord en gezien te hebben, wat zeker (als die optrekking of verrukking waar is) niet anders kan zijn. Wat er nu verder van deze dingen is, laat ik aan God, en de tijd, en de ware onderzoekers van Gods Heilig Woord. Maar dat moet ik u van deze beroerden zeggen, dat het meest jonge, eenvoudige mensen zijn, geheel onbedreven in Gods Woord, meest boeren, en anderen meiden en kinderen, zodat er bij mijn weten nog weinig of geen mensen die wel geoeffend zijn in Gods Woord, daartoe zijn overgegaan.

Immers 't gaat met zulk een uiterlijk geschreeuw in de kerk toe, terwijl we weten dat het Koninkrijk Gods niet komt met uiterlijk vertoon. Trouwens, men houdt hen maar voor geestelozen en letterknechten, want - zegt men - de letter doodt, maar de Geest maakt levend. Deze tekst zou, indien hij door zulke tegenwerpers begrepen werd, niet gebruikt worden, omdat ook de apostel van wet en wettische bediening spreekt, die een dode letter is; maar de verdienste van Christus, door de Heilige Geest, in het Evangelie, maakt levend. En geen wonder, dat welmenende en eenvoudige zielen tot zulke verbazende gemoedsgestalten werden gebracht. Want zij werden door half ervaren leermeesters geleid naar de voet van de bevende berg Sinaï, waardoor wel ruim zes maal honderdduizend Israëlieten zo verschrikt werden, wegens de donder en de bliksem en de beschouwing van Gods ontzaglijke tegenwoordigheid, waardoor zij vreesden dat ze allen vernield zouden worden. Is 't dan wel vreemd van zulke eenvoudige zielen, die door zulke of andere, allen blinde leidlieden gebracht werden voor de deur van de hel, die hen beroerden door hun dat afgrijselijk gezicht van ijzelijke duivelen en een missende Jezus voor ogen te stellen? Ziedaar, dochter Johanna, wat ik u op uw verzoek, wegens het beruchte werk alhier, naar waarheid heb meegedeeld.

In de openbare oefening gaat het niet minder toe; maar altijd nog meer en zwaarder dan in de kerk. Wat er verder in de avond of nacht bij de bijeenkomsten geschiedt, weet ik niet, omdat ik daar nooit aanwezig ben geweest. Verder schort ik mijn oordeel met Gamaliël op (Hand. 5:38-39): *En nu zeg ik u: laat af van deze mensen, en laat hen gaan; want indien deze raad, of dit werk uit mensen is, zo zal het gebroken worden. Maar indien het uit God is, zo kunt gij dat niet breken; opdat gij niet misschien bevonden wordt, ook tegen God te strijden*, en geef het over, zoals ik tevoren heb gemeld.

Hiermee zou ik kunnen eindigen, maar omdat ik een dag of drie à vier geleden een brief uit Aalten heb horen lezen, waar dit werk niet minder dan hier in beweging is, zal ik u ook daarover iets opmerkelijks zeggen. Er zijn namelijk twee jongelingen enige uren koud geweest, en daardoor werden zij voor dood gehouden. Hun zielen kwamen na een geruime tijd terug in hen, en ze getuigden dat ze in de derde hemel waren geweest, waar zij het 'heilig, heilig, heilig, halleluja' hadden helpen zingen, en ze vertelden dat ze daar onuitsprekelijke wonderen gehoord en gezien hadden. En dan waren er nog twee anderen aan wie goddelijke openbaringen waren geschied, die zeiden dat in de eerstkomende maand november alle onbekeerden door een snelle

dood zouden worden weggerukt. Dit schreef J. C., catechiseermeester te Aalten, maar hiertegen moet ik u onderrichten en ook waarschuwen volgens Paulus' vermaning in 2 Thessalonicenzen 2:1-3: *En wij bidden u, broeders, door de toekomst van onze Heere Jezus Christus, en onze toevergadering tot Hem, dat gij niet haastig bewogen wordt van verstand, of verschrikt, noch door geest, noch door woord, noch door zendbrief als van ongeschreven, alsof de dag van Christus aanstaande was. Dat u niemand verleide op enigerlei wijze; want die komt niet, tenzij dat eerst de afval gekomen is, en dat geopenbaard is de mens der zonde, de zoon des verderfs.* Daarom, en om andere dergelijke stukken, geef ik u deze les die de apostel aan zijn zoon Timotheüs gaf in 2 Timotheüs 3:14-16. *Maar blijft gij in hetgeen gij geleerd hebt, en waarvan u verzekering gedaan is, wetende, van wie gij het geleerd hebt; en dat gij van kinds af de Heilige Schriften geweten hebt, die u wijs kunnen maken tot zaligheid, door het geloof, hetwelk in Christus Jezus is. Al de Schrift is van God ingegeven, en is nuttig tot lering, tot wederlegging, tot verbetering, tot onderwijzing, die in de rechtvaardigheid is.*

Zo zal ik hiermee eindigen, en uw welzijn voor uw ziel en lichaam zoeken, wensen en bidden, blijvende uw liefhebbende vader.

Een groot verschil tussen Nieuwkerk en Aalten is, dat in Aalten de beroeringen gepaard gingen met visioenen. Hierover lezen wij niets bij de 'Nieuwkerkse zaken'. Harges noemt twee schriftgedeelten die voor hem van toepassing zijn op het gebeuren in Aalten. Ze zijn voor hem een reden om zich afzijdig van dit werk te houden.

Kuypers heeft veel kritiek op deze brief.

Brief van een onbekende predikant

Een predikant die niet bij name bekend is, bezocht Nieuwkerk om zelf ooggetuige te zijn van het gebeuren. Zo bezocht hij de kerk in de vest Nieuwkerk. Hij schrijft op 25 maart 1752 hierover het volgende:

Toen ik aldaar plaatsgenomen had, ongeveer een half uur voordat de voorlezer met lezen begon, kwamen mij eerst drie meisjes in het oog, die bij mij in de buurt, dicht bij de preekstoel zaten, en die hun handen wrongen, en nu en dan zuchtten, maar zonder veel uiterlijk geluid te maken. Hierop hoorde ik uit het midden van de kerk een gegil opgaan; en toen ik keek, was men bezig om een jonge vrouw de handen open te breken, terwijl zij in bezwijming lag. Inmiddels hoorde ik dit gegil uit verschillende hoeken van de kerk, en zag ik grote bewegingen, zo hier en daar, om deze mensen te helpen. Toen dit bedaarde, raakte een jongen van omtrent tien of twaalf jaar, die dicht bij mij zat, van zichzelf. Maar deze maakte niet het minste geluid. Toen deze jongen in de bezwijming lag, behield hij zijn rode en blozende wangen. En zo snel waren, door twee mannen, zijn handen niet opengebrouwen, of hij kwam bij, en zei toen met een zachte stem verschillende keren: Weg, satan!, wat hij telkens zei, als hij tot zichzelf kwam. Want hij had dit toeval gedurende de kerktijd vier- of vijfmaal. En nadat hij daarvan bevrijd was, geeuwde het kind geweldig, en sliep de meeste tijd. De eerste maal dat dit kind met dit toeval bezocht werd, voor het voorlezen van Gods Woord, gebeurde het dat een jonge en kloeke man, die ook dicht bij mij zat, zijn hoofd

omdraaide, en naar dit kind keek. Maar welhaast bezweek hij, en viel opzij, zonder dat ik nochtans kon merken dat deze stuiptrekkingen had; maar na enige minuten kwam hij weer bij. Gedurende de kerkdienst was dat gillen of snikken (ik weet niet hoe ik het noemen zal; krijten of schreien is het althans niet) dan eens minder, dan eens meer. De leraar preekte daardoorheen, met een kloeke stem, zonder dat ik kon bemerken dat het hem verveelde. Maar dát kon ik wel merken, dat er in de kerk weinig of geen aandacht was, die er ook niet kon zijn. En als men al enige aandacht begon te krijgen, dan werd die terstond verstoord door de bewegingen, dan hier, dan daar; hetzij als men een beroerde of geraakte (zoals de leraren in deze ontroerde gemeenten deze mensen noemen) enige hulp bood; hetzij als men hem uit de kerk, of er weer in probeerde te brengen. Eenmaal hoorde ik, toen het gillen van die geraakte mensen op het hevigst was, een mannenstem daaronder, die zeer naar riep: *Weg duivel, weg, duivel!* Bij het uitgaan van de kerk nam ik de vrijheid om een van deze geraakte mensen, die door twee vrouwen ondersteund naar huis geleid werd, aan te spreken. Na enige vriendelijke vragen over haar benauwde staat, kreeg ik van haar als antwoord, dat zij benauwd over haar zonde was. Terstond bood ik haar mijn raad en leiding aan, en vroeg haar vervolgens, welke woorden van de leraar, onder het preken of bidden, haar hart geraakt mochten hebben. Maar ik had het ongeluk, dat deze vrouw antwoordde dat ze geen woord gehoord of verstaan had. Ik wil in de liefde, die geen kwaad denkt, hopen dat deze vrouw mogelijk doordat ze nog bedwelmd was door de zware ontroering, zo heeft geantwoord. Zo hoop ik ook dat er onder deze beroeringen iets goeds, wat de toets van Gods Woord kan doorstaan, mag gevonden worden, wat de tijd leren zal. God beware mij, dat ik iets wat van Zijn goede Geest komt, zou tegenspreken of klein achten. Maar God beware mij ook, dat ik aan die geduchte Geest ongerijmde dingen toeschrijf, buiten of tegen dat heilige Woord, het enige levende zaad waardoor Hij de zielen bekeert. Aan dat Woord moeten de geesten beproefd worden, of ze uit God zijn. En men mag niet zo lichtvaardig en ongegrond iedere geest geloven, naar de vermaning van Johannes.

Mij wordt verzekerd, dat er onder deze geraakten mensen zijn die, hoewel zij niets van de preken horen en verstaan, in hun huizen evenwel klagen over hun zonden, en bidden, en hun verlangen en begeerte uitdrukken om de Heere Jezus te hebben. En ik heb grond om het te geloven. Dit doet mij dan hopen en bidden dat deze mensen, door de hartvernieuwende genade van de Geest, krachtadig tot Christus getrokken, en tot Zijn zalige liefdedienst toegebracht mogen worden. Maar, geliefde medebroeder, dergelijke mensen, wier geweten in zoverre is ontwaakt, zijn er ook al in onze en andere gemeenten, hoewel zij, door de goede hand van onze God, voor deze lichaamsberoeringen en folteringen bewaard blijven. Ook worden de gewetensontroeringen, overtuigingen en ontdekkingen van zondaren niet zo ruchtbaar in de gemeenten waar die stuiptrekkingen of vallende ziekten niet zijn. En bijgevolg kan ik daaraan nog zo schielijk mijn zegel niet hechten, dat Gods Geest in die beroerde gemeenten overvloediger zou werkzaam wezen, of meerdere zielen ter bekering bewerken, dan in andere gemeenten, waar werkzaamheden van ontwaakte en overtuigde mensen vernomen worden, die bedaarder en redelijker zijn, en met het Woord van God meer overeenkomen. Hoe weinig staat er te maken is op de taal en het geroep van mensen die in het lichaam zijn bezocht, en uit de benauwdheid tot God roepen, onder een gezicht van dood en eeuwigheid, leert ons (om de vele bijbelse voorbeelden niet aan te halen) de beklaglijke ondervinding, in zoveel mensen, die wij onder die benauwdheden op hun ziekbedden behandeld hebben, en die daarna de wereld weer lief kregen. Daarom zal de voorzichtigheid leren, de tijd af te wachten, en

op de uitkomst te letten.

Ondertussen zou ik de leraren van die beroerde gemeenten aanraden, zich te gedragen naar de wijze en voorzichtige raad van professor *Bertling*, in de bekende voorrede, in plaats van die stuiptrekkingen van het lichaam op enige prijs te stellen, en de geraakten van de preekstoel of langs de weg toe te spreken: *Bouwt maar aan; bouwt maar aan; Jezus zal wel komen*, of dergelijks, en dan weer de vreemde toeschouwers toe te roepen: Boodschapt wat gij ziet en hoort daar en daar; wij houden het hier voor een werk van God. Deze redenen moeten in de onkundige menigte noodwendig een denkbeeld verwekken, dat die stuiptrekkingen zelf het werk Gods en der bekering uitmaken; zoals ik zulke onwetende mensen heb gesproken, die zeer bedroefd waren dat zij die stuiptrekkingen nog niet kregen. In plaats van deze aanprijzingen, behoorden de leraren van die gemeenten, in hun voorgebeden, God ernstig te smeken of Hij deze verstandbedwelmende bezoeking genadig wilde doen ophouden; opdat deze in het hart geraakte en over hun zonden verslagen mensen, naast anderen, aandachtig mochten horen naar Gods Woord, als de enige medicijn die hun zielskwalen kan genezen. Maar ik meen, dat het deze leraren hier hapert, dat ze denken: De Heilige Geest is vrij in Zijn werking, Hij wil nu op deze bijzondere wijze werken; men mag Hem in Zijn werking niet beperken, zonder dat zij behoorlijk overwegen, dat Gods Geest Zelf Zich door Zijn heilig Woord heeft beperkt, en daar niet buiten werkt in het werk der bekering. Want Mijn Geest, Die op u is, zegt God, en Mijn woorden, die Ik in uw mond gelegd heb, zullen van u niet wijken. En die bijzondere wijze van de werking van de Geest moet al weer aan Gods Woord getoetst worden. Want neemt men dat weg, wat zal dan de toetssteen wezen om aan te beproeven en uit te weten, of het een werk van de Geest is, of niet?

Niet, dat ik het zo-even aangehaalde wil geduid hebben op de leraar onder wiens gehoor ik ben geweest; ik heb het oog op anderen. [...]

Of nu deze beroeringen tot verbetering van Neerlands zozeer gescheurde kerk zullen strekken, zal de tijd ook al openbaar maken. Ik vrees dat de vreedzame leraren, onder wie ik u altoos geteld heb, zich achteraf zullen bedroeven over dit werk, en dat daaruit alweer een nieuwe groep zal ontstaan. Niet minder ben ik bevreesd, dat er een laster zal komen op de godzaligheid. Wat is Neerlands kerk niet opgepropt met duizenden zorgelozen en onbekommerden, die van geen ontdekkende en overtuigende preken willen horen! Zulke haters en versmaders van vrome en godzalige leraren en lidmaten zullen uit deze bewegingen oorzaak nemen om de ware godzaligheid uit te maken voor geestdrijverij en dweperij, zoals dit de natuurlijke mens zo eigen is.

Tot nog toe is er in deze grote gemeente geen een mens, zoveel ik weet, met deze kwaal bezocht, hoewel er iedere zondag, en ook wel door de week, honderden naar die naburige dorpen gaan, om dit werk te bezichtigen. Dit, wat zeer opmerkelijk is, zal u vreemd voorkomen.

Maar hierover zal ik u mogelijk in een volgende brief nog wel eens onderhouden, terwijl ik nu moet afbreken, blijvende, met veel achting, weleerwaarde heer en medebroeder,

uw weleerwaarde dienstvaardige dienaar.

Het is goed om verschillende brieven te lezen van mensen die Nieuwkerk hebben bezocht. Daarom volgen er zo twee brieven die geschreven zijn door twee onpartijdige personen. In de voorrede die aan deze brieven voorafgaat, wordt verteld waarom deze twee brieven uitgegeven zijn.

De eerste reden is, dat deze brieven neutraal zijn. De schrijvers hiervan zijn zelf oog- en oorgetuigen geweest van het 'Nieuwkerks werk'. De ene briefschrijver woont dicht bij Nieuwkerk. Het zijn mensen die het gebeuren beschreven hebben omdat zijzelf door godsvrucht gedreven worden. Zij moeten niets van dweperij of geestdrijverij hebben. Daarom is hun visie ook geloofwaardig en aannemelijk. Het 'Nieuwkerks werk' kreeg in die dagen met een het stempel mee van *dweperij en geestdrijverij*. Is daar werkelijk sprake van, dan mag men inderdaad kritiek hebben, want dan is er ook een gegronde reden voor. Maar dat is hier beslist niet het geval. Deze briefschrijvers zijn in staat om onbevooroordeeld hun mening te geven over wat zij in Nieuwkerk gezien en gehoord hebben.

De tweede reden is, dat deze brieven een tegenwicht vormen tegen alle negatieve publicaties. De schrijvers hiervan kunnen in drie groepen verdeeld worden: zij die zich zeer laag en laf uitdrukken over het bekeringswerk te Nieuwkerk, zij die niet weten wat ze ervan denken moeten, en zij die er de spot mee drijven. Door deze publicaties en de mondelinge kritiek is dit werk in een kwaad daglicht gezet. Kenmerkend is, dat veel mensen denken dat wat in Nieuwkerk gebeurt, niet in overeenstemming is met Gods Woord.

Over de derde groep kunnen we in de voorrede het volgende lezen:

"Maar een derde soort is er, die het nog erger maken en zich niet ontzien om met dit werk te spotten en dit te lasteren. Hun wil ik in bedenking geven of ze door dat te doen, zich niet in gevaar begeven om eens tot die onvergeeflijke zonde te komen, die hen dan voor eeuwig uitsluit om genade te verkrijgen. Althans, diegenen die veel licht in 't Woord van God hebben, en nauwe kennis van het werk zelf kunnen hebben, en dit evenwel lasteren, zijn er eerst aan blootgesteld; deze zijn 't waar de apostel Judas voor waarschuwt (vs. 10): "Maar dezen, hetgeen zij niet weten, dat lasteren zij; en hetgeen zij krachtens hun natuur, als de onredelijke dieren, weten, daarin verderven zij zich." Het is wel waar: het werk van de Geest is van alle tijden bespot en gelasterd, want waar de Geest krachtig werkt, daar werkt de boze geest weldra tegen, zoals wij uit veel bijbelteksten kunnen bewijzen. Met nadruk zien wij daar een staaltje van bij de ruime uitstorting van de Heilige Geest (Hand. 2), en dus wordt het werk te Nijkerk en te Aalten daardoor meer bevestigd dan tegengesproken. Maar wee die mensen die door de boze geest daarvoor gebruikt werden, want het was hun beter, nooit geboren te zijn geweest. Ach, dat zij die zich tegen dit werk op de een of andere wijze verzetten, hetzij uit vijandigheid of onkunde, eens ontwaken mochten uit de strikken van de satan, en dat ze ook eens in arbeid van ware bekering mochten komen, om zo het werk van de Geest bevindelijk te leren kennen tot zaligheid, om eens op die dag met diegenen die de Heere Jezus liefhebben en Zijn werk grootmaken, eeuwig en altoos verheerlijkt te worden. Dit is mijn wens en bede voor u allen.

**De eerste van de twee brieven is geschreven in
Amersfoort op 8 maart 1750.**

Waarde en veel geliefde broeder,

Ik heb met veel genoegen van uw schoonzoon vernomen, dat u nog redelijk welvaart naar het lichaam. Ik wens dat het ook naar de Geest nog redelijk wel mag zijn. Uw schoonzoon heeft mij gezegd dat u wel wenste, dat ik u een weinig bericht gaf van het werk te Nieuwkerk in Gelderland, twee uur van ons vandaan. Ik ben daar deze week nog zelf geweest. Omstandig alles te schrijven kan niet goed zijn. Ik zeg dan dit maar, dat de leraar die de Heere daar als een middel gebruikt, een godvruchtig man is, en zeer rechtzinnig in de waarheid, van onze belijdenis, die zeer vasthoudt aan het geopenbaarde Woord van de Heere, en een vijand van alle voorgewende openbaringen en bevindingen, buiten en tegen des Heeren Woord, die ook veel geleerdheid, gaven en talenten bezit. Hier kunt u gerust op zijn: het werk is in waarheid heel buitengewoon in deze dagen, de Heere heeft daarin ook nog zeer krachtadig gewerkt. De gemeente wordt (in 't ruwe genomen) op 2000 zielen geschat, waarvan men gelooft dat er wel twee derde overreding hebben van hun verloren staat, en zeer velen daaronder die zeer krachtadig zijn overtuigd, en onder het zien van schuld, zonde, verdoemelijkheid, enzovoort, met veel angsten en benauwdheid van gemoed, daarheen leven met kermen en wenen.

Het getal van hen die reeds toegebracht zijn en tot genade gekomen zijn, weet u, kunnen wij wegens de feilbaarheid van ons oordeel niet precies bepalen. De vromen denken dat het er 25 of 30 zijn, maar er zijn er wel 60 die het van zichzelf denken, en die al wel wat werk hebben, maar die men liever wat op de duur wil bezien. Het werk blijft tot nog toe duren, en is nog niet minder, maar sinds veertien dagen wat bedaarder, en met wat minder gedruis naar buiten, wat anders zeer groot geweest is. Op andere plaatsen daaromheen begint de Heere ook wat te werken, meer dan voorheen (och, kreeg ons nabijgelegen Amersfoort ook eens een deel), zodat mijn broeder gerust kan zijn dat, ja echt, de Heere aan die plaats wat ongewoons doet. Maar men moet niet alles geloven wat daarvan bericht wordt, en u kunt zeer gerust zijn, dat het geen Hernhutterij noch dweperij is, maar een werk dat men met eerbied moet bemerken. Wat de Heere daar verder mee voorheeft, is Hem alleen bekend. De verzoeker zal niet rusten, maar de Heere regeert. Mocht de Heere eens doorwerken met Zijn Geest in Nederland; dat is een zaak waar men veel voor moet bidden. Zijn hand is niet verkort. De tijden zijn ondertussen kommerlijk en ver gevorderd, 't verval in Kerk en Staat groot, de wijking des Heeren uit het midden van Nederland zichtbaar, de onboetvaardigheid onder de slaande hand des Heeren aanhoudend, de wulpsheid en onverschilligheid in de kerkdienst, de vrijdenkerij en het atheïsme nemen hand over hand toe, en wie weet wat de late avond baren zal. Het voorspelt althans niet veel goeds, als men acht geeft op de wegen die de Heere tot hiertoe met Zijn kerk gehouden heeft. De Heere geve ons en al Zijn kinderen er een indruk van. Het zou mij lief zijn, als ik u nog eens mocht zien. Gode in genade bevolen.

Broeder, gedenk bij Jezus aan mij, ellendige; wees in liefde door mij gegroet.

P.S.

Men moet begrijpen, dat de gemeente waar dit werk nu is, een half jaar geleden nog in

diepste domheid, zorgeloosheid en ongodsdienstigheid is geweest, en nog korte tijd geleden, en dat het werk vrij schielijk en onverwacht is opgestaan, maar men kan het onmogelijk alles melden.

Brief van een vreemde

De tweede brief vormt ook een positief verslag van wat men in Nieuwkerk gezien heeft. De schrijver van deze brief is een vreemde in Nieuwkerk. Dat blijkt uit het feit dat hij en zijn reisgenoten niet wisten waar zij moesten zijn. Zij baden de Heere om wijsheid en vroegen of Hij voor hen de weg wilde banen. En zie, er kwam uitkomst!

Verleden zaterdag kwamen wij om tien uur in Nieuwkerk. Wij waren begerig om onze tijd aldaar zo vruchtbaar mogelijk door te brengen, en omdat wij de weg daarheen niet wisten, baden wij de Heere of Hij ons leiden wilde. Zo gingen wij naar een vriend die daar oefening houdt, om eens te horen hoe 't hem voorkwam, ons daar best te gedragen. Daar zittende kwam er een vriend, aan wie verzocht was om te Putten, twee uur van Nieuwkerk, oefening te doen. Wij besloten met elkaar hem te volgen. Wij kwamen daar om half zes, vonden in een schuur daartoe besteld een groot aantal mensen, dat - naar ik denk - boven de 200 aangroeide, waar wij bij de beesten nederzaten. Inmiddels kwam die vriend, een eenvoudige boer, om de oefening te doen, en schikte zich tot 't gebed. Het duurde niet lang of er kwam een ontzaglijk gekerm om de Heere Jezus nabij van alle kanten, bijzonder onder enige jongens, met wringing der handen en zware trekking ven het lichaam, enzovoort. De vriend nam zijn woorden uit Jeremia 31:9: Zij zullen komen met gewezen. Hij toonde daarin, vanwaar zij kwamen, waar zij gingen, waarom met gewezen, alles in een geestelijke zin, met gedurige toepassing, terwijl het gewezen steeds toenam, ik denk van meer dan 50 personen op allerlei wijzen, zodat 't mij de tranen een- en andermaal uit de ogen perste. Zo zagen wij met verbazing de grote werken Gods. Om half negen, toen de oefening afgelopen was, riep de tijd ons om naar Nieuwkerk te gaan, waar wij half elf terugkwamen, met erkentenis.

Zondagsmorgens om acht uur gingen wij naar de kerk om ds. Kuypers te horen, en kwamen toen bijna te laat om plaats te krijgen. Om half negen kwam hij om de dienst te doen. Wij hoorden hem spreken over 1 Koningen 18:25 met veel klem en nadruk, zeer plat en eenvoudig tot stichting van ons allen, terwijl er iets op hem lag wat zeldzaam is. Toen hij zijn verklaring, met stichtelijke bedenkingen daartussen, beëindigd had, begon hij zeer toegewijd met zijn toepassing. Maar daar was hij nog maar net mee bezig, of er begon een geschrei te komen, zodat men hem niet goed meer kon horen. Hij verzocht of zij wat bedaren konden, maar tevergeefs; hij verzocht daarom des te dringender, of er enigen in de consistorie gebracht konden worden, wat geschiedde. Maar hij was zelf zo afgemat en aangedaan, dat hij moest afbreken.

's Middags hoorden wij zijn collega, die ook door de week preekte. 's Avonds woonden wij een oefening bij van enige honderden, terwijl er op diezelfde tijd de oefening van de dominee, omdat hij niet kon, door een ander, ook door enige honderden gehouden werd, waar ook al weer merkkelijk beweging was. 's Avonds na het eten wandelden wij eens, en merkten dat er op verschillende plaatsen groepjes mensen vergaderd waren, waar wij er ook onder ons ontmoetten, die in kommer en

arbeid der zielen waren. 's Maandags gingen wij naar Appel, een uur van daar, waar wij 'met zegen eenvoudige zielen ontmoetten, die al enige tijd daar bekend zijn geweest. 's Avonds om zes uur kwamen wij te Nieuwkerk, om daar de catechisatie van ds. Kuypers bij te wonen, alwaar de kerk weer vol was. Zijn dienst was ons niet minder dan 's zondags, omdat hij gelegenheid had om zijn toepassing verder te vervolgen, maar niet zonder gekerm en geschrei der toehoorders. De man gedroeg zich in alles, zo het voorkwam, als een die zijn ziel en lichaam overgegeven had voor de Naam van de Heere Jezus, mij zeer tot beschaming. Ik mocht de goedheid van de Heere over hem met groot belang erkennen. Die avond gingen wij nog naar Amersfoort. Daar hoorden wij dat er 's zondags een algemene ontroering en geschrei onder de dienst te Soest geweest was, en dat het ook te Soestdijk in de herberg was. Daar vonden wij een herberg in een bedehuis veranderd, waar een meisje van zeventien jaar tot ruimte gekomen was. Zij predikte op een ongewone wijze de noodzakelijkheid der bekering voor alle onbekeerden, en verhaalde hoe zij van de kant der hel door de Heere Jezus gered was, hoe zij God tot haar Vader had, en hoe de Heere Jezus haar getoond had dat er nog veel plaats was, enzovoort. Met kracht zei zij tot twee anderen, die op hun knieën tot de Heere Jezus riepen, dat zij moesten aanhouden, en niet ophouden totdat zij binnen waren. Dit vermeerde van tijd tot tijd door anderen die erbij kwamen, en zeer krachtig werden aangegrepen. Daar lagen er in het gras, daar in de kamer zozeer ernstig te roepen en te bidden, dat mijn hart erdoor gebroken werd, terwijl verschillenden in de keuken op hun knieën lagen, en anderen zaten met luide stem tot Jezus te roepen en te kermen. Zo moesten wij met het vallen van de avond het gezelschap laten, en keerden zo verrukt naar Amersfoort, en de volgende morgen naar Nieuwkerk. Aldaar bezochten wij ds. Kuypers, die ons lief was en veel zaken vertelde, die mij uitermate bevestigden dat de Heere wonderlijk werkte. Hij vertelde dat sommige daarvan in het kort door hem gepubliceerd zullen worden. Na van hem afscheid genomen te hebben, als ook van enige anderen, keerden we met dankbaarheid terug naar de onzen, en achtten we ons verplicht om de grote weldaden Gods te erkennen, hoe veel of weinig hartstochten nu daaronder lopen; daar durf ik niet in te dringen. Ik wens dat de Heere het achteraf als Zijn werk tot Zijn eer kroont en bevestigt, en dat Hij door heel Nederland trekt en Zijn kerk uitbreidt, en alle kinderen Gods, door hen van alle sektarisme te verlossen, bijeenbrengt. Dat zal mij tot blijdschap zijn. *O Heere Jezus, kom, ja kom haastig. Amen.*

Brief van een Friese jonge vrouw

Een andere briefschrijfster is een Friese ongehuwde jonge vrouw. Haar brief is gedateerd op 26 maart 1751.⁷ Zij was op maandag 19 oktober 1750 uit de catechisatie van ds. Kuypers wegens stuipen in zijn huis gebracht. Vijf maanden later schrijft zij hoe het nu met haar gaat.

... O! Nu kon ik niet langer rusten, voordat ik die dierbare en volle Heere Jezus tot mijn deel kreeg. Ik begon zoveel in Hem te zien, dat mij hart opsprong van vreugde. Mijn hart verlangde vurig naar Hem, en nu begon ik ook te geloven dat Hij mij hebben wilde, mij in 't bijzonder! Dit maakte mijn begeerten onuitblusselijk; en ik werd gelovig werkzaam door deze tekst: *Al uw kinderen zullen van de Heere geleerd zijn, en de vrede van uw kinderen zal groot zijn.* En door al datgene wat ik van de Heere zag, moest ik eindelijk geloven dat ik ook echt van de Heere geleerd werd,

maar Hij moest mij nog meer leren. Jezus moest nog hart en hand van mij hebben. Maar ik voelde mijn natuurlijke onwilligheid om dat nu te geven, en daarbij mijn dodelijke onmacht. Er lagen zulke sterke banden om mijn hart, dat ik niet tevreden kon zijn voordat de Heere Jezus het Zelf had genomen en alle banden verbroken. Ik kan niets doen dan bidden: "Heere Jezus, trek mij, neem mijn hart, en wil al mijn zonden voor eeuwig uitdelgen. O! Ik wens of wil er geen een aan de hand houden!" Toen zag ik tenslotte, hoe vol en gepast de Heere Jezus voor al mijn noden was, en dat juist hierom de Heere Jezus voor mij uitermate nodig was. Daarop viel mij die tekst in: *Omdat Hij uw Heere is, zo buig u voor Hem neder.* Toen kon ik geloven dat Hij mijn Heere zou worden, en dat ik ook niets anders moest doen, dan mij voor Hem neer te buigen. Maar ook dat zelfs moest de Heere mij leren doen, en dat wilde Hij ook doen. Ik had het maar op Hem te wagen; ik moest er nu toe komen of nooit. Daarop hield ik nog des te sterker aan, dat Hij het mij nu toch mocht schenken. Ik voelde ook dat mijn hart meer en meer los werd. Maar het werd nog door een band van ongeloof teruggehouden, die deze was: dat de Heere Jezus zo hoog en zo heilig was, en ik daarentegen zo vuil en onrein. Maar de Heere verbrak ook spoedig die band, en toonde mij dat ik Hem daarom moest hebben, en Hij daarom zo heilig en hoog moest wezen, om mij van dat vuile en walgelijke te reinigen. Daarop kon en wilde ik toen mijn hart niet langer houden, maar gaf mijn ziel zoals zij was, zo vuil en onrein aan die volzalige Heere Jezus over, met afzwering van alles wat Hem mishaaide. O, toen het zover kwam, was het maar alhier "ja" zeggen. Toen ging het vanzelf. Maar toen ik mij overgegeven had, wist ik nog niet of de Heere mij had aangenomen, waarop ik Hem ernstig vroeg of het waar was; Hij mocht mij anders nog aannemen. Daarop was het of de Heere mij Zelf toeriep: Ik heb u liefgehad met een eeuwige liefde, en daarom heb Ik ugetrokken met goedertierenheid, waarop ik, als in verwondering, wegzank en moest uitroepen: "Mij! Heere? Mij! Hoe is het mogelijk?" Daarop viel mij in: U, u heb Ik mede levend gemaakt, daar gij dood waart in zonden en misdaden. En gij hebt Mij 't hartgenomen, mijn zuster, o bruid, met een van uw ogen, met een keten van uw hals. Eet, vrienden, drinkt en wordt dronken. Ik kan het niet uitdrukken, hoe ik daaronder gesteld was.

Zulke bekrompen gedachten als ik tevoren van de Heere had, zulke ruime gedachten kreeg ik toen van Hem. Het was toen: *Open uw mond, Ik zal hem vervullen.* Ik had nog even van tevoren gedacht dat God geen zondaren hoorde, maar nu ondervond ik het tegendeel, dat Hij zondaren hoorde, en wel zulke als ik ben. O, toen wist ik door eigen ondervinding dat God de goddelozen rechtvaardigt. O, wat kon ik toen ruim die liefderijke en volle Heere Jezus aanprijzen, met een hart vol medelijden, aan arme overtuigde zielen!

Brief van ds. Smit uit Putten

De beroeringen vonden niet alleen plaats in Nieuwkerk, maar ook in Putten. Ds. Joh. Smit (ook wel Smith of Smits genoemd) uit Putten schrijft op 2 september 1751 in een brief hierover het volgende:

Dat wij veel reden hebben om God te danken, over de bijzondere genadebedelingen van de Heilige Geest, die sinds die tijd onder ons zijn openbaar geworden. Omdat er hier verschillenden gevonden worden, van wie men op zedelijke zekere gronden besluiten kan dat Hij ze getrokken heeft uit de macht der duisternis, en

overgezet heeft in het Koninkrijk van de Zoon Zijner liefde, en ze de verlossing heeft doen hebben door Zijn bloed, (namelijk) de vergeving der zonden.

Hieronder wordt ook een aantal gevonden van diegenen die in het openbaar op een ontzaglijke wijze die inwendige zielsangsten en benauwdheden ontdekt hebben. Van hen allen heb ik, na een langdurige en nauwkeurige oplettendheid, tot nog toe geen gevonden, die de vorige weg weer zou inslaan, maar ze blijven nog volharden in het gebruikmaken van de genademiddelen, om de Heere, aan Wie zij zich verbonden hadden, getrouw te zijn.

Van al diegenen die in het openbaar zijn aangedaan geweest, en die in bovengemelde tijd - hetzij door zulke mensen te zien, hetzij zonder dat - tot nadenken en bekommernis over hun eeuwig zielsbelang gekomen zijn en dat ook te kennen gaven, kan niet gezegd worden dat ze tezamen tot zo'n gezegende staat van zielenrust als bovengemelden gekomen zijn; en van verschillenden wordt gevreesd dat ze wel konden terugkeren. Toch zijn er echter nog velen die nu bedaarder werkzaam zijn, en bij wie nu en dan enige bemoediging zichtbaar wordt, dat zij nog eens daartoe komen mochten, om zich op zekere gronden te verblijden in het heil van hun zielen. Daartoe houden ze zich in het naarstig gebruikmaken van openbare en bijzondere genademiddelen nu nog bezig.

Nu en dan gebeurt het nog wel eens, dat zij die in vroegere tijd zware aandoeningen hadden en weer traag geworden zijn, opnieuw met grote benauwdheid bevangen worden wanneer men bespeurt dat bij hen een meerdere ijver zichtbaar wordt, in het gebruikmaken zowel van het Woord, als bijzonder van het zo nodige middel, het gebed.

Er blijft nog een algemene opgewektheid en lust in het opkomen, zowel tot openbare als tot bijzondere vergaderingen, om het Woord van de Heere te horen. Ook bemerkte ik dat er nog stille zuchtingen en tranen mee gemengd zijn, wat mij een verborgen hoop doet scheppen, en al biddend van de Heere een nieuwe zegen tegemoet zien, tot dadelijke geloofsvereniging van verschillende zielen met de Heere Jezus.

Ach! Dat de Heere ons en allen die het welzijn van Sion beminnen, voor en met elkander getrouw maakte, om in deze tijd van de Heere te doen gedenken, *en niet stil te zwijgen voor Hem, totdat Hij bevestigt, totdat Hij Jeruzalem stelt tot een lof op aarde.*

Eenvoudig verhaal van een predikant uit Holland

De volgende verhalen zijn afkomstig van een predikant die met een gezelschap Nieuwkerk bezocht heeft van 17 tot en met 20 juli 1750.9 (De overige noten in dit gedeelte zijn van de hand van deze predikant.) Hij heeft het 'Nieuwkerks werk' negatief benaderd. Professor Van den Honert heeft deze verhalen kunnen gebruiken om Nieuwkerk verdacht te maken van dweperij en geestdrijverij. Het lijkt nu of het 'Nieuwkerks gebeuren' niet het werk is van de Heilige Geest.

Ons gezelschap, bestaande uit zeven mensen, zag de kerk opgepropt van toehoorders, zowel inwoners als vreemdelingen, maar zondagsmorgens nog meer bij ds. Roldanus, dan 's middags bij ds. Kuypers. Zodra ds. Roldanus de samenhang van zijn tekst, Openbaring 3:21, begon, zagen wij enige jonge vrouwen, die bij en binnen het doophek zaten, veranderen van gelaat, en zich in vreemde bochten wringen, bijna net zo als door opvliedingen veelal gebeurt. Ds. Roldanus gelastte dat twee vrouwen die

hardop riepen: *O Jezus, o Jezus, mijn dierbare Jezus, Jezus moet ik hebben*, in de kerkenraadskamer gebracht moesten worden, waarvan de deur naast de trap van de preekstoel is, binnen het hek. Dit geschiedde snel, onder zijn voortprediken. Want twee oudere sterke vrouwen namen de ene vrouw voor en de andere na op hun armen, en tilden ze zo hoog op, dat men hun betrokken aangezichten over het hekje heen zien kon, en droegen ze zo de consistorie in. Daar bleef de ene roepen: *O Jezus ...*, en de andere zong al gauw allerlei wijsjes, die door de kerk klonken, soms boven de prediking. Terstond en gedurig liepen er van alle kerkhoeken, ook over de stoelen en banken, dwars door de kerk en het doophekje, nu één, twee, drie, dan veertien à vijftien uit en in de consistorie, waarvan het venster aan het kerkhof opengedaan was en bleef, tot de kerk uitging.

Zondagmiddag zag ik binnen het doophekje ettelijke vrouwen zich zetten tot wringen, al voor en onder het gebed van ds. Kuypers. Zodra Zondag 19 door de kinderen opgezegd was, en ds. Kuypers zijn inleiding uit Hooglied 3:11 genoemd had, begonnen drie of vier jonge vrouwen vreemde trekken van aangezicht en ledematen te krijgen, met zuchten, zweten en felle bewegingen van hoofd, handen en voeten. Maar zij spraken niet, en bleven al hikkend, de ene scheef, de andere rechtop, zitten. Maar een jonge vrouw, dezelfde die 's morgens riep: *O Jezus...* en in de kerkenraadskamer gedragen was, die omtrent 20 of 21 jaar oud was, liet zich vallen van de preekstoeltrap, bij mijn voeten, in de schoot van een man, zonder geroep, zeer klam bezweet, in gelaat en lichaamstrekking als gekweld met een opvlieging, soms groot geweld doende met hoofd, rug, handen en voeten. De meeste tijd waren haar duimen in haar handen vastgeklemd, behalve wanneer zij haar boerinnenmuts, neusdoek, jak en schort los- of afrukte. Nu bloosde zij, dan betrok zij, met bleke strepen of plekken in het aangezicht; de ogen draaiden soms in haar hoofd; de mond trok dikwijls scheef, of murmelde zeer stil: *O Jezus, mijn Jezus...* Zo bleef zij de hele kerktijd door, en ze werd bij 't uitgaan van de kerk gedragen in de consistorie, die zo vol volk liep, dat noch ds. Kuypers, noch iemand anders daar meer in kon komen.

Een eenvoudige oude man, naar gissing over de 60 jaar, gedroeg zich, net voordat de diakenen 's middags rondgingen, aan de zijde van het laatstgemelde meisje, zo, dat een kerkenraadslid de mensen wenkte om op die man te passen. Daarop zagen wij toe, en ziet, hij stond rechtop, en hield zich vast aan de rand van het doophekje met zijn beide handen. Hij deed meer dan tienmaal kracht en geweld, alsof hij het hekje zou wegstampen of aan stukken scheuren. Hij sloeg beide handen op het hekje, zodat het daverde. Dan sloeg hij zijn twee lange onderste tanden onder z'n neus, zonder bloedstorting, en dat al huppelend. Zijn rood gelaat veranderde niet, noch van kleur, noch van trekken. Maar het zweet droop hem weldra van zijn kin, in die hele tijd, door het huppelen, geweld doen en hardop roepen: *O Jezus, Jezus moet ik hebben, Jezus; och, ik arme zondaar; ho, hé, hé, Jezus, mijn dierbare Jezus*, tot de preek eindigde. Onder ds. Kuypers' nagebed bedaarde hij, en hield zich verder stil, totdat ds. Kuypers, toen hij van de preekstoel kwam, hem vroeg: *Wat heeft u geschort?* Tot hem zei hij tweemaal langzaam en stil: *Mijn hart wil niet breken, het is zo hard.* Hij kreeg van dominee alleen dit antwoord: *Breng het naar Jezus.*

Bij 't uitgaan van de kerk lagen er verschillende jonge vrouwen hier en daar, de ene als in stuipen, de andere als in zwijm, deze als in vallende ziekte, die als in opvlieging (het lijkt precies op het gedrag in de kerk van de Quakers in Amsterdam, behalve dat deze vrouwen meest boerenfolk of geringen waren), aan wie óf weinig óf helemaal

geen hulp werd gegeven, totdat zij zeiden of riepen: *Ik ben bekeerd, of iets dergelijks*. Na de openbare kerkdienst gingen wij 's middags om vier uur naar een oefening waar een Gelderse man of Veluwse boer voor ongeveer 400 mensen, meest vrouwen of meisjes, eenvoudig bad, zonder enige aanstootgevende woorden. En hij verklaarde Johannes 3:21 nog veel eenvoudiger. Er begonnen zich echter enigen te laten zien en horen, evenals in de kerk. Na daar niet lang geweest te zijn, gingen wij er stil uit, en kwamen in een gelijktijdige oefening, die gehouden werd in de voormalige, en nog dienst doende, befaamde herberg. Hier kwamen wij, halverwege de oefening, onder het gehoor van een zonderlinge spreker", een geheel blinde weesjongen uit Amsterdam, in effen zwart gekleed, die naast de schoorsteen stond. Ongeveer 400 mensen, meest jonge vrouwen (waarvan er ettelijke er jammerlijk uitzagen), hoorden hem boven op de zolder door de kieren der belatte openingen, en rondom hem heen beneden in het huis, vanwaar 't geluid, gesnik en geroep: *O Jezus!* op straat klonk, en dat daar wel driemaal meer geschiedde dan in de kerk.

En wat hoorden onze oren daar, en daaromtrent! In de kerk preekten de beide predikanten afgemeten, onder al die verwarring, en zij deden geen uitstap, dan dat ds. Roldanus eens zei: *Brengt deze mensen in de kerkenraadskamer*, en eens: *Doe die deur* (namelijk die van de dreunende consistorie) *wat toe*; en dat ds. Kuipers, al prekend, onder 't geschreeuw van hen en 't gewring van anderen, tweemaal zei: *Wordt maar beroerd, je zult er niet van sterven; wordt maar beroerd, je zult er niet van sterven*. Maar van sommige toehoorders, of liever uitroepers, hoorden wij onder de beide preken niets anders dan dit: *O Jezus; mijn Jezus; Jezus moet ik hebben; mijn lieve Jezus*. In de consistorie hoorden wij, voor de middag, van de ene jonge vrouw dergelijk geroep, en van de andere allerlei onverstaanbare zang, die soms boven de predikant uitklonk, en dat onder het preken in de kerk, als van een die verward is van denken.

In de beide oefeningen, tussen vier en zes uur, hoorden wij ook een dergelijk geroep: *O Jezus...*, maar menigvuldiger in de tweede oefening, in die herberg, waar wij halverwege de spreektijd - in het midden van veel gehuil, gesteun, gekerm en uitroepen van Jezus moet ik hebben, *o Jezus...* - de blinde Amsterdamse weesjongen aldus hoorden schreeuwen: *Laat ons gezamenlijk zingen uit Psalm 119:6 en 7*. Na 't zingen was het kermen, steunen en roepen: *O Jezus...* een weinig bedaard, en de blinde weesjongen hief opnieuw zo aan:

"Hierbij hebben wij 't gelaten, dat wij gezegd hebben dat de goddelozen voor eeuwig verdoemd zullen worden. O wee u, goddeloze wereldlingen, wee u, wee u, o wee u, wee u, wee u, wee u, voor eeuwig zult gij verdoemd worden."

Dit herhaalde hij wel vijftigmaal, en zei verder: "Maar gij, o vromen, komt tot de Libanon" (waaruit ik giste dat zijn stof was uit Hooglied 4:8), "komt tot de Libanon, of gij moet naar de mirten; naar de mirten moet gij, als gij op de Libanon niet komt. Komt toch op de Libanon. Komt, de Bruidegom heeft al veel jonge bruidjes gemaakt. Uw Bruidegom is nog bezig met jonge bruidjes. Uw Bruidegom verwacht u al op de Libanon. Hij heeft al zoveel jonge bruidjes geboren doen worden. O vromen, komt toch op de Libanon uit de mirten. Uw Bruidegom roept u, Hij verwacht u. Komt toch bij Hem op de Libanon, of gij daalt naar de mirten. O vromen, komt toch, komt tot uw Bruidegom, en Jezus zal u ook jonge bruidjes maken. Anders moet gij op de mirten leven. Maar komt gij tot uw Bruidegom, dan zult gij de bruid worden. Maar gij, goddelozen, wee u, wee u..."

En zo ging het toe, bij herhaling, zolang wij zijn gesprek of gerammel hoorden, onder veel gesteun, gezucht, gekerm en geschrei; en onder 't afrukken van mutsen,

neusdoeken, schorten en kleren.

Buiten de kerk en oefening hoorden wij dat aan Evert Jacobsz. - die zich een spreker in de oefening noemde, en die te Nieuwkerk geroemd wordt als de voornaamste oefenaar aldaar - door een zeekapitein gevraagd werd, of er in zijn oefening ook zulke bewegingen waren als in de kerk en in de andere oefeningen, en of dat hem niet hinderde. Hij antwoordde: "Ja toch, in mijn oefening gaat het althans niet minder toe dan in de kerk en in de oefening van de boer" (van wie wij zeiden dat wij hem gehoord hadden over Johannes 3:21). Van deze boer zei Evert vervolgens: "Hij is een eerzaam man, en is wijzer dan de predikanten; maar hij is al te slap; hij slaat ze niet genoeg neer. Ik wilde, dat hij ze voor zijn voeten deed kruipen, zoals ik doe. Maar hij is te zacht. Het is waar, die beroering hindert mij wel iets in 't spreken, maar ik wen er mettertijd aan, en ik heb ze gaarne, tot voordeel van de zaak. Hoe meer en harder, hoe liever. Want als er een schreeuwt, doet het meer kracht dan al mijn praat, ja dan het spreken van al de predikanten. Hoe komt Nieuwkerk anders dan door dit uitroepen aan zo'n naam. Hier kwam anders zoveel volk niet naartoe. En Nieuwkerk had anders die naam niet, dat de Heilige Geest er zoveel kracht en wonderen deed. Ik verwacht zo nog drie rijtuigen met mensen van buiten, waar ik om vier uur oefening heb gehouden, die ik opwachten en nog helpen moet." Wij zagen ze ook komen, en hoorden dat er, zoals dagelijks, ook die zondag binnen Nieuwkerk eerst twee oefeningen gehouden werden van vier tot zes uur 's avonds; en dan verschillende meer van zes tot acht uur, nog meer van acht tot tien, van tien tot twaalf, twaalf tot twee, en van twee tot vier uur in de nacht.

Wij onderzochten en bevonden het ook zoals het gezegd was. We hoorden onderweg verschillenden zeggen: *Wat slapen? 't Is nu geen tijd om te slapen, laat ons naar de oefening gaan...* Rond twee uur 's nachts ontmoetten wij de blinde Amsterdamse weesjongen zelf, in 't zwart gekleed, als een diaconiekind, met zijn begeleiders. Hij kwam uit een oefening en ging naar een andere, die straks begon en om vier uur zou eindigen. Onderweg vertelde die blinde jongen ons, dat deze straks zijn vierde oefening zou zijn; dat zijn voeten zeer deden, maar geenszins zijn hoofd; dat zijn Amsterdamse vaders niet beter wisten, of hij was naar Dordt, waartoe hij vrijheid had; dat hij buiten hun weten hier was gekomen, om de vromen te versterken; en dat hij woensdag op het dorp Putten oefening zou houden."

Toen we bij zijn oefeningsplaats gekomen waren, nodigde hij ons binnen, op een kopje koffie, en om er te spreken of hem te horen. Maar toen twee van onze vrouwen in huis gegaan waren, kwamen ze er schielijk uit, wegens de stank van sterke drank. En wij vertrokken naar ons jacht. Ook zagen en hoorden wij onder onze wandeling sommigen die uit en naar de oefening gingen, en sommigen die zondig en dartzel uit en naar andere plaatsen kwamen. Ingetogenheid en uitgelatenheid zagen en hoorden wij er al die dagen, hoewel de kermis er verboden werd, ook van de kansel.

Nu ga ik over tot de getuigenissen van andere personen, wegens dingen die door ons óf niet, óf maar ten dele, óf met andere mensen zijn bijgewoond.

Ds. Kuypers betuigde aan ds. ... en mij onder andere "dat de Nieuwkerkse beroering, over zo'n groot aantal mensen tegelijk, hoewel dergelijke volksberoering onbekend was in de Bijbel, in de eerste christengemeente en in de Reformatie, echter overeenstemde met het werk in *Schotland*, door *Kennedy* beschreven in het Nederlands; dat het uitwendig gezicht hem niet erg aanstond; maar dat zulke beroering met het werk der bekering, naar zijn gevoelen, bestaan kon. En dat was hem genoeg,

zoals hij in zijn *Verhaal en Apologie*, binnen veertien dagen, in druk zou doen zien."

Op de vraag: *Waarom worden die beroerden in de kerk of consistorie en niet naar iemands huis gezonden?* zei hij: "Daarom, opdat de gehele kerk niet leeg zou lopen, die beroerde mensen achterna, zoals eens gebeurd was, toen ik de beroerden naar huis gezonden had."

Op de vraag: *Zou de boze de hand ook hebben in deze beroering, omdat God een God is van orde, en niet van verwarring?* antwoordde hij: "Daar ben ik niet zo verbaasd van. Want ik heb met mijn eigen ogen gezien dat een persoon die uitgestrekt lag, wel ruim een meter hoog van zijn ligplaats werd opgetild. Niet dat zijn hoofd en voeten op de grond bleven, maar zo dat hoofd, handen, voeten, rug en 't ganse lichaam tegelijk enige tijd werd opgetild, onder het uitstaan van sterke strekkingen en beroering."

Vroeg men: *Past dit dan bij de ware bekering?*, dan was zijn antwoord: "'t Kan bij de ware bekering plaatshebben, en dat is mij genoeg."

Zei men: Als de Heilige Geest het geloof en de bekering gewoonlijk werkt door het gehoor van het gepredikte Woord, en vooral wanneer gehele menigten bekeerd worden, hoe zeggen zij dan hier bekeerd te worden, óf zonder 't gehoor van het gepredikte Woord, óf wanneer de predikanten pas beginnen te spreken, óf althans eerder en meer wanneer hun prediking aanvangt, dan wanneer die op het krachtigste in de toe-eigening voortgaat?, dan antwoordde ds. Kuypers: "De Geest kan 't zaad van het geloof en de bekering allang gezaaid hebben, door het gehoor van het gepredikte Woord, dat nu doorbreekt."

Toen hem gevraagd was, waarom deze beroering voornamelijk (zo niet alleen) aanving in de kerk of oefenplaats, en niet zozeer thuis of op de weg, en waarom zij de beroering 't sterkste krijgen in de inleiding, samenhang of verklaring, en 't minst of niet in de toepassing, wanneer de gevoeligste redeneringen geschieden, zei ds. Kuypers: "God is vrij in Zijn doen. 't Kan zijn. En dat is mij genoeg."

Op de vraag: Is onze godsdienst niet een redelijke godsdienst (Rom. 12:1)? En zou de Heilige Geest het krachtigste beroeren, als er de redenen minst toe dienen, en dit nalaten, wanneer de krachtigste uitdrukkingen gebruikt worden; en dat tijd bij tijd; en dat onder zo'n menigte beroerden? was het antwoord van ds. Kuypers: "'t Is geen gewone weg van God; maar 't kan zijn."

Zei men uiteindelijk: Van 'te kunnen zijn' tot 'werkelijk zo te zijn' redeneert geen verstandig mens, dan gaf hij ten antwoord: "Ik weet niet, of die regel zo vast van kracht is. Als 't kan zijn, dan is het mij genoeg. En wacht op mijn Verhaal en Apologie. Zij zijn reeds te Harderwijk ter goedkeuring."

En werd er tenslotte gezegd: Dit is al drie maanden geleden beloofd, en het komt nog niet; dit moest allang geschied zijn, dan antwoordde hij: "Ik heb het druk gehad, en ben ziek geweest; en professor Cremer was ook ziekelijk."

Een zekere grutter, of winkelier, te Nieuwkerk, die men een verstandig man achtte, vertelde ons dat hij met ds. Kuypers, op de reis naar Harderwijk, had gehoord bij de predikant van Putten, dat enige (ik meen zestien) predikanten hadden gebeden om de Heilige Geest; maar twee predikanten hadden er niet om gebeden; en dat de Heilige Geest wel tot de eerste, maar niet tot de twee laatste gekomen was; gelovende hij ook, dat de Nieuwkerkse beroering zeker het werk van de Heilige Geest is, zoals ook te Putten.

Een vrouw vroeg: Doen die beroerden dan ook iets ter ere Gods, zolang zij in onmacht of kwellingen liggen, eer zij bedaren?

Maar de vrouw van de grutter antwoordde snel: "Hoor, en zwijg; gij zijt blind; gij

weet er niets van; 't is het werk van de Heilige Geest; dat begrijpt gij niet."

Een kapitein wilde ook iets zeggen, maar de grutter was hem voor, en zei: "Ja, 't is hier wel het werk van de Heilige Geest. Hier heeft een man mij verteld, dat het helse vuur uit de toppen van zijn vingers vlamde, toen hij voor de oefening de herberg binnen ging. Hij had het zo benauwd, of hij in de hel al brandde. Maar toen hij in de oefening was, zag hij duidelijk Jezus' bloed, en Jezus' hart, en hoe zijn eigen hart uit zijn lichaam genomen, en met Jezus' bloed en hart verenigd werd. Ziet, toen was hij bekeerd; en noch hij, noch iemand anders beklagde zich ooit over de uitgestane kwellingen. O, zij zijn dan zo vrolijk. Zij zien en horen soms de engelen in de hemel."

Een statenkapitein begon er iets over te zeggen.

Maar de grutter zei direct: "Hier valt niet te twisten; hier valt niet tegen te redeneren; het is het werk van de Heilige Geest. Al zeiden alle predikanten dat het anders was, ik geloof dit vast."

De gewone straattaal die wij hoorden, zelfs van kleuters (zoals een groentemeisje aan ons jacht zei: Mijn zuster is ook bekeerd, maar ik ben nog niet bekeerd) is: Ik ben vroom, maar die en deze niet, of: Ik ben niet vroom, maar die en deze wel. Maar deze onbezonnen taal zullen wij voorbijstappen, om tot bijvoegsel nog enige verhalen te melden van bezadigde mensen. Toen men de vrouw van Aert Halsas (onze voerman naar het Loo), een oprechte, bezadigde vrouw, vroeg: Hoe is het hier te Nieuwkerk?, antwoordde ze: "Ik begrijp het niet. Is het werk goed, dan wens ik ook zo bekeerd te worden. Ik geloof dat allen die Christus door een oprecht geloof ingeplant zijn, vruchten der dankbaarheid moeten voortbrengen. Maar 't gaat hier zo wonderlijk toe bij velen. Onder de preek, terwijl er verklaard wordt, is 't een ellendige toestand in de kerk, met huilen en schreeuwen, zo hard dat de dominee door de anderen niet verstaan kan worden. Sommigen worden direct zwak en onmachtig, en anderen plegen geweld, zolang tot zij noch gaan, noch staan kunnen. Gaat de kerk uit, dan worden zij naar huis geleid of gedragen, waar enigen één, twee, drie dagen ziek, zwak en zonder eten blijven. Enigen lopen terstond naar huis, en in de buurt, als ik en anderen; en allen zeggen, als zij hersteld zijn, dat zij wonderlijk vrolijk en gezond zijn. Maar de meesten tonen weinig of geen verbetering des levens, in woorden of werken. Alleen leggen zij wat goud en zilver af, of veranderen hun uitwendige kledij."

Brief van een voornaam heer uit Utrecht

Brief van een voornaam heer uit Utrecht, gedateerd op 20 oktober 1750.¹⁵ Deze heer vertelt aan zijn vriend hoe hij Nieuwkerk aangetroffen heeft tijdens de beroeringen. Hij kent Nieuwkerk ook uit de tijd vóór de beroeringen. Het is iemand die weet waarover hij praat, en daarom kan hij de zaak evenwichtig uit de doeken doen.

Voor uw zeer aangename brief van de twintigste dezer maand, geldt dat ik de vele lasteringen, kwaadsprekingen en bedrieglijke listen en redeneringen - die men opzoekt om de beruchte en stellige, ja waarachtige bekering van Nieuwkerk verdacht te maken, om alzo doende, de voortgang daarvan de bodem in te slaan - niet zonder grote aandoening heb kunnen lezen. Ja, ik heb niet zonder siddering en ontroering kunnen zijn, toen ik uit uw brief vernam, hoe men in sommige plaatsen van onze Zeven Verenigde Nederlanden zich erop toelegt - door het uitgeven van slechte

werkjes, door goddeloze lasteraars en huichelaren gemaakt - om een ieder mens van die rechte weg af te trekken. Men geeft de mensen een indruk en maakt ze wijs dat al de gebeurtenissen van Aalten en Nieuwkerk maar fabels zijn; dat de eerbare en onwaardeerlijke, ja hoogverlichte ds. Kuypers een man is, die probeert om zich door zijn preken en leren zodoende een onsterfelijke naam te maken, en een aanhang samen te brengen, die mettertijd een bijzondere sekte zal vormen; dat de meeste mensen maar onnozele lieden zijn, die niet veel verstand hebben, enzovoort. Hoe is 't mogelijk, mijnheer, dat er in een gezond verstand zulke goddeloze en ongezonde denkbeelden kunnen vallen! Hoe is 't mogelijk, dat er juist zoveel mensen tegelijk allen zo'n stellige ontroering zouden gewaarworden! Hoe is 't mogelijk, dat er alle zondagen, ja liever alk dagen, zo'n groot aantal en menigte zondaren bekeerd worden! Ja nog eens, hoe zou dit mogelijk zijn, indien niet de Hemelkoning de volstrekte, waarachtige en enige Werkmeester daarvan was? Ik voor mij heb altoos een afschrik van die vergaderingen gehad, omdat ik dacht dat het fabels, verdichtsels en leugens waren, maar wat zal ik zeggen, als ik zuiver wil spreken. Nu moet ik bekennen, dat ik heden ook voor die lieden uitkom. U weet het, mijnheer, welke oorzaken en welke inzichten mij daartoe bewogen hebben. Hadden alle mensen, net als ik en u, zo'n oogmerk, dan zouden velen gelukkiger wezen. Eer ik zover gekomen ben, om mij bij die hoogverlichte en godvruchtige vergadering te voegen, heb ik eerst alles nauwkeurig onderzocht en nagegaan, voor zoveel ik met mijn verstand kon nagaan of alle zaken wel echt waren. Maar na een nauwkeurige navorsing heb ik alles zeker en ontwijfelbaar bevonden.

De grootste smart en aandoening die ik lijden moet, is deze, namelijk dat men de werken van de eerwaarde, zeer geleerde en hoogverlichte ds. Kuypers probeert te verdonkeren en als leugenachtig en ongezond voor te stellen, net of die man daarmee enig voordeel probeerde te verkrijgen. O nee, mijnheer, het is de bedoeling van die eerbare leraar niet. Hij probeert alleen zielen te bekeren en te vangen. Hoe gelukkig is dan zo'n leraar, volgens Salomo (Spr. 11:30): *Wie zielen vangt, is wijs*. U verzoekt mij om eens te zeggen wat voor een man ds. Kuypers is. Ziedaar, mijnheer, al wat ik aan hem bespeurd heb, en nog bespeur en ondervind. Hij is een leraar wiens toelag altoos geweest is, en nog is, om onwetenden te onderwijzen, dwalenden te overtuigen, onbekeerden te bekeren, vromen verder te volmaken, en goddelozen ernstig te bestraffen. Hij is een man die altoos aanhoudt in het Woord, tijdig en ontijdig, hij wederlegt, bestraft, vermaant in alle lankmoedigheid en leer. Hij is wakker in alles en doet het werk van een evangelist, en maakt dat men van zijn dienst ten volle verzekerd is. Hij kent respectievelijk de taal Kanaäns en die der wereld. Hij stelt zijn eer daarin, dat hij een zondaar van de dwaling zijns wegs bekeert, dat hij zielen behoudt en een menigte in de genadestaat zoekt te bevestigen. Zijn leven is voorbeeldig, zijn woonplaats of huis is als een kleine leerplaats of synagoge, waar hij dagelijks onderwijst, en de raadvrager heilzame hulpmiddelen aan de hand geeft tot zaligheid van zijn ziel.

Ik herinner mij, dat ik in mijn jeugd het voornoemde dorp dikwijls gepasseerd ben op zakenreis, en daar altoos een menigte goddelozen, huichelaren en kwaadaardige, boze zondaren ontmoet heb; maar nu is 't heel anders gesteld. De herbergen waar ik tevoren mijn verblijf heb gehad, en die gewoonlijk met dronkaards, vechters en spelers waren gevuld, zijn tegenwoordig tot voorbeeldige plaatsen van oefening. Men spreekt en redeneert er niet anders dan over het Woord. Er worden geen ijdele woorden of onnutte uitspraken gehoord. Dwaze praat en gekkernij zijn de twee pesten waar men zich op deze plaatsen zorgvuldig voor wacht. Ieder schijnt een leraar te wezen. De

vreedzame samenleving heeft hier haar zetel. Nimmer hoort men twist of gekijf. Alles is door de liefdeband aan de anderen zo vast verknocht. De rijken zijn de armen een stut in hun armoede, en de armen vergelden deze weldaden met dankbaarheid. De groten, wier pracht en hoogmoed ten hemel gestegen was, zijn nederig, en leven met hun medeburger in de volmaakte vriendschap. Nergens komt men mensen tegen die hun naasten lasteren, maar die - als er enige misdaad begaan was - alles met de mantel der liefde bedekken. De huizen hier ter plaatse, zowel waar groten, als waar geringen wonen, zijn kleine tempels en bedehuizen. Uit de monden der kinderen en jongelingen hoort men woorden voortkomen, die tot bewijzen strekken van een begenadigde staat. Met één woord, hier woont de ware godsvrucht, hier heeft ze haar zetel gevestigd, hier smaken haar lievelingen haar volmaakte en hemelse zoetheit, hier worden de hongrigen verzadigd met geestelijk brood, en de armen worden niet ledig maar vol weggezonden.

In vele plaatsen van ons Nederland vindt men - 't is waar - eerbare mannen genoeg, die men catechiseermeesters en ziekentroosters noemt, die in de Bijbel zo goed ervaren zijn als vele leraren, en die ook voldoende in staat zijn om een ander te onderwijzen; maar nee, zulke mannen worden veracht, gehaat, geschonden, gelasterd en door velen voor onkundigen uitgescholden. 't Is gedurig: "Daar gaat een fijnbaard, een quaker", enzovoort. Maar zulke kwaadsprekers, wat zijn het anders dan echte lasteraars, wier tong aangestoken is aan het rad der hel, en waarin de duivel zijn zaad geschoten heeft. O, mochten, ja konden zij eens de ware vromen en hun hele vergadering uitroeien, o, wat zouden zij zich verheugen en verblijden, en wat zouden zij naar hun gedachte daardoor een naam verwerven. Maar hoe gelukkig zijn de vromen nog, dat er voor hen gewaakt wordt, dat er nog een overblijfsel is, dat nooit uitgeroeid zal of kan worden. O, hoe zalig is de staat van hen die er dagelijks hun werk van maken om op hun kamer op hun knieën alle vromen aan de Heere op te dragen. Wat heil hebben zij te verwachten, wat is hun staat gelukkig, hoe gerust mogen zij zijn en leven; o, zulke zielen leven immers als visjes in 't water.

Ach beste mijnheer, u wilt mij melden dat u twee mannen en een jongeling kent, die zo overtuigd en aangedaan zijn, die geen rust of duur hebben. O waarde vriend, als ik iets aan u verzoeken mag, onderwijs toch deze vromen en bekeerden. O, laten zij maar oefenen in de werken van onze zalige Brakel, Verschuur, Love, Zegwijk en andere mannen meer; vooral in dat heerlijk werk van ds. Schortinghuis. O, wat wordt men dan verhemeld, o, wat wordt men dan verparadijst, als men in die boeken leest. O, men kan er zichzelf zo in vinden, men vloeit weg in de liefde. Men wordt er als met Paulus opgetrokken in de derde hemel. O, het is alles zo duidelijk. Men kan zichzelf daar dan zo vinden. 't Zijn zulke zielenbalsems, zulke hemelse pleisters, zulke aangename zielenkoorden. O, men wordt net weggerukt, en versmelt er als in een zee van onbegrijpelijke liefdedriften en uitnemende volmaaktheden.

't Is waar, mijnheer, velen verachten deze hemelse en overheerlijke werken, maar waarom? Welk voordeel denken zij er mee te behalen als zij zich zo uitsloven, immers niets? O, stonden die helden Davids tegenwoordig eens op; de hele wereld zou hen aanhangen, niemand zou het dan wagen om hun persoon net als hun boeken te verachten.

Verleden week, mijnheer, ben ik te Nieuwkerk onder het gehoor geweest; maar ik kan u wel verklaren, dat ik nooit, waar het ook mag zijn, zulke vrolijke en blijmoedige uren meegemaakt heb. De leraar Kuypers scheen mij een engel te zijn, zijn woorden

gloeiden als een vuur, en de kerk was als het paradijs van onze voorvader Adam. O mijnheer, hier smaakte ik de uitnemendste vruchten, hier werd ik gedrenkt, gelaafd en verkwikt met een hemelse nectar, die nergens te vinden is.

Ziedaar, mijnheer, tot zover vond ik het nodig om mijn brief uit te breiden. Nu zou ik aan elk en een ieder mens raden, wie hij ook wezen mocht, als zijn beroep, ambacht of handwerk het toeliet, om persoonlijk zelf naar Nieuwkerk en Aalten te gaan, om te onderzoeken of de getuigenissen die ik en anderen gegeven hebben, niet echt zijn, en of alle mensen die de naam van christenen dragen, na het gedane onderzoek niet "ja" en "amen" zullen moeten zeggen. Terwijl ik deze brief nu niet anders geschreven heb dan tot overtuiging, raadgeving en weerspreking van sommige wanstaltige en ongelovige christenen, die het heil van hun ziel en de ware Godsvrucht haten, zal het nuttig zijn om hen allen - wie zij ook mogen wezen, van welke ouderdom, jaren, en waar zij ook mochten wonen - te vermanen en aan te sporen om zich te bekeren, een ander leven te leiden en hun verdorven natuurstaat te betreuren.

Einde

Mededelingen uit:

GELOOF IN BEWEGING

Door Dr. C. Huisman

Uitgave Boekencentrum Zoetermeer, 1996

Ds. G. Kuypers predikant te Nijkerk

Op 6 februari 1749 stelt de kerkenraad van Nijkerk, in die tijd nog Nieuwkerk of Niewkerk genoemd, een nominatie op van achttien kandidaten, die in aanmerking komen om eventueel beroepen te worden. Bovenaan prijkt de naam van Gerardus Kuypers, predikant te Jutphaas. Ook de naam van zijn vriend Paulus Chevallier komt er op voor, maar uiteindelijk wordt Kuypers uit een overgebleven zestal verkozen en beroepen, 'welke deze beroeping in des Heeren vreeze heeft aangenomen', aldus het bericht in de Boekzaal van februari 1749. In dezelfde maand staat hij ook nog op een viertal voor de vacature in Veere.

De vacature Nijkerk was ontstaan door het plotselinge overlijden van de daar reeds 28 jaar dienstdoende Ds. F. Doude. Deze werd op zondag 8 december 1748 op de preekstoel getroffen door een beroerte, waaraan hij de volgende dag overleed. Zijn collega J. Roldanus hield een week later een gedachtenis-dienst. De gemeente was 'in tranen' door dit gebeuren. De weduwe verlangde geen 'jaar van gratie', zodat meteen aan het beroepingswerk kon worden begonnen.

'Langs een voor hem aanbiddelyken weg der goddelyke voorzienigheid' was Kuypers, naar eigen zeggen, beroepen te Nijkerk en vermoedelijk met frisse moed aan deze nieuwe taak begonnen.

Volgens Bachiene was Nijkerk 'een groot en aanzienlyk vlek' en de predikant had er de beschikking over een pastorie-huis. Omdat er in Nijkerk twee predikanten dienden bewoonde de ene predikant de pastorie, terwijl de andere in het voormalige weeshuis aan De Beek zijn intrek nam. In dit laatste pand kwam Kuypers te wonen.

Over de jaarwedden hadden de predikanten hier niet te klagen, zodat we ervan uitgaan dat Kuypers er financieel op vooruitging. Uit de kwartierkas der Veluwe konden zij bovendien nog een 'supplement' betaald krijgen. Wat was Nijkerk verder voor een plaats? Hoe leefde en geloofde men daar? Was het een 'fijne' gemeente? Om de komende verwickelingen beter te begrijpen is het goed te weten, dat tot ver in de zeventiende eeuw de week-markt nog op zondag werd gehouden en op deze dag vonden dan ook allerlei volksvermaken plaats, zoals gans-trekken, papegaai-schieten, meibomen planten en dergelijke. In het begin van de achttiende eeuw schijnt de bevolking wat vromer en ingetogener te worden, maar als Kuypers komt rond het midden van de eeuw treft hij het toch aan als 'een ander Gerar, daar weinig vreeze Gods gevonden wierd'.

Men leefde in Nijkerk van veeteelt en landbouw. Men verbouwde er veel het handelsgewas tabak. De sociale tegenstellingen waren er groot: tegenover enkele vermogende kooplieden en rijke tabakshandelaren stond een grote groep losse arbeiders en armlastigen van een omvang, die men in andere Veluwse steden niet

kende. Rond de jaren vijftig verkeerde de tabakscultuur in een depressie en in de jaren veertig was er voortdurende veepest geweest. Kuypers kwam dus in een plaats met veel sociale en economische tegenstellingen, waar hij misschien van op de hoogte was, toen hij beroepen werd, maar die hij, daar eenmaal wonende, met eigen ogen zal hebben waargenomen. Dat het kennen van deze achtergronden noodzakelijk is om beter begrip te krijgen van de 'religieuze opleving' lijkt mij zonder meer duidelijk, maar waarschijnlijk zagen de meeste tijdgenoten geen enkel verband. Kuypers repte er tenminste met geen woord over, maar daar komen we nog uitvoerig op terug.

Op 27 april 1749 werd Gerardus Kuypers in de morgendienst bevestigd door zijn Nijkerkse collega Ds. Roldanus, die preekte over Jesaja 52:8. Kuypers deed 's middags intrede met Hosea 2:20-22: *'En het zal te dien dage geschieden, dat Ik verhoren zal, spreekt de HEERE; Ik zal den hemel verhoren en die zal de aarde verhoren. En de aarde zal het koren verhoren, mitsgaders den most en de olie; en die zullen Jizreël verhoren. En Ik zal ze Mij op aarde zaaien en zal Mij ontfermen over Lo-Ruchama en Ik zal zeggen tot Lo-Ammi: Gij zijt Mijn volk, en dat zal zeggen: O, mijn God!'*

Zo begon de nieuwe dominee, vergezeld van zijn vrouw Anna Catharina Huysinkvel(d)t en het nog maar enkele maanden oud zijnde dochtertje Anna, vol goede moed aan zijn dienstwerk in een nieuwe gemeente.

Nijkerk beroerd

'Dit is het eenige oogenblik dat ik zedert 4 dagen of nagten tijd heb kunnen vinden om UEd. te schrijven. Wij varen alle volkomen wel. Siet hier een kort dag Register, hoe het in de gemeente gaat. God doet hier wonderen; zedert mij laaste heb ik geen eene preek gedaan of daar zijn menschen kragtdadig bekeert en ontelbaare becommerde geworden, insonderheid voorleede woensdag, toe predikte ik 1 Petri 4 vs 18. Indien de Regtveerdige nauiljks zalig word waer zal de Godloose en de Sondaer verschijnen', zo schreef Gerardus op 19 november 1749 aan zijn ouders.

Deze enthousiaste brief, gevolgd door nog één aan zijn ouders en één aan Ds. Wolterbeek te Deventer, vormde het begin van een zeer uitgebreide, soms heftige discussie, over de betekenis van 'gemoedsaandoeningen in het werk der bekering'. Het is ondoenlijk om de uitvoerige pamflettenstrijd hierover in haar geheel voor het voetlicht te brengen. Evenmin ligt het in mijn voornemen een gedetailleerde geschiedenis van de 'Nijkerker beweging' te schrijven, zodat bijvoorbeeld politieke en kerkelijke reacties (bijvoorbeeld van de Provinciale Synode) in het geheel niet of slechts terloops zullen worden genoemd. In het kader van deze biografie van Kuypers zal ik me vooral beperken tot zijn eigen rol daarin en de voornaamste reacties daarop.

Omdat deze hele kwestie nogal omvangrijk en soms ook ondoorzichtig is wil ik de lezer eerst een indruk geven van de te volgen route. Zo wil ik allereerst aan de hand van de reeds genoemde brieven van Kuypers een beeld schetsen van wat er nu werkelijk gebeurde in de gemeente Nijkerk in de zomer en het najaar van 1749.

De vraag doet zich dan meteen voor of die brieven wel voldoende betrouwbaar zijn, omdat Kuypers zich er van gedistantieerd heeft, toen zij buiten zijn medeweten en toestemming werden gepubliceerd. Hij zegt zelfs dat de uitgegeven brieven 'zeer verbastert, vervalscht en verdraait' zijn. Toch wil ik aan dit oordeel niet teveel waarde hechten, omdat ik vermoed dat Kuypers vooral bezorgd was over de negatieve reacties op deze brieven, nu zij in handen waren gekomen van mensen, die weinig of niets

wilden weten van wat er in Nijkerk gaande was. Bovendien: hij wilde weliswaar de discussie niet uit de weg gaan, maar deze beslist niet voeren op basis van en aan de hand van brieven die hij eens in een 'opwelling van vreugde', snel en onnauwkeurig, persoonlijk en vertrouwelijk, aan zijn ouders had geschreven. Ondanks het feit dat Kuypers zelf afstand nam van deze (gepubliceerde) brieven, acht ik ze toch een eerste bron van informatie over die gebeurtenissen, nog niet gezeefd door reflectie, nog niet gepolijst met het oog op een publieke discussie.

Al spoedig na de verschijning van deze brieven kondigt Kuypers aan een *Getrouw Verhaal en Apologie* te schrijven. Ook dit werk wil ik aan de lezer voorleggen en bezien welke reacties daarop kwamen. Daarna zet de polemiek zich voort, waarin vooral Prof. J. van den Honert uit Leiden zich niet onbetuigd laat. Zo wil ik de hoofdlijnen van die twist proberen te schetsen en daarbij verschillende publicaties van Kuypers bespreken. Ook geluiden vanuit de zijlijn zullen worden gehoord, vooral als Kuypers die ook zelf heeft willen horen. Ook wil ik nagaan, hoe Kuypers de hele discussie beleefd heeft en hoe hij die naderhand verwerkt heeft, als de bronnen daar tenminste uitsluitsel over geven.

Tenslotte wil ik bezien welke plaats deze gebeurtenissen hebben gekregen in de historiografie en hoe Kuypers daarin wordt beoordeeld, uitmondend in een afweging en afronding van het hele gebeuren.

Aan het einde van dit boek, bij wijze van Epiloog, zal nog aan de orde komen in hoeverre deze opwekkingsbeweging een voorbeeld kan zijn van spiritualiteit van de gemeente in onze tijd.

Brief-story

Gerardus Kuypers heeft in het najaar van 1749 twee brieven aan zijn ouders in Woudrichem geschreven, gedateerd 19 en 25 november. Deze twee brieven werden samen met nog een brief aan Ds. Wolterbeek te Deventer, gedateerd 16 januari 1750, buiten medeweten van Kuypers, gedrukt. Deze werden gretig door het zeer geïnteresseerde publiek gelezen, maar Kuypers was er niet echt blij mee, dat nu iedereen kon meelesen met een vertrouwelijke correspondentie. Tot ver in de negentiende eeuw hebben ze zelfs gefungeerd als inspirerende lectuur voor bevindelijke vromen, want in 1847 verscheen nog een heruitgave van deze brieven. Zij zijn opgenomen in de Knuttel Pamflettencatalogus, Van den Honert heeft 'lectiones variae' gepubliceerd, terwijl ook de Nederlandsche Jaarboeken in 1752 de drie brieven aan de lezers voorlegt. Deze drie brieven, waarvan de eerste twee het belangrijkste zijn – in de brief aan Ds. Wolterbeek staat eigenlijk niets nieuws – openen de rij van ruim 125 publicaties inzake de Nijkerkse beweging, waarvan een voortreffelijke Chronologische Catalogus is samengesteld door A.M. Roest. Sommige van de door Roest onvindbaar geachte pamfletten blijken trouwens aanwezig te zijn op de Universiteitsbibliotheek van Utrecht (de nrs. 19, 35, 39, 40, 80, 121, terwijl nr. 73 aanwezig is in het Gemeentearchief te Nijkerk en nr. 100 op de UB van Amsterdam).

Verdraaid vertekend

Hoewel Gerardus zijn ouders had aangespoord om alle vromen te vertellen over de wonderen in Nijkerk, het zal toch geenszins zijn bedoeling geweest zijn, dat de brieven in druk werden uitgegeven. Als dat in het voorjaar van 1750 toch gebeurt en meteen daarop een zeer negatieve, spottende reactie verschijnt in de Nederlandsche Criticus, getiteld 'Extract uit een Missive van Knipperdolling aan Jan van Leiden'

moet Kuypers wel de schrik om het hart zijn geslagen. Hij zal wel voorzien hebben dat hij bij de vromen in het land als een 'man Gods' zal beschouwd gaan worden, maar dat hij door anderen als een doldwaze dweper zou worden gebrandmerkt, daar had hij waarschijnlijk niet op gerekend.

Het is hem nu zonneklaar dat hij zich duidelijk tussen twee vuren bevindt en hij moet beslissen hoe hij de publieke discussie over de gebeurtenissen in Nijkerk zal aangaan en eventueel sturen. Het moet hem meteen al duidelijk zijn geworden dat de brieven daartoe ongeschikt waren; die werkten eerder negatief dan positief.

Naast en door de brieven is er bovendien een geruchtenstroom op gang gekomen, waardoor 'Nijkerk' een begrip aan het worden is. Er is Kuypers alles aan gelegen om duidelijk te maken wat volgens hem de kern van de zaak is, wat er gebeurd was en nog gaande is, hoe dat geïnterpreteerd moet worden enzovoort, maar daartoe moeten de brieven en de geruchten het zwijgen opgelegd worden.

Kuypers ziet als enige mogelijkheid in het openbaar te stellen dat de brieven niet betrouwbaar zijn. Dat kan door het kopiëren gebeurd zijn, maar hij sluit niet uit dat sommigen (zelfs) met opzet zinsneden hebben veranderd om hem in een kwaad daglicht te zetten of te bespotten. Deze tactische zet van Kuypers, mijns inziens bedoeld om grip te krijgen op de publieke discussie, is hem door velen en met name door Prof. J. van den Honert niet in dank afgenomen en Kuypers wordt tot aan het einde van het debat achtervolgd door de vraag wat er dan vervalst en verdraaid was in de bewuste brieven. Wat Kuypers daarop geantwoord heeft komt later uitvoerig aan de orde.

In ieder geval is duidelijk dat Kuypers van de brieven af wil. Hij wil de discussie met een schone lei beginnen, hij wil scheve beeldvorming vermijden en daarom zal hij binnenkort een Getrouw Verhaal en Apologie het licht doen zien.

Maar deze opzet van Kuypers wordt meteen aangevochten. Men vraagt zich af: wat is er dan echt gebeurd in Nijkerk? En waarom neemt Kuypers afstand van zijn eigen brieven? Wie heeft er wat vervalst en waarom?

Allereerst is daar een brief van de Kampense proponent Gerard Hemsing, gedateerd 1 mei 1750. Hij is in Nijkerk alles in ogenschouw komen nemen en heeft de gebeurtenissen getypeerd als 'werk Gods'. Kuypers stelt later dat hij deze brief nooit gezien heeft. Hij is herdrukt in de Nederlandsche Jaar-boeken van 1752. Hierin beschrijft Hemsing, dat hij zeer onder de indruk was gekomen van het 'bekeringswerk' in Nijkerk en dat hij daarover met Ds. Kuypers had gesproken. Deze vertelde ons wonderen, zo schrijft hij. Soms was de houten vloer van het vertrek, waarin zij zaten, zo nat van de tranen der overtuigden, dat dat 's morgens nog zichtbaar was alsof de vloer nog maar juist met water geschrobt was. Ook vertelde hij dat enkele mensen, die gespot hadden met het werk van de Geest en hardop gevloekt hadden, plotseling waren gestorven. Een voorval vergelijkbaar met het bericht over Ananias en Saffira (Hand. 5). Ook schreef Hemsing over de 'oefening' van F. Kuypers Sr. in de herberg over Psalm 25. Bij het begin van de 'toepassing' kwam er een geluid als van een geweldig gedreven wind (ook weer een duidelijke Pinksterreminiscentie). De jonge dominee Kuypers was op de zolder van de herberg gegaan om daar met de beroerden te spreken en te bidden. Het was allemaal erg indrukwekkend, aldus proponent Hemsing.

In de polemiekt haalt Van den Honert telkens voorvallen aan uit deze brief, waarvan Kuypers volhoudt, dat hij deze niet kent. Zo acht hij deze berichten ook zwaar overdreven!

Dan verschijnt in juni de Brief van een Vader aan zijn Zoon waarin Kuypers verweten wordt zijn vader wel erg teleurgesteld te hebben door zijn brieven te 'verzakten'. Kuypers reageert woedend en noemt de schrijver van deze brief, deze gefingeerde vader een 'ouden, laffen Pasquilschrijver', die maar rustig moet wachten op de publicatie van Kuypers' 'Getrouw Verhaal'.

Er wordt in deze zomermaanden ook nog een brief Door een Vader aan zijnen Dogter gedrukt, ondertekend door J. Hardes.

Achteraf blijkt dat in deze beginfase van de discussie ook Prof. J. van den Honert al achter de schermen zijn messen slijpt. Er is nog veel onduidelijk en verward; de berichten zijn tegenstrijdig, de meningen verdeeld. Kuypers vindt het nodig om nog een Egte brief te publiceren, uitgegeven door 'een van zijne Naastbestaande', gedateerd 28 augustus 1750, waarin hij schrijft dat zijn Getrouw Verhaal bijna gereed is. De vertraging was onder andere te wijten aan de vakantie, waardoor de Harderwijkse hoogleraren niet in staat waren de approbatie te verlenen. In dit schrijven onderstreept Kuypers dat hij rechtzinnig-gereformeerd wil zijn en hij verwondert (en ergert) zich erover dat men zo ongenueanceerd oordeelt en zo gemakkelijk veroordeelt. Ook laat hij doorschemeren dat hij bezoek van 'mannen van naam' op prijs zou stellen. Laat men maar eens een kerkdienst meemaken en na afloop spreken met de personen, die zo geroerd zijn...'dan sloeg men niet zo deerlyk in de lugt'. Gerardus wil zo zachtmoedig mogelijk de gerezen meningsverschillen behandelen en hij hoopt dat de vrede weer spoedig in de kerk hersteld zal zijn. Vader Kuypers moet aan invloedrijke personen, met wie hij in contact staat, dit alles maar laten weten.

Ondertussen wordt J. van den Honert aangespoord door ene Eusebiophilus (minnaar van godsvrucht) om een grondig onderzoek in te stellen. Ik vermoed dat Van den Honert zichzelf aanspoort om dit te doen!

In de nazomer van 1750 komt dan 'eindelijk' het lang verwachte en aangekondigde geschrift van Kuypers op de markt onder de titel Getrouw Verhaal en Apologie of Verdediging der zaaken voorgevallen te Nieuwkerk op de Veluwe door Gerardus Kuypers Predikant aldaar (Amsterdam 1750).

Kuypers verhaalt en verdedigt

Op 21 augustus 1750 hebben de hooggeleerde heren B. S. Cremer en Th. Scheltinga, leraren aan de Hogeschool te Harderwijk, hun approbatie of goedkeuring verleend aan het hierboven genoemde werk van Gerardus Kuypers. De heren zijn voorzichtig en hoewel ze ervan uitgaan dat wat Kuypers over het voorgevallene in Nijkerk schrijft juist is, toch hadden zij liever gezien dat er meer bijzonderheden waren vermeld. Maar wat geschreven is kan de toets van de Heilige Schrift en de Formulieren wel doorstaan. De beoordeling van het gebeuren laten zij geheel ter verantwoording van de schrijver en zij hopen maar dat de arbeid van de schrijver in het Evangelie tot zegen van velen zal zijn.

Een approbatie met enkele haken en ogen dus, die met name door Van den Honert nog breed zullen worden uitgemeten om te onderstrepen dat ook de Harderwijkse hoogleraren niet zo volmondig achter Kuypers stonden, zoals deze wel beweerde. Maar daarover later meer.

Het hele verhaal

In de Voorrede gaat Kuypers nog even in op de reeds boven genoemde Brief, van een Vader aan zyn Zoon, waarin een anonieme auteur zich nogal spottend had uitgelaten over Kuypers en zijn activiteiten en die van Kuypers de publicatie van de echte brieven aan zijn ouders had geëist. Maar Kuypers stelt nadrukkelijk vast dat hij dat weigert, omdat die brieven 'geheime brieven' zijn en 'niet geschreven om met den druk gemeen te maken, daar myn Verhaal toe is geschikt'.

De anonieme auteur kan wel verbaasd zijn over de scherpe reactie van Kuypers in de Boekzaal (1750, p. 703-705), maar die 'pasquilschrijver' verdiende dat dubbel en dwars.

Dan gaat Kuypers over tot het wereldkundig maken van wat er nu werkelijk in Nijkerk is gebeurd en nog gebeurt. Hij doet dat na eerst nog even in het kort de brieven-affaire voor het voetlicht te brengen en dan opent hij op een Lukaanse wijze door te schrijven dat hij een 'Verhaal in order wil stellen van de dingen die onder ons volkooome seekerheid hebben, hebbende op nieuws alles van vooren aan neerstiglyk onderzocht' (vgl. Luk. 1:1-4).

Enkele kanttekeningen bij dit Verhaal

... wil ik een paar kritische kanttekeningen plaatsen bij het Getrouw Verhaal van Kuypers.

Allereerst het in het oog lopende verschil met de brieven, die hij aan zijn ouders had geschreven. Dat hangt natuurlijk samen met de aard van het geschrift: het Getrouw Verhaal is bedoeld voor het geïnteresseerde publiek; de brieven waren uitsluitend voor zijn ouders bestemd en werden tegen zijn zin toch wereldkundig gemaakt. Ook is er een verschil in tijd: als Kuypers de brieven schrijft is 'het werk' nog maar net begonnen, als hij zijn Verhaal schrijft zijn de beroeringen al bijna 3/4 jaar bezig en zijn er ook al veel reacties op gekomen. En vooral de negatieve reacties hebben een grote invloed gehad op het Getrouw Verhaal. Want het verhaal is niet zozeer een chronologische beschrijving van de gebeurtenissen, maar eerder een typering ervan en tegelijkertijd een verdediging ervan. Opvallend is ook dat Kuypers herhaaldelijk beweert dat hij aandringt op bedaardheid en uitwassen wil vermijden. De uiterlijke kant van het 'bekeringswerk', het roepen en steunen, het verstijven en flauw vallen, waarover in de discussie zoveel ophef wordt gemaakt, komt in het Verhaal nauwelijks aan de orde. Kuypers legt er alle nadruk op dat de mensen door de prediking van het Woord werkzaam worden en zekerheid zoeken van hun bekeerd-zijn. Dat men soms lucht wil geven aan de zielsbenauwdheid door te zuchten of te roepen is voor Kuypers eigenlijk maar bijzaak.

Daarom treffen we in de voetnoten ook voortdurend verwijzingen aan naar theologische geschriften, terwijl we in een Verhaal eerder getuigenissen van tijdgenoten en betrokkenen zouden verwachten. Het Getrouw Verhaal is dan ook eigenlijk grotendeels een apologie, waarin hij van meet af de discussie aangaat met hen die de beroeringen beschimpen. Dat hij regelmatig verwijst naar uitspraken van J. van den Honert is al een eerste poging om zijn felste opponent, die zich nog niet bekend gemaakt heeft, de wind uit de zeilen te nemen.

Kuypers verdedigt in zijn Verhaal ook zijn pastorale en homiletische werk, dat weliswaar opwekkend en sturend is, maar zeker niet ophitsend en angst aanjagend. Dat hij daarbij gesteund wordt door zijn ambtgenoot Roldanus dient iedereen te weten. In zijn brieven had hij immers beweerd dat deze er zich in het geheel niet mee bemoeide. Maar nu vindt hij het belangrijk te laten weten dat het een gezamenlijk

werk is en dat het uiteindelijk los staat van de persoon Kuypers.

Het zou unfair zijn Kuypers te betichten van vervalsing van de geschiedenis. Wel moet vastgesteld worden dat het een persoonlijk gekleurd verhaal is, een oratio pro domo van de eerste orde. Er worden weinig details vermeld, weinig namen, weinig data; het verhaal is eerder thematisch dan historisch te noemen. Helaas zijn geen andere bronnen voorhanden, die het *Getrouw Verhaal* zouden kunnen aanvullen of relativeren. De notulen van de kerkenraad zijn al sinds het begin van deze eeuw zoek.

In de vorige eeuw is door J. Kusters, volgens Chr. Sepp, een onderzoek ingesteld om op grond van de toen nog beschikbare notulen te achterhalen of er verschil van betrokkenheid bij de beroeringen was tussen Roldanus en Kuypers. Dat was niet het geval, meende de onderzoeker. De vraag is alleen of notulen daarover uitsluitel kunnen geven en of wij deze conclusie zonder meer kunnen overnemen. Het al of niet samenwerken van de beide collega's inzake de beroeringen komt in de pamflettendiscussie steeds weer naar voren. We zullen daar later nog wel op terugkomen.

Wat de strekking en (zelfs) titel betreft valt een overeenkomst met de Engelstalige werken over geestelijke opwekkingen niet te ontkennen. Zo denk ik in het bijzonder aan de titel van het werk van Jonathan Edwards *The Faithful Narrative of a Suprizing Work* (1737) en enkele door H. Kennedy uit het Engels vertaalde 'verhalen' over de Schotse opleving.

'Verdediging der zaaken'

In ruim zestig pagina's verdedigt Kuypers wat in Nijkerk gebeurd was en nog gebeurde, waartegen zovelen in het land bezwaren maken. Kuypers vraagt zich af waarom. Hij heeft wel gemerkt dat er in zijn dagen velen zijn 'die het bevindelyke genadewerk van Gods Geest houden voor dwaaze of schaadelyke nieuwigheden, gesmeed en versonnen in de harsenen van dik-bloedige dweepers'. Hoe komt het toch dat men zo negatief oordeelt? Kuypers probeert zich voor te stellen dat er om meer dan één reden zo tegenaan gekeken wordt en dat er verschillende typen mensen zijn, ieder met zijn eigen bezwaren. Sommigen worden door de gebeurtenissen in Nijkerk gestoord in hun 'zondige rust' en daarom veroordelen zij het. Anderen zijn misleid door valse geruchten; weer anderen menen dat zij ertoe geroepen zijn om als keurmeesters op te treden van alles wat in de kerk (anders) gebeurt. Als het niet in hun straatje past dan is het meteen een ketterij. Weer anderen vallen Kuypers persoonlijk aan door te wijzen op zijn bedenkelijke rol in het geheel en zij betichten hem van hoogmoed, omdat hij de beroeringen in geuren en kleuren wereldkundig maakt. Maar zo repliceert Kuypers: 'Had ik dan een momaangezigt van zeedige needrigheid kunnen aandoen door te zeggen, ik wil niet spreken of schryven van deeze dingen?'

Dan zijn er ook mensen die het Kuypers kwalijk nemen, dat hij bij gemeenteleden langs de huizen gaat 'op huisbezoeking' om te vragen hoe hun 'inwendige staat' is. Kuypers haalt dan een rij theologen uit zijn boekenkast om aan te tonen dat Calvijn, Junius, Voetius, de geleerde Bingham en ook die man Gods Lodenstein deze werkwijze juist aanbevelen. Waarom beschimpt men hem hierom? Laten zij zelf wat vaker op huisbezoek gaan en acht geven op de kudde!

Maar, zo vragen weer anderen, hoe is het toch mogelijk dat domme, onwetende mensen zonder enige Bijbelkennis, van de ene op de andere dag god-zalige christenen zijn? Kuypers vindt dit een onbegrijpelijke en schandelijke tegenwerping. Sprak men zo ook al niet van de apostelen op de pinksterdag en zei Jezus niet dat 'deze dingen

voor de wijzen en verstandigen verborgen zijn... en de kinderkens geopenbaard...?' Ook uit de geschiedenis van de eerste gemeenten zijn talloze getuigenissen van de vervolgers van het christendom, die zeiden dat de christenen vaak 'ongeletterde en boerse lompers' waren. Zo zou het christendom een dwaze godsdienst zijn en nu horen wij dezelfde tegenwerpingen, zo vraagt Kuypers zich verwonderd af: 'ik hadde niet gedagt dat christenen heedensdaags diezelve heidense tegenwerping zouden gebruykt hebben'.

Maar, zo vervolgt Kuypers, zoveel hoeft men toch ook weer niet te weten om een ware gelovige te zijn: de kennis van ellende, verlossing en dankbaarheid, zoals de Catechismus opgeeft, is toch voldoende. Tot die kennis kan een ongeletterd mens wel degelijk komen. Laat toch niemand menen dat ik zou pleiten voor de onkunde als de moeder der devotie, zo eindigt Kuypers de weerlegging van dit bezwaar.

Velen vragen zich af, zo vervolgt Kuypers, hoe het toch mogelijk is dat in zo'n korte tijd zovelen tot geloof en bekering komen. Kuypers wijst dan allereerst op de ongekende scheppingsmacht van God, waarmee hij wil aan-geven dat niet wij uitmaken wat mogelijk is, maar God. Waarom zou een mens niet in één ogenblik herschapen kunnen worden? Maar, dit neemt niet weg dat daarna een lange weg van het beoefenen van het geloof volgt: het betrachten van de heiligmaking, waarvoor een mens een heel leven nodig heeft. De omkeer kan schielijk zijn, maar de weg daarna is levenslang en ten bewijze daarvan citeert Kuypers Jesaja 66:7 en 8.

Ook kwam er veel kritiek op Kuypers, omdat hij meende te kunnen oordelen over 'den inwendigen sielenstaat des menschen'. Maar volgens de Nijkerkse dominee was dat wel degelijk mogelijk en hij volgde hierin de grote Vitringa. Je moest als predikant toch weten hoe iemand er aan toe was om hem of haar te kunnen troosten, bemoedigen, bestraffen, helen of verbinden. Kuypers verwijst ook nog naar Luthers 'De leer te ondersoeken en te oordeelen'. Die mogelijkheid is eigenlijk aan iedere christen gegeven, maar Kuypers beseft wel dat hij zich met deze uitspraken op glad ijs begeeft. Want meteen voegt hij er aan toe dat dat oordelen omzichtig dient te geschieden en uitsluitend met het Woord van God als richtsnoer. Bovendien oordeelt men naar de belijdenis van de mond en naar de handel en wandel van iemand en zo komt een indirect oordeel tot stand over iemands zielestaat. En natuurlijk is dat geen onfeilbaar oordeel. In aansluiting hierop maakt Kuypers van de gelegenheid gebruik om zijn tegenstanders de oren te wassen, die de predikant van Nijkerk on-gehoord beoordeelen en veroordelen.

Een ander punt van kritiek betreft het luid geschreeuw van zoveel mensen in openbare en bijzondere godsdienstoefeningen, dat niet bijbels zou zijn. Het zou ook niet volgens de aard der werkingen van Gods Geest zijn, ja dat getier en geschreeuw is aanstootgevend en bespottelijk, zo beweren de critici.

Kuypers vindt dit een gewichtige bedenking en hij is het er mee eens dat God doorgaans stiller en bedaarder werkt. Grote beroeringen zijn dan ook niet 'heilsnoodzakelijk', hoewel er in de bekering min of meer droefheid zal moeten plaatsvinden.

In hoeverre die bedroefdheid over de zonden en het verlangen naar vergeving ervan ook uitwendig merkbaar moet zijn daar kan men verschillend over oordelen, maar wie zal het afkeuren, zo vraagt Kuypers zich af. Niemand neemt toch een gewonde of stervende kwalijk dat hij kermt? Waarom mag dan iemand die inziet dat hij Gods gunst mist niet kermen en wenen? De door de prediking van Petrus aangeraakte

mensen riepen toch ook luid: Wat zullen wij doen, mannenbroeders? 'Dat zal ook zoo heel stil niet hebben toegegaan', zo tekent Kuypers fijntjes aan.

Waarom maakt men dan nu zo'n bezwaar, als iets dergelijks in de gemeente van Christus gebeurt? Wie weet is God bezig om op deze wijze zijn kerk te vernieuwen, zoals in Amerika en Schotland en daarmee verwijst Kuypers naar de zogenaamde 'revivals' in die landen.

Kuypers vindt het ook belangrijk nog te wijzen op enkele Schriftplaatsen, die aangeven dat emoties in de Bijbel zo vreemd niet zijn: 'Is Mijn Woord niet als een hamer en als een vuur; is het Woord niet levendig en krachtig en scherp snijdender dan enig tweesnijdend scherp zwaard?' (Jer. 23:29; Hebr. 4:12). En lees eens in de Psalmen, waar gesproken wordt over verbrijzeling van beenderen, over brullen de gehele dag door, over misbaar maken, over bezwijkende geesten en dergelijke (Ps. 51, 38, 77 en 143). Als men de hartstochten zo verfoeit, doe dan ook het Hooglied maar weg uit de Bijbel. Zo probeert Kuypers zijn opponenten te overtuigen van het goede recht der emoties.

Misschien ligt het aan zijn wijze van prediken? Maar dat kan toch niet de enige oorzaak zijn. Bij vele collega's gebeurt het ook en zelfs als zijn vader preekt (in Nijkerk) dan raken de mensen ontroerd, terwijl in zijn eigen gemeente niets gebeurt! Wel houdt Kuypers van een levendige preekstijl en niet van 'eene dorre drooge prediktrant', maar dat kan niet de enige verklaring zijn.

Er zijn ook lieden die beweren dat de mensen zich aanstellen en dat men elkaar aansteekt om misbaar te maken. Ja, het zou niets anders zijn dan een 'morbus melancholicus, een swartgallige en dikbloedige ziekte', maar daar wil Kuypers niet in geloven. Voor hem staat vast dat het een werk van Gods Geest is.

Het verwijt van 'mystikery' wijst Kuypers verontwaardigd van de hand. Eigen ingevingen vindt ook Kuypers gevaarlijk en onnodig, want wij heb-ben het Woord van God in de Bijbel. Wel is het nodig dat het verstand verlicht wordt door de Heilige Geest om het Woord werkelijk te kunnen verstaan. Op ons hart ligt een deksel van geestelijke onkunde en blindheid. Maar hiermee beweert Kuypers niets nieuws en laat dan zien dat ook de Dordtse vaders en vele andere theologen dit standpunt innemen. Ook met 'Beever- of Quaakerdom' en 'Hernhuthery' heeft de beroering in Nijkerk en elders niets te maken, vindt Kuypers. Hij is daar zelfs een fel tegenstander van.

Zo sluit Kuypers zijn Apologie af en hij hoopt dat God op een ongekende manier bezig is om het heersende ongelooft te beschamen en te verbreken.

Enkele slotopmerkingen

Uit dit geschrift van Kuypers blijkt overduidelijk dat het hem er vooral om gaat om het scheve, vertekende beeld van hem en van de gang van zaken in Nijkerk recht te zetten. Die karikatuur was vooral door de brieven aan zijn ouders in de hand gewerkt, maar dat moet men nu allemaal maar vergeten. Wat er werkelijk gebeurd is en wie Kuypers eigenlijk is kan men lezen in het Getrouw Verhaal en Apologie, zo wil hij iedereen laten weten.

Kuypers wil ook dat men zal inzien dat hij geen dwaze dweper is en dat hij beslist rechtzinnig gereformeerd is. Een keur van rechtzinnige voetiaanse en coccejaanse theologen, die in de noten voor het voetlicht komen, moeten dit ondersteunen: van Augustinus tot Coccejus, van Calvijn tot Voetius, maar ook Witsius en zelfs de theologen van Saumur komen in de rij voor – en niet te vergeten de Dordtse vaders!

Kuypers wil bovendien dat het duidelijk zal zijn dat hij in dezen samenwerkt met zijn collega Roldanus, dat uitersten vermeden worden en dat zij beiden hun best doen om

het werken van de Geest in bedaarde banen te leiden. Maar ook moet men weten dat er een opleving, een vernieuwing gaande is, die veelbelovend kan zijn voor de hele kerk in de Republiek. Er is geen enkele reden om daar mee te spotten, vindt Kuypers. Wat ook duidelijk uit de Apologie blijkt is dat Kuypers allang in de gaten heeft dat Prof. Van den Honert één van de belangrijkste opposanten is of zal zijn. Het is niet toevallig dat hij herhaaldelijk diens *De mensch in Christus* of andere werken van hem instemmend citeert om hem wind uit de zeilen te nemen. Kuypers wil daarmee ongetwijfeld ook bereiken, dat men hem niet voor een aanhanger van Schortinghuis zou uitmaken: Van den Honert had zijn *De mensch in Christus* immers vooral geschreven tegen het 'innig christendom'.

Kuypers' brief aan J. Harges

Kuypers reageert in deze tijd ook nog op een gepubliceerde Copy van een Brief (...) Door een Vader aan zynen Dogter, die was geschreven door een zekere heer J. Harges (Roest cat. nr. 10).

Op 13 september 1750 zijn deze Aanmerkingen op den Brieu, Geschreeven uyt Niewkerk, door een Vaader te weeten J. Harges, aan zyne Dogter (...) door de hoogleraren Cremer en Scheltinga van Harderwijk geapprobeerd. Er is Kuypers veel aan gelegen gesteund te worden door de officiële kerkelijke autoriteiten.

Kuypers vindt dat de heer Harges in zijn brief aan zijn dochter aanleiding heeft gegeven tot veroordelen en bespottingen van wat in Nijkerk en elders gebeurt. Harges heeft het over 'tieren, roepen, schreeuwen, handgeklap en blaffen als een hond', maar het gaat hier om 'gekerm, geklag, geweent met handenwringen over de zonden, dikwijls met uitschietende gebeden, soms met een naar gehuil', maar als dat in een kerkdienst gebeurde hebben Kuypers en zijn collega deze mensen de kerk laten verlaten.

Kuypers onderstreept dat hij die lichaamsaandoeningen op zichzelf nooit als het werk van de Geest heeft beschouwd, wel als gevolgen ervan. Die 'aandoeningen en hartstochtelijke werkingen' zijn geen wezenlijke vereisten voor de ware bekering.

Het is waar dat sommigen zeer verrukt waren, maar het is overdreven te stellen dat men in de derde hemel is opgetrokken geweest en dat men daarna weer in het lichaam terugkeerde. Soms spraken mensen wel enthousiast over hun levens- en bekeringsweg, maar men werd dagelijks kalmer.

Het bezwaar van Harges dat het vooral jonge, onervaren mensen betrof, met weinig of geen Bijbelkennis, vindt Kuypers onterecht. Kan de Heilige Geest dan niet werken in onwetende mensen?

Harges had ook aan zijn dochter geschreven dat de leraren, die hier mee te maken hadden, blind en onervaren waren. Door hun angstaanjagende preken over hel en duivel brachten zij de mensen in radeloze wanhoop. Maar volgens Kuypers is dit verwijt uit de lucht gegrepen. Hij predikt Wet en Evangelie, maar niet zoals Harges dat voorstelt. Men mag tegenwoordig niet meer spreken over de 'vorst dezer eeuw' omdat dat tegen de heersende smaak en het gevoel van 'de bekende Bekker' is.

Kuypers bedoelt hier de zeventiende-eeuwse Amsterdamse predikant Balthasar Bekker, die vanwege zijn *De betooverde wereld*, waarin hij twijfelde aan de macht van de duivel en van boze geesten, van onrechtzinnigheid werd beschuldigd en uit zijn ambt werd gezet.

Harges had de raad van Gamaliël (zie Hand. 5:38) in acht moeten nemen en zijn oordelen moeten opschorten.

Harges had in zijn brief ook nog uitermate vreemde voorvallen vermeld, die in Aalten

zouden hebben plaatsgevonden: mirakelen, voorzeggingen en oordeels-aankondingen, maar het is volstrekt onjuist om die uitwassen als het belangrijkste kenmerk van het bekeringswerk te beschouwen. Kuypers – en ook Ds. De Roy van Aalten – distantieert zich daar van. Dat 'enthousiaste onbijbelse werk' is het onkruid dat de duivel probeert te zaaien om het goede werk in diskrediet te brengen, zo meent Kuypers.

Kuypers vertelt tenslotte nog dat de heer Harges bij hem geweest was en gezegd had dat de brief aan zijn dochter in Haarlem ten onrechte gepubliceerd was. Hij had daar geen opdracht voor gegeven. Hij had evenmin beweerd dat Kuypers een blinde leidsman was, maar Kuypers vraagt zich wel af hoe deze 'opheldering' te rijmen valt met de feitelijke inhoud van de brief. De heer Harges zat er kennelijk behoorlijk mee in zijn maag – woonde hij misschien in Nijkerk?

Kritische oppositie

Kuypers meende wellicht dat hij erin geslaagd was de gebeurtenissen te verduidelijken en dat hij de 'verlichten' voldoende tegemoet was gekomen zonder de 'vromen' in de kou te zetten, maar dat bleek toch een naïeve vergissing te zijn, want nu barstte de discussie pas goed los. Voor- en tegenstanders wilden hun mening geven, sommigen satirisch, anderen 'beredeneerd'. De meesten anoniem, een enkeling bij name.

Eén geschrift, dat zeer kritisch en scherp op Kuypers' Verhaal en Apologie ingaat heeft als titel Aenmerkingen op het werkjen door Do. G. Kuypers uitgegeeven (...), waarbij gevoegd is een Verhaal van eenige Geleerde en Onbesproke menschen. Het blijkt naderhand van de hand van Prof. J. van den Honert te zijn.

De aanbeveling voorin dit werkje is meteen al onthullend, als men let op de volgorde van de genoemde 'toets-instrumenten':

*'Men toets' vry dit geschrift aen de gezonde Reeden
En 't zuyver Bybel woord! Het kan dien toets weerstaen'.*

De auteur, J. van den Honert, confronteert Kuypers met de opvallende verschillen tussen diens brieven en zijn Getrouw Verhaal. Eerst was er uitvoerige aandacht voor de bijzondere omstandigheden, later nauwelijks, ja die worden in het 'Verhaal' zelfs afgedaan als bijkomstig, zo merkt de 'Aenmerker' aan. Eerst beschouwde Kuypers alles als inwendig werk van de Geest, later heet het een uitwendige bekering. Hoe zit het eigenlijk met de 'aandoeningen' bij de predikanten zelf, zo vraagt Van den Honert sarcastisch.

Kuypers blijkt een persoon te zijn die niet goed kan lezen, want als hij de approbatie van zijn Verhaal een volledige noemt dan vindt Van den Honert dat onbegrijpelijk. Daarom verbergt Van den Honert ook nog maar liever zijn naam, want Kuypers zal er ook wel moeite mee hebben om deze Aenmerkingen goed te lezen.

Zolang Kuypers niet op de proppen komt met zijn 'echte brieven' houdt Van den Honert de gepubliceerde voor de echte. Hij heeft wel vier afschriften onder ogen gezien en die verschillen nauwelijks van elkaar. En, zo vraagt Van den Honert, wat zullen de kopiisten nu van Kuypers vinden, nu zij te kijk worden gezet als vervalzers? En zijn vrienden, die alles zo hadden bevonden in Nijkerk, zoals Kuypers in de brieven verteld had?

Ook wordt het aanvankelijke verzwijgen van de medewerking van collega Roldanus (en later weer wel) uitvoerig door Van den Honert aan de kaak gesteld.

Verwerpelijk vindt Van den Honert de door de bekeerden gebezigde onschriftuurlijke

zegswijzen, bijvoorbeeld wanneer iemand zegt: 'ik lig in de hel', of: 'ik wil er niet alleen in' (sc. in de hemel - CH). Tegen dergelijke uitlatingen zou Kuypers moeten protesteren.

Van den Honert acht het ook onjuist dat Kuypers zich opstelt als een mens die kan oordelen over de 'zielestaat' van iemand, ook al beweert hij dat hij geen zegelbewaarder van het hemelhof wil zijn. De praktijk bewijst wel anders, zo meent Van den Honert. De terugval van de herbergier naar zijn oude beroep is er ook wel een bewijs van dat Kuypers' oordeel voorbarig en ongegrond is. De professor vraagt zich ook af hoe Kuypers rustig kan preken en de mensen pastoraal begeleiden als zij zo schreeuwen en tieren. Op 19 juli 1750, zo vertelt Van den Honert, waren enkele mensen in de kerk bij Kuypers ge-weest en zij hadden gezien en gehoord dat daar een oude man was, die bij het doophek was gaan staan - tijdens de preek - en die had daar staan roepen: 'O, Jezus moet ik hebben!' Na afloop van die dienst was Kuypers naar die man toegestapt en had hem gevraagd wat er aan mankeerde. Toen had de man gezegd: 'Mijn hart wil niet breken' en de dominee had hem aangeraden om zijn hart maar bij Jezus te brengen. Van den Honert is ontsteld over zoveel ophef en zoveel pastorale oppervlakkigheid...

Onbegrijpelijk vindt Van den Honert het dat Kuypers zo met zich laat sollen, dat hij soms als een kaasje over de mensen wordt heengetild om in zijn of andermans huis te kunnen komen. En dat hij zegt dat men zich voor hem zou laten verbranden... 'dat experiment is wat bekommerlyk!', merkt Van den Honert dan droogjes op.

Nee, zo waarschuwt Van den Honert 'meesterlijk', God is geen God van verwarring. Al dat gedoe is onnodig. Als hij (Van den Honert) in Nijkerk zou wonen zou hij daar niet naar de kerk gaan, zolang dat getier er was, want 'dat overdwars het gebruik der rede en bedwelmt het oordeel'. Onze gods-dienst is toch een redelijke?!

Uit het verslag van de 'verspieders' wordt door Van den Honert met instemming de mening van de commissaris van Nijkerk geciteerd die gezegd had dat men de laatste jaren wat ingetogener en zediger in Nijkerk was geworden omdat de inkomsten uit de tabaksteelt waren teruggelopen, zodat men be-duidend minder had te besteden. Kortom, men had geen geld meer om naar de kroeg te gaan... dan maar naar de kerk! Zo zou alles te herleiden zijn tot een economische oorzaak.

Tot zover deze felle, soms cynische kritiek van de nog anonieme Van den Honert, waarin Kuypers wordt getekend als iemand die naderhand de feiten in een voor hemzelf gunstiger daglicht plaatst en waarin het hele gebeuren als on-rede-lijk en lachwekkend aan de kaak wordt gesteld.

Voor hen die er heilig van overtuigd waren dat in Nijkerk en in andere plaatsen wel degelijk God zelf met Zijn Geest aan het werk was zal dit oordeel (bijna) blasfemisch zijn overgekomen.

Ongerymde bekeringen?

Een zeer kritische toon wordt ook aangeslagen in de Zeedemeester der kerkelyken, te rangschikken onder de zogenaamde spectatoriale geschriften, waarin een echte discussie plaatsvindt tussen voor- en tegenstanders, maar de eindredactie is duidelijk zeer afwijzend ten aanzien van 'Nijkerk'. Zo heeft iemand boven zijn ingezonden artikel geplaatst Van de ongerymdheden der nieuw opgekomen bekeeringen, waarin hij vooral het gedrag laakt van de predikanten die dit 'werk' goedkeuren of zelfs stimuleren. Even later heeft de redactie een brief opgenomen van iemand die zich verbijsterd afvraagt: 'Hoe kan de Geest het vleesch gebruiken om zo gevoeliglyk te

bekeren, dat de slagader daarvan stilstaat of dat de menschen als ossen ter neder vallen, naadat zy aamechtig geworden zyn door eene ontroering?' Hij staat er ook versteld van dat mensen kunnen beweren dat zij de Heilige Geest gevoeld hebben 'Tusschen de Hartkuil en het Onderlyf'.

Sommigen vertellen zelfs dat zij Christus tijdens een 'oefening' gezien hadden op de sparren van het dak. De auteur kan zich niet voorstellen dat deze hartstochtelijke bekeringen Gode welgevallig zijn. Het 'onvervalscht redenligt' zal aantonen dat deze beroeringen voortkomen uit 'gedrogtelijke denkbeelden'. Ook is de schrijver ervan overtuigd dat men elkaar aansteekt. Als men iemand hoort roepen 'Ach, ik ben buiten Jezus' dan kan het gebeuren dat de ontsteltenis hierover (bij anderen) de 'tederste vezeltjes in 't brein door een schielijken omloop van bloed' verontrusten, de bloedvaten overstelpt raken door een te grote toevoer van bloed. Dit kan men toch moeilijk aanmerken als een werking van de Geest?

Ook anderen krijgen het woord in de Zeedemeester en zo treffen we ook een brief aan van iemand die erboven plaatst 'Verwaande zeedemeester', waar-na hij het opneemt voor de Apologie van Kuypers en deze zelfs nog aanvult door nog meer argumenten uit de Bijbel aan te dragen. De 'zedemeester' wil tenslotte zelf graag het laatste woord hebben en erkent dan weliswaar dat de psalmdichters inderdaad vaak 'misbaar maken' (bijv. Ps. 77:4), maar dat is toch niet hetzelfde als 'stuipe krijgen, met de voeten stampen' en men mag aannemen dat de dichter toch niet 'met zyn kake-been over de bovenste lippe tot de neus op sloeg', waarmee deze auteur de beroeringen in Nijkerk meende te kunnen karakteriseren.

De Zeedemeester ademt duidelijk een zogenaamde 'verlichte' geest en de erin voorkomende antropologie is verwant met die van De La Mettrie's *L'homme machine* (1747), maar lang niet iedereen vond deze benadering verhelderend: zo kon men zich toch niet van 'Nijkerk' afmaken? Er klinken in ieder geval proteststemmen hiertegen.

Van de vele kritische kanttekeningen bij de gebeurtenissen in Nijkerk wil ik ook nog die van de doopsgezinde predikant Johannes Stinstra noemen, getiteld *Waarschuwing tegen de Geestdrijverij*. Kuypers stelt in verschillende reacties vast, dat ook hij een fel tegenstander van 'geestdrijverij' is, maar hij houdt tevens staande, dat 'Nijkerk' niet onder die noemer te brengen is. Dat er nog eens een tijd zou aanbreken, waarin Kuypers de werken van de 'doorkundigen doopsgezinden Stinstra' zal aanbevelen, zoals hij in zijn *Neerlands licht uit duisternis* (1783) zal doen, is op dit moment nog niet te vermoeden. Maar: alles op zijn tijd!

Supporters van 'Nijkerk'

Zo verschenen in 1750 ook verschillende pamfletten, die het opnamen voor 'Nijkerk': *Het waare Christendom* en *De grote en ontsaggelyke Wonderen der Genade*, maar het zou te ver voeren alle titels te vermelden. Daarvoor verwijs ik naar de Chronologische Catalogus van Roest.

Wel wil ik nog even ingaan op twee geschriften, die expliciet aan de orde stellen dat hier meer in het geding is dan een beetje onrust in de kerk, in een plaatsje op de Veluwe. Het gaat uiteindelijk om de vraag in hoeverre de menselijke rede in staat is om dit gebeuren te begrijpen. Allereerst is daar het geschrift van een zekere Theophilus Frisius, die in de titel al aangeeft waar het volgens hem om gaat: *Schriftuurlyk onderzoek over het werk der bekeering (...) dat deze zake zich niet laat beslissen door de menschelyke Rede* (Leeuwaren 1751). Het boekje van de Schotse predikant te Rotterdam Hugh Kennedy ademt dezelfde geest. Het heet *Nederige verdediging van het werk des Heiligen Geestes in Schotlandt en Nieuwkerk*, dat

driemaal gedrukt werd.

De eerstgenoemde anonieme auteur uit Friesland neemt het op voor de christenen in Nijkerk, die men volgens hem niet kon rekenen tot de dwepers en geestdrijvers. Zij beschouwen de leer van de Heilige Schrift immers als de grond van hun geloof. De beroeringen van hun gemoed brengen hen dicht bij de Bijbel en Ds. Kuypers doet niets anders dan de Bijbel uitleggen. Dus wat raast men over geestdrijverij? Vooral de Zeedemeester is eenzijdig in zijn oordeel en gaat uitsluitend te rade bij de menselijke rede en filosofie. Maar, zo redeneert Th. Frisius, het geloof steunt niet op de rede, maar op de goddelijke openbaring. Zogenaamde verstandige mensen willen daar niet aan geloven, zoals men kan zien aan de spotters op de eerste pinksterdag, die beweerden dat Petrus te veel gedronken had.

'Het heeft geen fatsoen' wat in Nijkerk gebeurt, zo roept men al gauw, maar zo oordeelde Michal ook over het dansen van David voor de ark. Of men zegt: de mensen in Nijkerk zijn onwetend, maar dat doet toch niet terzake, zo meent Frisius. De stokbewaarder wist toch eigenlijk ook van niets en hij werd plotseling bekeerd. En bovendien: zo onwetend zijn de mensen in Nijkerk toch niet? Men is opgevoed in de christelijk leer. Frisius is van oordeel dat men voorzichtig moet zijn met visioenen, maar men hoeft het krijgen ervan toch niet uit te sluiten. De filosofie van de menselijke rede is eigenlijk veel gevaarlijker. Tertullianus noemde de filosofen al de stamvaders van de kettters en daarmee heeft Frisius het Nieuwkerkse werk verdedigd tegen de Zeedemeester der kerkelyken.

De Schotse predikant Hugh Kennedy uit Rotterdam gaat in tegen de *Aenmerkingen van Van den Honert*, die nog in de schaduw van de anonimiteit polemiseerde. Volgens Kennedy is de titel van het werk van de 'aenmerker' misleidend, want het gaat nauwelijks over het Getrouw Verhaal en Apologie van Kuypers, maar meer over de brieven en de approbatie.

Kennedy ziet het gebeuren in Nijkerk in kerk-historisch perspectief. Na de zo geestrijke Reformatie was de kerk weer vervallen in dorheid en laksheid, 'O! hoe doodig en onvruchtbaar zyn niet de Hervormde Kerken nu voor eenen langen tyd geweest', maar gelukkig waren er altijd nog christenen geweest die om vernieuwing hadden gebeden en die gebeden werden nu verhoord. Dat was al begonnen in Schotland, waar de Heilige Geest zijn kerk had bezocht met vernieuwing en bekering. Hoe durft de 'aenmerker' dat scheur-werk te noemen, zo vraagt Kennedy verontwaardigd. Kennedy had het tot zijn plicht gerekend om de bijzondere gebeurtenissen in de ge-meenten van Schotland aan de Nederlandse kerk bekend te maken door de 'getrouwe verhalen' van de uitstorting van de Geest te publiceren. Drie kopieën van brieven van de predikanten Robe en de Erskines moeten de lezers ervan overtuigen dat het werk van Gods Geest blijvende vruchten afwerpt (hoewel minder opzienbarend).

Dat de 'aenmerker' zo negatief oordeelt over wat in Nijkerk en elders ge-beurt komt doordat hij alleen maar afgaat op de eigen rede en de eigen beleving van het geloof. Ook worden de 'affecten der ziel' over het alge-meen door de tegenstanders als te 'dierlijk' gewaardeerd, behorend bij de lagere delen van het menszijn, maar dat is volkomen ten onrechte. Zij behoren bij de menselijke wil, zo stelt Kennedy.

Zolang men alleen met de rede te rade gaat komt men tot onzinnige uitspraken, zoals 'ik weiger aan te nemen dat de wind waait, zolang ik niet begrijp hoe en vanwaar hij waait'. En wat is het dwaas om te zeggen dat het onredelijk is om verslagen te zijn. Wat vermetel is het ook om aan God voor te schrijven hoe Hij een mens tot bekering moet brengen. Zo neemt Kennedy Kuypers en 'Nijkerk' in bescherming tegen de onredelijke aanvallen van de 'aenmerker' Van den Honert, die hij (nog) niet kent, maar

van wie hij aanneemt dat deze wel een 'bitteren afkeer' moet hebben van Ds. Kuypers.

Opvallend is de soms 'modern' aandoende redeneertrant van Hugh Kennedy. 'Experimenten in het Christendom zyn in zoo verre de Experimenten in de natuurlyke Philosophie gelyk, dat wy door dezelve eene ware en vaste kennis van des Heeren wegen met de kinderen der menschen bekomen. De verscheidene verbeeldingen van Aristoteles, Descartes, Newton e.a. zouden nooit iemand hebben kunnen brengen tot de kennis der electriciteit – neen, wy zyn door experimenten daar toe gekomen!' Daarom hekelte Kennedy de vermetelheid en arrogantie van hen, die menen dat er geen beter 'onderwyzer' is dan hun eigen rede. Ook de 'aenmerker' meent dat de rede het laatste woord in deze zaken kan hebben, maar hij vergist zich, meent Kennedy.

Kennedy ergert zich ook bovenmate aan het kinderachtige gevit en gebeuzel van Van den Honert. Op een gegeven moment schrijft hij: 'Dog ik ben waarlyk vermoeit, ja ziek, van zoo vele bladeren in zyn boek te doorlopen, wegens dingen in haer zelven van zoo weinig gewigt'.

Tenslotte plaatst Kennedy het gebeuren in Schotland en Nijkerk in een eschatologisch perspectief: ***de uitstorting van Gods Geest, die leidde tot zoveel bekeringen van mensen en hervorming van gemeenten, is een voorbode van de wederkomst van Christus, die Zijn Rijk zal vestigen voor alle volken op aarde.***

Ik wil hierbij aantekenen dat het protestantse, evangelicale missionaire elan nauw verbonden is met deze hooggestemde verwachting. W.R. Ward wijst er op, dat de Schotse revival-propaganda de gebeurtenissen in Nieuw-Engeland en Schotland in een bijna kosmisch perspectief plaatste (bijv. Gillie's Historical Collections). Ook een van de eerder genoemde Erskines beschouwde de opwekking als een voorspel van de eindtijd in zijn *The Signs of the Times Considered* (1742). Deze opwekkingen gingen gepaard met gebeden om de 'uitbreiding van Gods Koninkrijk', waarbij concreet gedacht werd aan zending onder de (overzeese) volken.

Hugh Kennedy sluit zich dus duidelijk aan bij deze eschatologische verwachtingen, maar het is moeilijk aan te tonen, dat ook Kuypers zelf de gebeurtenissen in Nijkerk in dit perspectief heeft gezien.

Van den Honert kan niet al te lang meer anoniem blijven. Op een subtiele manier wordt hij uit de tent gelokt door Jacob Groenewegen (zelf nog anoniem), die een werkje publiceert tegen de *Aenmerkingen*, waarin hij wil aantonen hoe onwaarschijnlijk het is dat J. van den Honert de schrijver ervan zou zijn! Het zou echter te ver voeren de inhoud van dit geschriftje hier te bespreken (zie Roest cat. nr. 47).

De discussie lijkt afgerond te kunnen worden als Kuypers zijn Brieven aan de Leeraars onzer kerk uitgeeft. Hij neemt duidelijk afstand van allerlei uitwassen en roept zijn collega's op om genuanceerd te oordelen. Wat deze hernieuwde poging van Kuypers om de discussie te sturen teweegbrengt wil ik in een volgende paragraaf bespreken.

Einde van het Verhaal?

Alles wijst er op, dat Kuypers de discussie wil beëindigen. Hij probeert dat te bewerkstelligen door een Brieven aan de Leeraars onzer kerk uit te geven, waarin hij nog eens uiteenzet, waar het nu allemaal eigenlijk om ging (en gaat) en waarin hij voor alles wil aantonen dat van geestdrijverij geen sprake is. Ook een aantal kerkenraadsbesluiten, die hij er in extenso aan toevoegt, moet een ieder ervan

verzekeren, dat de orde en rust in Nijkerk weer zijn hersteld.

De brief is door Gerardus Kuypers geschreven 'in zyn boekkamer' op 19 oktober 1750. De resoluties van de kerkenraad dateren van 29 oktober 1750, terwijl de approbatie is verleend op 27 december. Deze publicatie verschijnt aan het begin van het jaar 1751.

De approbatie is zeer positief gesteld: uiteraard was er in de Brief niets te vinden, dat in strijd was met de 'leerstellingen onzer kerk', maar men had er bovendien ook 'vele nuttige raadgevingen' in gevonden, die zouden kunnen dienen tot bevordering van waarheid en vrede.

In zijn Voorrede aan den lezer schrijft Kuypers dat hij gemerkt heeft dat velen in den lande denken, dat hij de 'verregaande lichaamsberoeringen, en convulsiën of stuiptrekkingen' voor wezenlijke en zekere kenmerken zou houden van een ware bekering. Daarover wil hij graag opheldering geven.

Nee, die lichaamsberoeringen beschouwt hij beslist niet als directe werkingen van Gods Geest: het kunnen gevolgen zijn van de benauwdheid der ziel of het zijn bijzondere lichaamskwalen, die allerlei oorzaken kunnen hebben. 'Deeze lichaamsberoeringen en hartstogtelyke aandoeningen heb ik nooit gesteld als nootzaakelyke vereischens of overtuigende kenmerken van eene waare bekeering, maar wel als zulke dingen, die of gemeenlyk met de bekeering gepaart gaan, als schreyen en traanen storten; of ten minsten die 'er meede KONNEN gepaart gaan'. Die convulsiën (stuiptrekkingen e.d.) komen volgens Kuypers voort uit de tomeloos voorthollende hartstochten en 'stooren den Godsdienst' dat wil zeggen zij verstoren de kerkdienst. Deze 'toevallen' brengen de mensen in een beklagenswaardige positie en maken het de ziel als het ware onmogelijk om 'regt te werken' en daarom moeten deze beroeringen gestuit worden.

Kuypers onderstreept dat hij in zijn Apologie een lans heeft gebroken voor andere hartstochtelijkheden, namelijk die voortkomen uit een benauwde ziel: het zuchten en wenen, dat ook beslist niet storend is. Heeft Jezus ooit een wenend mens bestraft? Als het mogelijk is moet men zijn tranen proberen te verbergen, maar het is onzinnig om het wenen te gaan verbieden. 'Zulke bedrukte zielen moet men niet verder slaan en wonden door harde behandelingen en haar voor dweepers en slegthoofden of beevers uitmaaken', maar men moet wel proberen hen te bedaren, opdat zij de kerkdiensten niet zou-den storen en anderen tot laster zouden uitlokken. In Nijkerk lukt dat wonderwel: de laatste tijd is er in de kerkdienst niets meer van 'convulsiën' te merken, hoewel de diensten niet zonder hartstochtelijke aandoeningen verlopen. Soms blijken mensen na afloop van de dienst aangedaan te zijn.

Verder reageert Kuypers op de vele vaak anonieme kritieken, waarvan hij in het bijzonder noemt een brief 'behelzende eenige aanmerkingen op myn getrouw verhaal en Apologie'. Hoewel hij zich eigenlijk niet verplicht voelt op om al dit anonieme geschrijf te reageren wil hij toch een uitzondering maken en een en ander over deze brief aan de lezers meedelen. Allereerst spreekt Kuypers er zijn verwondering over uit dat de briefschrijver een welmenende dienaar N.N. is, die dit geschrift niet eens voor zijn eigen rekening heeft opgesteld, maar in commissie voor anderen, mannen van jaren, die hij echter ook 'beknibbelaars' noemt.

Vervolgens heeft de schrijver van die brief aanmerkingen op de titel van Kuypers' geschrift, namelijk zijn 'Getrouw Verhaal'. Maar, zo vraagt Kuypers, is het niet getrouw, omdat het niet volgens een 'dagregister' is opgesteld of niet alle bijzonderheden vermeldt? Had ik soms een uittreksel van al mijn preken en samenspraken moeten toevoegen, zo vraagt Kuypers getergd?

Ook heeft de briefschrijver aanmerkingen op de verleende approbatie bij dat geschrift, die volgens hem niet volledig zou zijn. Deze approbatie was weliswaar geclausuleerd (wat betreft de feiten, waarvan de hoogleraren in Harderwijk geen ooggetuigen waren geweest), maar, zo weerlegt Kuypers, hij had toch volledig toestemming verkregen om dit werk uit te geven?

Na nog enkele onhoudbare opmerkingen van die briefschrijver te hebben ontmaskerd, gaat Kuypers in op de voorstelling van zaken alsof Kuypers uit het schreeuwen, kermen en huilen van de mensen kon concluderen dat dit alles het wonderdadige werk van de Heilige Geest was. 'Maar dit is geheel mis en buyten den haak', zo repliceert Kuypers.

Deze 'vriend' noemt het werkje van Kuypers 'een voldrage papiere Kint'. 'Ik ben verheugt', zo antwoordt Kuypers, 'dat het niet ontydig geboren is, daar het my en anderen toeschynt, dat de brieven van deezen Man een misdragt is'

De briefschrijver noemt Kuypers een historieschrijver van gebeurde wonderen. Terecht, zo merkt Kuypers laconiek op, want het zijn zeldzaamheden, die in deze geesteloze tijden zeer verwonderlijk zijn, 'dog het zyn geen miraculen, gelyk deze briefschryver geerne zag, dat ik voortbragt'.

Ook stoort het Kuypers dat hij door de briefschrijver voor een leugenaar wordt uitgemaakt, omdat hij geschreven had, dat de beroeringen ook onder de prediking van zijn ambtgenoot hadden plaatsgevonden, terwijl dat door vele getuigen zou worden tegengesproken. Maar denkt de briefschrijver echt, dat hij iets zou verhalen uit zijn gemeente, dat door iedereen daar kon worden geverifieerd? Dat het toevallig niet plaatsvond toen die oog- en oorgetuigen (de informanten van de briefschrijver) een dienst bijwoonden bij zijn ambtgenoot, betekent toch niet dat het op andere zondagen wel kan hebben plaatsgevonden en inderdaad heeft plaatsgevonden?

Verder moet het Kuypers van het hart dat spotten met Kuypers' verhandeling over het 'oordelen' in zijn Apologie iets anders is dan weerleggen! Ook spreekt de briefschrijver over 'Nieuwkerkze Visioenen', maar dat er mensen in Nijkerk zijn die zich daarmee ophouden betekent toch nog niet dat Kuypers ze verdedigt?! Kuypers roept de briefschrijver toch ook niet ter verantwoording voor al het onordelijke, dat in de woonplaats van de briefschrijver plaatsvindt.

Dat Evert Jacobs zou gezegd hebben, dat hem (als oefenaar) die bewegingen wel enigszins hinderden, maar dat nu één schreeuwer meer nut aan de kerk toebrengt dan alle predikanten en oefenaars bij elkaar, wat gaat Kuypers dat aan? Dat is toch zijn mening niet?!

Maar Kuypers rondt zijn 'Voorrede' nu af: 'Leezer! Myn tyd en gedult loopen ten einde. Vaar wel!'

Kuypers had – wetend of onwetend? – hiermee zijn oude leermeester Prof. J. van den Honert geducht de oren gewassen, want deze zal later de opsteller van deze brief blijken te zijn, zoals hierboven reeds gemeld is.

Een collegiale brief

Dan volgt de eigenlijke Brief van Kuypers aan zijn collega's in den lande. 'Men zal het wellicht vreemd vinden, dat ik u in een openbaar geschrift kom aanspreken en uw gewichtige bezigheden stoort', zo opent Kuypers zijn brief, 'maar ik mag er wel op rekenen dat u mijn vrijmoedigheid wilt billijken. Immers, door de ongewone gebeurtenissen zijn de ogen van geheel Nederland op mij geslagen, als zynde een der

Leeraaren in die plaats, die als de Moeder is van deze nieuwe gebeurtenissen.

Wat hier gebeurd is en nog gebeurt zal invloed (blijven) uitoefenen op vele andere gemeenten. Omdat het een zaak betreft die ons allen aangaat wil ik graag de gemoederen tot bedaren brengen, opdat er geen scheuringen en verdeeldheden zullen komen. Ik wil niets liever dan eendracht bevorderen en bewaren'.

Kuypers vraagt zijn collega's vervolgens om onbevooroordeeld de hele zaak te overwegen: 'wikt en weegt de reedenen en de zwaarte myner betoogingen met de balans van een net en juist oordeel'.

Volgens Kuypers zijn er drie 'bronwellen' waaruit bitter water vloeit: ten eerste de handelingen van die geestelijken, die zich met al te grote ijver verzetten tegen alles wat hier in Gelderland is voorgevallen. Maar ook degenen, die alles met een 'verregaande drift' goedkeuren en anderen opdringen moeten terecht gewezen worden, terwijl hij ook aandacht wil vragen voor de manier van handelen van de predikanten, die in hun gemeenten te maken hebben met 'opwekkingen'.

Eerst dus de zware kritiek van die predikanten, die alles onbesuisd afkeuren en zo, volgens Kuypers, veel kwaad aanrichten. Door zich zo te keren tegen de bijzondere gebeurtenissen loopt men grote kans de indruk te wekken, dat men ook de ondervinding van de werkingen van Gods Geest in de harten van zondaars tegenspreekt. Het is begrijpelijk dat men uitersten en uitwendige omstandigheden afkeurt, maar pas op dat u de zaak zelve niet aantast: 'Strijdt vry teegen de bedorve Mystiquen, maar ontnemt Gods kinderen niet de ondervinding van de werkingen van Gods Geest'. Het is goed, wanneer de beoefening der deugden wordt bepleit, maar bedenk wel, dat de 'bloote beoeffening van uytwendige deugden' alleen slechts een 'eenen geciviliseerden Burgerstand' geeft. Als wij het hierover met elkaar eens zijn dan verschillen wij hoogstens over de beoordeling van de buitengewone omstandigheden, die zich hier (en daar) hebben voorgedaan. Dan zullen wij met elkaar bezien wat is af te keuren en wat goedgekeurd kan worden.

Het moet Kuypers van het hart, dat hij gemerkt heeft dat zij die de zaak afkeurden dat met veel geschreeuw en onwijs hebben gedaan: 'men bejegt ons bits en driftig'. Men trekt parallellen tussen deze Gelderse en Nieuw-kerkse bekeringen en de Munsterse beroeringen, Franse convulsionarissen en Engelse geestdrijvers, 'en duizend diergelyke aardigheeden'. Dit alles heeft bijzonder kwalijke gevolgen. Voor ongelovigen is er alle aanleiding om het ware christendom te bespotten en te lasteren, maar dat mag toch niet het gevolg zijn van onze onenigheid over enkele bijzondere omstandigheden.

Bent u het niet met mij eens, zo vervolgt Kuypers, dat Nederlands Kerkstaat allerdiepst vervallen is? Hebt u ook zelf niet op vele bededagen het volk tot boete en inkeer vermaand? Op de meeste plaatsen zijn er geen vruchten van gezien, maar hier en elders wel! Velen hebben zich bekeerd van hun verkeerde wegen en zijn tot geloof in Christus gekomen. Is dit niet toe te juichen? Geen verhoring ook van uw gebeden? Is dit niet een blijk van goddelijke genade? Voorheen was er gevloek en verachting van de genademiddelen, onkunde en dronkenschap, maar nu bidden en waardering van het Woord, opmerkzaamheid en soberheid. Deze omkering mag men toch niet veroordelen of bespotten?!

Er is ook sprake van een onbesuisd goedkeuren van alles wat in Nijkerk en elders gebeurt, maar dat doet de zaak zelve ook geen goed. 'Veele verdeedigen het op zulk een wyze, dat 'er rontom het vreemd vuur van afstraale'. Men moet niet iedere tegenstand(er) over één kam scheren: iemand die oprecht en met godsvrucht zijn

bezwaren oppert moet men anders 'behandelen' dan iemand die uit haat tegen 'het waare innige Christendom' zich verzet tegen de gebeurtenissen.

Kuypers geeft dit advies: verdedigt de zaak, verdedigt de omstandigheden die u bekend zijn en die de toets kunnen doorstaan en laat ondertussen andere dingen voor wat ze zijn en bedenkt te allen tijde, dat er nimmer tarwe is zonder onkruid.

Wilt u bidden om de Geest der bekering in uw gemeente, het is goed en nodig, maar bidt niet om dezelfde omstandigheden en toevalligheden, want die behoren niet tot het wezen der zaak.

Tenslotte wil Kuypers nog een aantal adviezen geven aan zijn collega's, die te maken hebben of krijgen met bijzondere gebeurtenissen rondom deze bekerings.

Laten we vooral de eendracht bewaren en de belangen van onze kerk niet uit het oog verliezen. Er mogen geen scheuringen door ontstaan! Laten we elkaar onderrichten en raadplegen, zoals de collegialiteit vereist. Laten we het kwade van het goede onderscheiden: de Satan zaait onkruid onder het tarwe, maar laten we voorzichtig zijn met het voortijdig scheiden, opdat niet ook het tarwe verloren zal gaan.

Er zijn dingen waartegen wij moeten waken en die ook ik, Gerardus Kuypers, afkeur. Zo acht ik het volstrekt onjuist, zo opent Kuypers de rij van tien, dat men het onderzoek der stellige waarheden verwaarloost, omdat men meent voldoende te hebben aan het innerlijke licht van de Geest. Kuypers wijst die mensen er op, dat Gods beeld onder andere in kennis bestaat en zo is hijzelf altijd bezig de scharen te onderwijzen.

De onbedaardheid, die er soms mee gepaard ging, keurt Kuypers eveneens af. Het is onze plicht om in dezen alle voorzichtigheid en bedaardheid te betrachten en te bevorderen.

Wanneer men vanwege zijn 'bekering' zijn beroep gaat verzuimen dan is dat af te keuren: een goed christen is een goed burger en een naarstig arbeider. Het is Kuypers' ervaring dat men juist eerder ijveriger werd in de uitoefening van zijn beroep, 'dog egter vreeze ik, of zulks hier of daar zig mogte ondermengen'.

Ook verdient het 's nachts bijeenkomen om over geloof en bevindingen te praten en om samen te bidden geen goedkeuring. Het geeft maar aanstoot en aanleiding tot laster en het is ook beslist niet nodig.

Ook dient men te weten, dat Kuypers wel terdege aandacht heeft voor de 'zeedelessen' van het christendom. Het gaat er immers om om godzalig te leven: 'Al gav iemand voor nog zoo veele bevindingen, zonder heiligmaaking, hy is een huichelaar'.

Kuypers wil zijn collega's laten weten, dat grote benauwdheden en lichaamsberoeringen niet tot het wezen van de waarachtige bekering behoren. Het schreien en wenen om de zonde is uiteraard iets anders; ook het zuchten vanuit een benauwd gemoed behoeft niet te worden afgekeurd. 'De vermoogens der ziele zyn zoo nauw op die des Lichaams werkende, dat ik die wonderknoop niet kan begrypen, veel min de paalen dier uitwerkingen aantoonen'. Maar daarmee zijn niet alle lichaamsaandoeningen te beschouwen als werk van Gods Geest.

Zodra Kuypers tijdens de eredienst bemerkt, dat die lichaamsberoeringen hem beletten het Woord te verkondigen, verzoekt hij die persoon te laten verwijderen, totdat deze weer vatbaar is het Woord te horen. Zo wordt de 'godsdiens' toch niet gestoord? Men moet als predikant ook niet op de hartstochten werken, maar proberen de consciëntie te raken door 'bedaarde betoogingen'. Als hij sterke lichaamsberoeringen en toevallen bij mensen waarneemt, zo verzekert Kuypers, dan gebiedt de rede, dat medicijnen worden toegediend, hetgeen hij al verscheidene keren metsucces had gedaan. Is de ziel verwond dan moet die door Jezus Christus genezen worden, maar wij hebben voor een

gezond lichaam te zorgen. Het gaat er uiteindelijk om dat wij een gezonde ziel in een gezond lichaam hebben. Wij moeten ervoor waken, dat de lichaamsberoeringen de werkingen van de Geest op de ziel niet in de weg staan. De verkondiging van het Woord dient in alle opzichten voorrang te verkrijgen.

Soms treft men grote domheid aan bij 'diep onkundigen', die geestelijke dingen lichamelijk verstaan. Men neemt zinnebeeldige spreekwijzen al te letterlijk, zodat men niet begrijpt wat bedoeld wordt met 'het hart aan Jezus geven, Hem omhelzen' en dergelijke.

Sommige mensen zijn zo opgetogen van blijdschap over hun bekering, dat zij bijna in extase geraken. Kuypers acht het niet uitgesloten dat iemand zo verwonderd is over de liefde Gods, in de harten uitgestort, maar toch pleit hij voor voorzichtigheid en een goede bestiering, temeer daar men soms een zweem van hoogmoed bij die mensen aantreft.

Bij enkelen treft men soms een zingend geluid aan onder de aandoeningen, maar Kuypers heeft het slechts één keer vernomen bij een 'alldomst en onkundig mensch'. Hij heeft het ook zoveel mogelijk in de godsdienstoefening geweerd als ontoelaatbaar, maar men moet het vooral zachtmoedig bestrijden!

Tenslotte wil Kuypers ook nog wel iets opmerken over de 'byzondere oeffeningen der gemeene Christenen'. Hij bedoelt daarmee godsdienstige bijeenkomsten op bijzondere plaatsen, waarin een gewoon christen, lidmaat van de kerk, zijn medemens zoekt op te bouwen in de leer der waarheid. Dat hier-over zoveel twist en verwarring heerst heeft te maken met de onduidelijkheid van de openbare plakaten betreffende de conventikels (Kuypers gebruikt deze term zelf niet) en de synodale en classicale resoluties daarover. De landelijke plakaten hebben vooral betrekking op de remonstranten en de labadisten en andere sekten, terwijl de kerkelijke verordeningen door-gaans zeer algemeen en vaag zijn.

Kuypers vermoedt dat het daarom een twistpunt zal blijven met alle droevige gevolgen van dien. Het zou mooi zijn als er wat meer eensgezindheid over ontstond binnen de kerk en dat een ieder inzag, dat de oefeningen aangeprezen konden worden als een geschikt middel 'ter bevordering van kennis en heiligmaaking des geloofs'.

Kuypers sluit nu zijn lange brief af en hij hoopt dat zij zal mogen dienen tot broederlijke eensgezindheid en liefde. 'Geschreeven in myn Boekkamer 19. Octob. 1750'.

Om iedereen ervan te overtuigen, dat het voorgaande ook praktische consequenties heeft gehad voor het reilen en zeilen van de gemeente Nijkerk, voegt Kuypers nog een *Aanhangzel* toe, waarin de kerkenraadsbesluiten van 29 oktober 1750 zijn opgenomen. Deze besluiten komen hier op neer:

Aldus besloten:

Met volkomen goedkeuring van zijn ambtgenoot Roldanus wil Kuypers de kerkenraad laten weten, dat sedert enige tijd de Heilige Geest op een bijzondere wijze de gemeente heeft verlevendigd, maar dat er ook allerlei dingen zijn bijgekomen, die godsdienststorend kunnen zijn, waarbij vooral te den-ken valt aan stuiptrekkingen en allernaarste lichaamsberoeringen 'en ysselyk uitschreeuwen van weegen die benauwtheid, hetwelk en Leeraar en toehoorder belet'.

Daarom moeten maatregelen genomen worden, die ervoor zullen zorgen, dat alles met orde in de kerk zal (blijven) geschieden.

Allen, die naar 'godsdienststoorende uiterstens overslaan' en de verkondiging van het

Woord hinderen zullen op last van de predikant naar de consistoriekamer gebracht worden.

Zij, die gevoelig zijn voor lichaamsberoeringen moeten plaatsnemen bij de deuren, opdat zij zich meteen kunnen verwijderen, zodra zij last krijgen van 'aandoeningen'.

Van de oefeninghouders wordt verwacht dat zij dezelfde lijn zullen volgen als de predikanten. Ook zij dienen in hun 'oefeningen' de mensen ervan te doordringen, dat lichaamsberoeringen niet tot het wezen van de bekering behoren, want convulsieve en stuiptrekkende beroeringen maken het zoeken van de Here 'op een reedelyke en bedaarde wyze' onmogelijk. Zij die er onder lijden moeten bidden tot God om ervan verlost te worden en alle middelen aangrijpen om dat te bereiken.

Ook tijdens de oefeningen moeten deze 'beroerden' verwijderd worden (zoals ook voor de kerkdiensten is afgesproken).

Kuypers vertrouwt erop, dat de oefeninghouders zich aan deze afspraken zullen houden. Indien niet, dan zal zwaardere pressie aangewend moeten worden: de oefeninghouders dienen te weten dat zij onder het gezag van de kerkenraad en de predikanten staan!

Maar, zo sluit Kuypers af, zij hebben beloofd zich te houden aan alle ge-maakte afspraken, zodat te verwachten is dat aan al het verwarde binnenkort een einde zal zijn gekomen.

Zo heeft Kuypers met alle mogelijke tact en zonder de zaak zelf te verloochenen aan zijn collega's laten zien dat hij beslist geen dweper is en dat hij een trouw dienaar van de kerk wil zijn en dus ook als een normaal lid van het gilde der predikanten wil worden beschouwd.

En wat de oefeninghouders betreft: zij moeten de koers van Kuypers (en de kerkenraad volgen), anders vliegen ze eruit!

Waardering uit Leiden

Met open vizier reageert Prof. Joan van den Honert op deze brief aan de predikanten in een publicatie, waarin hij eerst het woord richt tot Ds. De Roy. Dat laten we hier buiten beschouwing hoewel het de moeite waard is te vermelden dat Van den Honert zich daarin ontpopt als de auteur van *de Aenmerkingen op het Getrouw Verhaal*.

Van den Honert waardeert de vriendelijke en bescheiden toon van Kuypers, maar hij vindt het onjuist dat Kuypers stelt dat sommigen het werk in Nijkerk ontkennen en verwerpen. Iedere leraar der kerk onderschrijft toch dat een 'krachtdadige genadehand en verlichting van de Geest' nodig is bij de gewone kennis der waarheden. Kuypers moet maar eens aantonen dat er leraars zijn die dit ontkennen.

Uit alles blijkt dat Kuypers aan het terugkeren is en Van den Honert is daar verheugd over. Want, zo schrijft hij, Gerardus Kuypers is een man, 'die waarlyk teveel wysheid en geleerdheid heeft om in dat Systema, waarin hy soo ongelukkig was ingewikkeld, lang te blyven'.

Van den Honert noemt het Getrouw Verhaal van Kuypers voortdurend 'Nieuw Verhaal', daarmee aangevend dat het getrouwe verhaal volgens hem te vinden is in de door Kuypers geschreven brieven. Hij spoort Kuypers aan die echte brieven eens te publiceren.

Was Van den Honert er op uit de discussie af te ronden of gooide hij bewust nieuwe olie op het vuur? Ik denk dat Van den Honert het eerste beoogde, maar dat Kuypers het tweede meende en zijn reactie zal niet lang uitblijven. De brief is gedateerd 9

februari 1751, maar de publicatie is later, want er volgt nog een naschrift met als datum 18 maart. Ook voor de auteur van het verslag over de Beroeringen in de Nederlandsche Jaarboeken (1752) was de brief van Kuypers en vooral ook de resolutie van de kerkenraad een belang-rijk keerpunt: 'Want dunkt u', zo houdt hij zijn lezers voor, 'vindt gij Dnus. Kuipers hier niet een geheel ander Man, dan hy te vooren aan sommigen heeft toegescheenen? o! Ware deze Resolutie in den aanvang der convulsive Dagen genomen, dan zou het beroeringswerk niet zo veele hersenen hebben vermoeid en niet zo veel papier hebben vuilgemaakt'.

Kuypers reageert op Van den Honert in een brief, die hij op 13 april heeft geschreven en daarmee wordt de polemieek voortgezet, maar uiteindelijk gaat het steeds minder over 'Nijkerk'.

Ik wil proberen deze onverkwikkelijke 'correspondentie' tussen de (hoog-)leraar en de oud-student in grove lijnen te schetsen.

Aan de stok met Van den Honert

Kuypers moet al in een vroeg stadium hebben vermoed dat Prof. J. van den Honert één van zijn felste opposanten zou worden. Al in *Getrouw Verhaal en Apologie* heeft Kuypers laten doorschemeren dat er theologen zijn, die zich pilaren van Gods kerk in Nederland wanen, maar zich als vijanden opstellen tegenover wat de Geest in de kerk werkt. Dat hij daarmee Van den Honert typeerde moet voor iedere tijdgenoot duidelijk zijn geweest.

Vanaf het ogenblik dat Van den Honert zich bekend maakt als de schrijver van de Aenmerkingen gaat Kuypers de confrontatie niet uit de weg, ja hij lijkt zelfs extra gestimuleerd te worden om het tweegevecht aan te gaan. Het wordt gaandeweg een prestigekwestie: wie is het meest geleerd en wie bedenkt de meest spitsvondige redeneringen om iets staande te houden of te weerleggen?

Hoe het zover kon komen tussen 'meester' en 'leerling' is moeilijk te achterhalen, omdat wij uit hun (gedrukte) brieven aan elkaar wel deelgenoot worden van hun twistgeschrijf, maar weinig inzicht krijgen in de achterliggende motieven.

Een korte biografische schets van J. van den Honert werpt mogelijk een verhelderend licht op deze polemieek.

De 'wydberoemde' Joan van den Honert

Johannes van den Honert was een zoon van vader Taco Hajo, die als predikant de gemeenten Brielle en Amsterdam had gediend, maar vanaf 1714 tot aan zijn dood in 1740 hoogleraar in Leiden was geweest. Vader Van den Honert was een echt coccejaanse theoloog, die de polemieek niet schuwde. Als predikant had hij geschreven tegen Van Leenhof en Deurhof, in wier werken hij gevaarlijk spinozisme had ontdekt. Maar de twist werd ook in eigen gelederen gevoerd en zo was er tijdens zijn periode in Amsterdam een hevige pennenstrijd met collega Joh. D'Outrein, die door de magistraat beëindigd moest worden.

Zoon Johan (1693-1758) ging in de voetsporen van zijn vader verder: ook hij was een vertegenwoordiger van de 'Leidse' of 'groene' coccejaanse school. Johan werd predikant in Katwijk aan de Rijn, Enkhuizen en Haarlem en in 1727 aanvaardde hij in Utrecht het ambt van hoogleraar als opvolger van Lampe. Hij sprak een oratie uit over het mystieke huwelijk tussen Christus en de kerk. Hij legde er de nadruk op dat dit

huwelijk niet met de individuele enkeling gesloten wordt, maar met 'haec societas', namelijk de gemeente. Het is in zijn theologie een telkens terugkerend thema, een aspect van zijn anti-piëtistische houding.

In 1734 vertrok hij naar Leiden, waar hij zijn ambt aanvaardde met een rede over de wedergeboorte, waarin hij waarschuwde tegen de 'opkomende koorts der geestdrijverij'. Hoewel ook hij de polemieken niet schuwde was hij toch Prof. Joan van den Honert (1693-1758) Foto: Academisch Hist. Museum Leiden wat milder dan zijn vader. Zo hield hij in 1745 een rede over De mutua Christianorum tolerantia, waarin hij pleitte voor onderlinge verdraagzaamheid, bijvoorbeeld tussen coccejanen en voetianen.

Van den Honert was een gevierd man: men noemde hem wel 'de paus van Leiden'. Het is niet zonder spot als Kuypers hem telkens in zijn geschriften aanduidt als 'de wydberoemde Van den Honert', want de tegenstanders van de professor ergerden zich geweldig aan zijn zelfgenoegzaamheid en behoefte aan applaus. Het volgende voorval is typerend voor Van den Honert: toen hij eens wegens de kou een lange preek in de Pieterskerk moest bekorten, zei hij dat hij zijn 'Aandagtigen' niet te lang kon ophouden, 'hoe gaarne gij mij gewoon syt te hooren' !

Enkele bekende werken van hem zijn: De kerk in Nederland, De Mensch in Christus en Des Heeren wynstok in Nederland (1748). Het laatste is een preek naar aanleiding van de geboorte van de 'erfprins', terwijl de andere twee zeer omvangrijke theologische werken zijn.

Hij had een afkeer van de conventikels, die hij als een bedreiging van de eenheid van de kerk zag. De boeken van Eswyler en Schortinghuis keurde hij af: de 'mystiken' zijn scheurziek en spreken hun eigen 'Canaans Taal', waardoor zij zich isoleren van het gewone kerkklid.

Hoewel Van den Honert een grote nadruk legde op het kenniselement in het geloofsleven, is het niet terecht hem en zijn geestverwanten te beschouwen als kille intellectualisten. Zo wil zijn De Mensch in Christus een bestrijding zijn van Schortinghuis, maar er is wel degelijk pastorale aandacht voor de 'kleingelovige', die in de conventikels misschien tot hopeloosheid wordt gebracht, omdat zijn of haar zielestaat wordt gemeten aan sterker gelovigen, terwijl Van den Honert hem/haar, de zwakke in het geloof, 'evangelisch' wil nodigen.

Hij schrok dan ook erg toen één van zijn beste leerlingen Gerardus Kuypers hoog opgaf van de bekeringsgolf in Nijkerk, waarbij de predikant langs de huizen ging en buitenkerkelijke samenkomsten organiseerde, waar de zieleroerselen het onderwerp van gesprek waren. Van den Honert zag het 'Nijkerkse werk' als 'bedorven mystiek' en zag het gevaar van het opgeven van de eenheid van de gemeente voor zich. Zijn levenslange verzet tegen de uitwassen van het piëtisme maakte hem blind voor nuances en razend toen hij zag dat een leerling van hem er zich zelfs voor inzette en die het bovendien waagde om zijn *De mensch in Christus*, dat Van den Honert geschreven had als waarschuwing tegen het 'innig christendom', aan te halen om 'Nijkerk' te verdedigen.

Het verdelen van de gemeente van Christus in bekommerden, zoekenden, bekeerden en sterke gelovigen – en andere onderscheidingen – was Van den Honert een doorn in het oog. De classificatiemethode werkte volgens hem verwoestend in de gemeente en behaagde vooral degenen, die in eigen ogen rechtvaardigen waren. Zo sprak bij hem dus wel degelijk een pastoraal motief mee in zijn felle afwijzing van alles wat naar piëtisme zweemde. Natuurlijk zag hij ook in Nijkerk niets anders dan dit oordelen en

classificeren, hetgeen hij niet geheel onjuist gezien heeft.

De 'wydberoemden' Van den Honert overleed in 1758, nog verwickeld in een weer andere polemieck met de predikanten Comrie en Holtius, die druk doende waren de poten onder de stevige stoel van 'den paus en het orakel van Nederland' weg te zagen.

Met deze 'kolos' bindt Kuypers de strijd aan. Van den Honert staat op het toppunt van zijn carrière, terwijl Kuypers een nog zeer jonge en nog maar pas beginnende dominee op de Veluwe is. Kuypers is immers nog geen dertig jaar oud!

Fel duel

Het is 13 april 1751, anderhalf jaar na de eerste tekenen van beroering, waarover Gerardus enthousiast had geschreven aan zijn ouders, dat hij openlijk in debat gaat met de man, die zich bekend gemaakt had als de 'eenmerker', professor Joan van den Honert. Kuypers zet meteen de toon van het conflict door te stellen dat hij misschien nog wel eer zou kunnen behalen aan zo'n steunpilaar van de kerk, 'want op u voordeel te verkrygen zoude waarlyk wat groots zyn en door u te worden overwonnen, zou my ook tot geen schande zyn'. Kuypers vraagt Van den Honert geduldig te wachten op meer opheldering, maar Van den Honert kan dit geduld niet opbrengen. Hij antwoordt Kuypers meteen met een brief, gedateerd 19 april 1751.

Van den Honert wordt niet moe te wijzen op de discrepantie tussen de bewuste brieven en het *Getrouw Verhaal*: 'Hadt gy die brieven niet geschreeven, was door derzelver verspreiding de vlag van het onberedeneerd, driftig, hartstogtelyk, onbybels en daarom ook onbevindelyk christendom (soo men dit een christendom noemen mag) niet soo Beer in top geheist'. Ook herinnert hij er Kuypers aan dat sommige personen nu voor leugenaar staan (o.a. proponent G. Hemsing), omdat zij lieten weten dat alles in Nijkerk zo was, zoals in de brieven te lezen stond!

In de bekering van de mens werkt de Heilige Geest zo, dat het grondbeginsel van zijn redelijke werkzaamheden veranderd wordt, zodat men zijn redelijke godsdienst kan beoefenen. Het is onmogelijk dat hiermee dingen gepaard gaan, die het gebruik der rede geheel 'bestormen, overdwarsen en over staag zetten', zo leert Van den Honert. Natuurlijk kunnen er bepaalde bijzondere dingen met een bekering gepaard gaan, maar waarom daarover zo'n ophef maken? Men moet zich afvragen wat er noodzakelijk en onvermijdelijk mee gepaard moet gaan! Aan deze brief wordt nog een 'Aanhangsel' toegevoegd, waarin een onbekende leraar Van den Honert prijst. Het is inderdaad mogelijk dat iemand in tranen raakt onder de prediking, maar een verstandig mens zal dat bedwingen. Het is volstrekt onjuist als een leraar het aantal bekeerden in zijn gemeente wil vaststellen. Het zal wel door de jonge jaren komen, dat Kuypers zo overmoedig en onkritisch is en ook te snel de mensen de handen oplegt.

Wat opvalt in deze brief is dat Van den Honert meent dat Kuypers hem bewust tergt en voor schut zet. Dat heeft Kuypers al meteen gedaan, zo meent hij, door in zijn *Getrouw Verhaal* en *Apologie* herhaaldelijk Van den Honert te citeren. Van den Honert neemt dat hoog op en hij vermoedt dat Kuypers daarmee alleen maar kwade bedoelingen heeft.

Kuypers reageert daar op in zijn Tweede Brieven, die hij op 18 mei 1751 aan Van den Honert heeft geschreven. Kuypers vindt dat Van den Honert de zaak omdraait. Wie is er begonnen met beledigingen? Wie zegt dat Kuypers Van den Honert op het oog had in zijn *Getrouw Verhaal*? Waarom vat Van den Honert de citaten uit *De mensch in*

Christus verkeerd op?

Ook laat Kuypers Van den Honert weten dat hij in zijn oordelen over Kuypers wel erg voorbarig is door hem hoogmoed en het nastreven van eer te verwijten. In de Boekzaal van april 1751 had Van den Honert zijn standpunt over het werken van de Geest uiteengezet en daar is Kuypers verheugd over. Inhoudelijk zal hun standpunt niet ver uiteen liggen, maar het conflict wordt meer en meer een prestigekwestie, nu Kuypers aan Van den Honert laat weten dat hij een Pleitgeding voorbereidt, waarin alles tot op de bodem zal worden uitgespit.

In *het Tweede Antwoord* van Van den Honert herhaalt hij zijn vorige beschuldigingen en gaat er nog steeds van uit dat Kuypers hem van het begin af aan heeft willen tergen: 'Gy waard voor God in uwe siel reeds een aanvaller tegen my, toen gy dat werk voornam in uw hart', namelijk het schrijven van een getrouw verhaal en apologie. Vaderlijk wijst Van den Honert Kuypers terecht, als hij zegt dat de jongeren eergevoelig zijn en dat zijn hoogmoed hem heeft misleid. Kuypers had het 'schreeuwen' meteen de kop moeten indrukken, zoals hijzelf in Katwijk aan den Rijn had gedaan, toen ook onder zijn prediking mensen 'beroerd' werden.

Uitvoerig gaat Van den Honert in op zijn werk *De mensch in Christus* dat door Kuypers wel voortdurend geciteerd wordt, maar volgens de auteur ervan meestal onvolledig of niet terzake.

Wederom komt het oordelen over iemands bekering aan de orde en Van den Honert keurt dat af, zoals hij ook al in zijn inaugurele rede over de wedergeboorte had uiteengezet.

Kuypers meent wel dat hij, Van den Honert, stelt dat ook de natuurlijke mens de dingen van Gods Geest zou kunnen verstaan, maar dat is volledig onjuist. En zo iemand, die dat zou leren, een pilaar in Gods kerk noemen, is toch beledigend, zo klaagt Van den Honert.

Na ellenlange citaten komt hij eindelijk tot een soort afronding en stelt dan dat iemand die onderwezen is in de christelijke leer wel een 'regte en waarachtige kennis' kan hebben, maar dat is nog geen 'geheiligde kennis'. Op dit laatste komt het aan, maar kan deze zonder de eerste (ont-)bestaan?

Ligt hier niet de irritatie van Van den Honert, als hij merkt dat onkundige, domme mensen toch een 'geheiligde kennis' bezitten en door Kuypers als ware bekeerden worden beschouwd?

Omdat Kuypers het doet voorkomen alsof voor Van den Honert 'natuurlijke kennis' en 'geheiligde kennis' in elkaars verlengde liggen is er voor Van den Honert alles aan gelegen om op dit punt helderheid te verschaffen. Hij doet dat door niet alleen veel uit eigen werk te citeren, maar ook uit werken van de vroege Reformatie en dan blijkt dat Kuypers en Van den Honert op dit punt – uiteindelijk – geen verschil van mening hebben. Het is dus boze opzet van Kuypers om Van den Honert zo van onrechtzinnigheid te betichten!

Als aanhangsel wordt nog een brief van Ds. A. van Hardeveldt uit Wijk bij Heusden opgenomen, waarin nog weer eens wordt ingegaan op de echtheid van de brieven van Kuypers. De heer Brocades, van wie Ds. Van Hardeveldt een kopie had ontvangen, had hem verzekerd dat hij dit afschrift had ge-maakt naar een origineel van de brief van Kuypers aan zijn ouders.

Dus, zo wil hij Kuypers te verstaan geven, het 'verzaken' van de brieven en de gepubliceerde betitelen als vervalsingen berust nergens op.

'Oud en Nieuw'

Ondertussen brengt Kuypers een geschriftje op de markt met als titel *Oud en Nieuw of Twee historische verhandelingen*, waarin hij wil aantonen dat ook in de vroege kerk de gelovigen 'openbare blyken van zielen droefheid toonden'. Hij heeft daar een nader onderzoek naar ingesteld en daartoe de 'Oud-vaderen doorblaart'. Zo ontdekte Kuypers dat in die vroegere tijden het gewoon was, wanneer mensen boeten kregen opgelegd dat zij daar dan veel misbaar bij maakten en dat ook de gemeente schreide, als de boetelingen weer werden aangenomen. Daardoor kwamen ook weer anderen tot inkeer. Hadden de 'oudvaders' soms ook 'een dikbloedig gestel en waren zij zwartgallige melancholisten'? Ja, zo meenden althans de heidense opposenten ook al, zo houdt Kuypers zijn tijdgenoten de spiegel voor.

Hieronymus gaf een prediker de raad meer te letten op de tranen van de toehoorders dan op hun loftuitingen. En hoe wist Chrysostomus zijn hoorders in de ban te krijgen? Was hij daarom een geestdrijver?

Sommigen keuren het in Nijkerk gebeurde af, omdat het iets nieuws lijkt te zijn. Maar dat is het helemaal niet en al zou het nieuw zijn, moet men het daarom afkeuren? In de godgeleerdheid kan toch ook een bepaald leerstuk helderder glans krijgen: men is toch niet voor altijd gebonden aan de begrippen van onze Systemata-schrijvers?

Men verwijt Kuypers dat hij verwaand is en alleen maar uit is op lof. Maar wat voor eer schuilt er in om het te houden met een soort volk dat bij wereldwijzen veracht is. Maar ook de eerste christenen werd al domheid verweten; het christenvolk was maar een armoedig volk, zo meenden de niet-christenen.

Men meent dat vooral de vrouwen en jonge meisjes gevoelig zijn voor de beroeringen. De Zeedemeester der kerkelyken merkt zelfs op, zo citeert Kuypers, dat 'de dominee kruyst van de eene Vrouw na de andere', maar wat is het ongehoord om de betekenis en de waarde van de vrouw zo te onderschatten! Let ook eens op de vele vrouwen in het Evangelie, die zich rondom Jezus bewegen. Die betrokkenheid op Gods waarheid zou mannen tot jaloersheid moeten verwekken!

Zoals de eerste christenen wordt ook de Nijkerkers luiheid verweten. Men zou ophouden met werken en tot armoede geraken, omdat men de gods-dienst zo belangrijk is gaan vinden. Maar in de wintertijd is er in Nijkerk altijd weinig te doen 'uyt gebrek van nodige Fabriquen'.

Kuypers verbaast zich tenslotte over de meest wonderlijke geruchten, die over Nijkerk de ronde doen. Zo werd men in de vroege kerk ook beschuldigd van het aanbidden van een ezelshoofd, terwijl nu verteld wordt dat de Nijkerkers het kruis aanbidden. Zo heeft Kuypers duidelijk willen maken dat het gekozen motto voor dit werkje terecht is gekozen: 'Wat er geweest is zal er zijn – er is niets nieuws onder de zon' (Pred. 1:9).

Weinig nieuws

Het antwoord van Van den Honert op dit geschrift van Kuypers bevat weinig nieuwe inzichten en gaat eigenlijk niet in op de argumenten van Kuypers. In zijn Derde Brieven maakt Kuypers zich vrolijk over de snelheid waarmee Van den Honert kan reageren: op 16 juli 1751 had Kuypers zijn *Oud en Nieuw* laten bezorgen bij Van den Honert en op 17 juli heeft Van den Honert zijn reactie al gereed. Dat is wel heel erg snel!

Van den Honert heeft in zijn Derde Antwoord alleen maar aandacht voor de verschillen tussen de vroegere boetedoeningen en de bekeringen in Nijkerk, maar

Kuypers wijst er op dat dát de kwestie niet is. Natuurlijk zijn er ook verschillen, maar het gaat nu om de overeenkomsten!

Van den Honert gaat ervan uit dat Kuypers de kerkvaders niet gelezen heeft, maar Kuypers vraagt zich verbaasd af hoe Van den Honert dat kan weten. Heeft hij soms spionnen op Kuypers' studeerkamer uitgezet?

Kuypers acht het niet afdoende om deze onbenullige aantijging van Van den Honert te weerspreken, maar hij vindt het nodig om te beweren dat hij (Kuypers) ook beter kan lezen dan Van den Honert en illustreert dat met een paar voorbeelden uit de collegedictaten van Van den Honert. Van den Honert staat dan wel bekend als een geleerd man, maar als hij niet eens in de gaten heeft dat Kuypers soms uit een andere editie van een bepaald werk citeert dan is zijn roem toch volkomen ten onrechte. Van den Honert vergelijkt de Nijkerkse bekeringen wel zo gemakkelijk met het 'Schotse scheurwerk', maar heeft Van den Honert die gebeurtenissen wel eens onderzocht?

Tenslotte wijst Kuypers er op dat Van den Honert het Nijkerkse gebeuren wil doorgronden met een verduisterde rede, maar het bovennatuurlijke werk van de Geest laat zich zo niet peilen.

Kuypers voegt nog twee brieven van onbekende predikanten uit Holland toe, waarin gezegd wordt dat hoe langer de discussie zal duren hoe meer het op een woordentwist zal uitlopen. En daar begint het inderdaad steeds meer op te lijken.

Zo wordt de aandacht nu vooral verlegd naar de collegedictaten van Van den Honert, maar die kwestie wil ik hier als volkomen oninteressant en irrelevant terzijde laten. Het geeft alleen aan hoe verhit de gemoederen waren geworden en hoe persoonlijk het debat was geworden. In het Vierde Antwoord reageert Van den Honert dan ook gekwetst en stelt in het vooruitzicht niet meer op geschriften van Kuypers te reageren.

Nablussen

Ondertussen werpt zich iemand in de Boekzaal op als 'examinator' van Kuypers. Hij legt Kuypers acht vragen voor, die naderhand ook worden beantwoord in Kort Antwoord op de Acht vragen van den Examinator, uitgegeven door Gerardus Kuypers. Roest heeft dit stuk opgenomen in zijn Catalogus onder nummer 100 en vermeldt, dat dit Antwoord onvindbaar is. Het blijkt echter aanwezig te zijn in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Omdat ik het onwaarschijnlijk acht, dat dit antwoord door Kuypers zelf is opgesteld, laat ik het verder buiten beschouwing. Vermoedelijk heeft een vriend van Kuypers de moeite genomen de acht vragen te beantwoorden. De beantwoording begint dan ook als volgt: 'Ik heb uwe vraagen overwogen. Gy schynt een vreemdeling te zyn in dit geschil; anders moest gy gezien hebben, dat al uwe vraagen genoeg beantwoord zyn, en uwe zwarigheden al lang weggenomen in *de Geschriften van Theophilus Frisius, Do. Kuipers en Do. Kennedy*'. Het werkje is wel op kosten van Kuypers uitgegeven ('Te bekoomen by de Boekverkoopers in de voornaamste steeden'), maar zeker niet door Kuypers zelf geschreven. Ook de stijl verraadt een andere hand en inhoudelijk biedt het weinig nieuws. In de bibliografie van Kuypers neem ik dit stukje dan ook niet op.

Tenslotte vraag ik nog even aandacht voor de rol van vader Kuypers in de discussie. Als deze op een dieptepunt is aangekomen mengt ook Ds. F. Kuypers Sr., predikant te Woudrichem sedert 1732, zich nog in het debat. Zoals te verwachten staat hij vierkant achter zijn zoon en keert zich bijzon-der fel tegen Van den Honert, met wie hij in vroeger jaren had overeengestemd, toen het ging om de bestrijding van de

Hernhutters. Maar nu ligt het front duidelijk anders. Kuypers Sr. acht bestrijding van het bekeringswerk in Nijkerk 'duivelswerk' en kan dan ook zijn publicatie de titel meegeven *De saeke Godts verdedigt tegen de Menschen*. In een ander geschrift fulmineert hij tegen de 'alles overklimmende buytensporigheid van Het Vierde Antwoord van den Professor Joan van den Honert'. Na veel geharrewar over het al of niet verkrijgen van approbatie verschijnt ook nog een preek van vader Kuypers, die hij gehouden had in de herberg te Nijkerk eind april 1750, toen de beroeringen ongeveer een half jaar gaande waren. Kuypers Sr. had toen gepreekt over Psalm 25:14, over 'de verborgenheid des HEEREN voor degenen, die Hem vrezen'. Men was er zeer van ontroerd geraakt; Kuypers jr. vermeldt ergens dat ook hij zich daar over verwonderd had, omdat de preken van zijn vader in zijn eigen gemeente die uitwerking nog nooit hadden gehad. Dat kan er op wijzen dat er in Nijkerk kennelijk een bepaalde sfeer was gekomen, waardoor men gemakkelijker expressief reageerde op preken, die door anderen elders 'gewoon' werden gevonden.

Of Gerardus blij geweest is met deze support van zijn vader weet ik niet. Ik betwijfel het. De bijdragen kwamen eigenlijk als mosterd na de maaltijd en ook van een wel erg bevriende kant.

Iemand die zijn best deed om de gemoederen te bedaren en wilde bemiddelen in het gerezen conflict was de Arnhemse predikant Wilhelmus van Eenhoorn (1691-1759). Onder het pseudoniem Eireneophilus (liefhebber van de vrede) zond hij zijn Onpartydige Aanmerkingen de wereld in, in de hoop, dat die zouden leiden tot beëindiging van het twistgeschrift en verheldering van de zaak zelf. Maar zover was het nog niet.

Kuypers heeft zelf nog wel wat in petto. Hij is namelijk al maanden bezig aan een groot werk, waarin hij alle beschuldigingen wil weerleggen en alle onduidelijkheden wil ophelderen.

Het pleit beslecht?

Op 8 oktober 1751 schrijft Kuypers dat hij hoopt dat dit Pleitgeding zijn laatste geschrift zal zijn betreffende de verwickelingen, die door 'Nijkerk' waren opgeroepen. Het was het niet!

Dit Pleitgeding heeft Kuypers op eigen kosten laten drukken; hij kon kennelijk geen uitgever vinden om dit nogal omvangrijke werk op de markt te brengen. Dit bijna 500 pagina's tellende geschrift is vooral bedoeld teegens de wydberoemden heer Joan van den Honert, zoals de volledige titel luidt.

Kuypers wil in dit geschrift alle misverstanden ten aanzien van 'Nijkerk' en alle beschuldigingen jegens hemzelf de wereld uithelpen.

Allereerst maakt Kuypers duidelijk waarom hij dit werk heeft geschreven en daarna gaat hij alle verdachtmakingen en beschuldigingen na en weerspreekt en weerlegt deze stuk voor stuk. Deel II bevat enkele valse berichten die door Prof. Van den Honert voor waar worden gehouden en Deel III eindigt met enkele onprofessorale handelingen en redeneringen.

Gezien de omvang van dit Pleitgeding moet de weergave van de inhoud summier zijn.

'De stuypverdeedigende Kuypers'?

Kuypers begint met zijn reactie bij het lezen van de Aenmerkingen op zijn Getrouw Verhaal door de dan nog anonieme auteur, die, zoals bekend, later Van den Honert bleek te zijn. Hij verbaast zich erover hoe een leraar der kerk zich zo kon opwinden en zich zo onwijs te buiten kon gaan. De 'aenmerker' heeft Kuypers veel kwaad

berokkend door hem als een leugenaar en ketter te brandmerken. Waarom heeft Van den Honert zo fel uitgehaald naar zijn oud-leerling, zo vraagt Kuypers zich af. Waarom hem niet zachtmoedig terecht gewezen?

Van den Honert heeft een karikatuur geschetst van hem, Ds. Kuypers, en van de gebeurtenissen in Nijkerk. Zo heeft hij hem kunnen typeren als de 'stuypverdeedigende Kuypers', maar het is volstrekt onjuist om de Nijkerkse beroerten te vergelijken met de Parijse convulsionarissen, daarmee doelend op mensen die in 1731 bij het graf van Abt Paris de stuipen op het lijf hadden gekregen.

Nee, wat Kuypers van meet af heeft staande gehouden is dit, dat hartstochtelijke aandoeningen niet volstrekt strijdig zijn met de waarachtige werkingen van Gods Geest. De overtuiging van zonden gaat toch niet zonder innerlijke smart en dat heeft toch gevolgen in het lichaam 'weegens de onbegrypelyke band van vereeniging tusschen beide'.

Kuypers vraagt zich af waarom Van den Honert nooit zelf eens in Nijkerk is komen kijken. Dan zou hij vast niet zo negatief over deze opwekking geschreven hebben, zo meent Kuypers.

Achter het scherm

Kuypers probeert te bedenken welke redenen Van den Honert gehad kan hebben om zo tegen hem uit te varen. Omdat hij geen slaafs discipel van zijn school is? Maar Van den Honert heeft juist altijd geleerd om niemand slaafs te volgen. Of is het veelvuldig citeren van De mensch in Christus voor Van den Honert oorzaak van verbittering geworden? Kuypers verbaast zich er over dat Van den Honert zich zo sterk verzet tegen het hartstochtelijke, maar dat hij kennelijk zijn eigen hartstocht over het hoofd ziet.

Kuypers rondt deze 'inleiding' af door Van den Honert uit te dagen om al zijn beschuldigingen aan het adres van Kuypers waar te maken en dan zal Kuypers zelfs niet weigeren om zijn ambt neer te leggen. Als hij dat niet kan dan moet hij openlijk erkennen dat hij zich heeft laten opstoken tot laster uit 'partydigheid en factie'.

De echte brieven

Kuypers gaat nu in Deel I alle beschuldigingen weerleggen. Allereerst de beschuldiging dat hij door zijn bekendmaking in 'courant' en Boekzaal betreffende zijn brieven zijn trouw verdacht gemaakt heeft.

In de Boekzaal van mei 1750 had Kuypers inderdaad een bericht laten plaatsen dat de drie in omloop zijnde brieven, onlangs gedrukt te Amsterdam, wel op zijn naam stonden, maar zonder zijn medeweten waren gepubliceerd en dat zij niet echt waren.

De brieven aan zijn ouders, zo betoogt Kuypers, waren in haast geschreven en nooit voor publicatie bedoeld. Hij is ook niet van plan om ze te publiceren en niemand kan dat van hem eisen, ook Van den Honert niet. Kuypers beschrijft dan wat er met de echte brieven gebeurd is: de eerste heeft zijn vader doorgezonden naar Den Haag, waar zijn kinderen zich bevonden. De jongste broer van Gerardus heeft daar die brief aan vrienden laten zien en deze ook voorgelezen aan vrienden. Zonder het te weten zijn ze toen gekopieerd. De tweede brief is nooit uit de kamer van zijn vader geweest.

Van den Honert kan wel eisen dat Kuypers de echte brieven publiceert, maar dat is toch onzinnig. 'Stel', zegt Kuypers, 'dat ik ongevraagd uw collegedictaten ging uitgeven, dan kan ik later toch niet van u eisen uw echte college-dictaten te publiceren?'

Kuypers heeft de originele brieven van zijn ouders teruggevraagd en deze vergeleken met de gedrukte: er zitten talloze verschillen in. Om dit nog extra kracht bij te zetten

heeft Kuypers ook aan anderen, die hij met name noemt, deze brieven laten vergelijken en ook zij komen tot dezelfde conclusie.

Dat Van den Honert de naam van de heer Brocades opvoert als getuige (die een brief zou gekopieerd hebben van het origineel) is ten onrechte, want deze heeft aan Kuypers laten weten dat hij een reeds gekopieerde brief heeft overgeschreven bij vrienden.

Fides carbonaria

In de volgende paragraaf gaat Kuypers in op zijn bekendmaking in de Boekzaal van juni 1750, waarin hij de schrijver van de Brief van een vader aan zyn zoon betiteld had als een 'ouden laffen Pasquilschryver'. Van den Honert heeft het voor die 'verstandige' vader opgenomen, maar ging wellicht Van den Honert zelf schuil achter deze anonus?

Wat had die 'vader' over Nijkerk geschreven? Dat het geloof van de bekeerden te beschouwen was als een 'fides carbonaria' (kolenbrandersgeloof) en dat Kuypers leerde dat men kon geloven zonder kennis.

Kuypers weerlegt deze beschuldigingen door te onderstrepen dat hij altijd geleerd heeft dat Woord en Geest nodig zijn om tot het ware geloof te komen. Volgens de onbekende 'vader' kunnen de Nieuwkerkers eigenlijk niet geloven, omdat zij dom en ongeletterd zijn. Zelfs de moordenaar aan het kruis zal nog wel eerst onderwezen zijn in de joodse leer, zo stelde de 'vader', maar volgens Kuypers leidt deze redenering ertoe dat de Heilige Geest maar half werk heeft aan de bekering van 'geleerde lieden'. Kuypers houdt vol dat er toch niets 'abusiefs en absurds' door hem gesteld wordt als hij betuigt dat het 'Gode behaagd heeft veele dommen en onweetenden binnen een zeer korte tyd door Woord en Geest te brengen tot de geloofskennis der noodzakelyke waarheden'.

Uitvoerig wordt ingegaan op de gemoedsgesteldheid van de mensen onder de prediking van Petrus op de eerste Pinksterdag. Met een zwier van geleerdheid had Van den Honert geprobeerd aan te tonen dat de mensen 'met ingetooe beteutertheid' het Woord hadden aangehoord, maar volgens Kuypers zegt dat meer over Van den Honert's wens dan over de werkelijke toedracht. Kuypers laat ook duidelijk merken dat hij niet zo onder de indruk is van Van den Honert's eruditie en hij bestrijdt met gemak de opvattingen van zijn vroegere leermeester. De rollen lijken nu omgekeerd... Volledig en toch beperkt

Vervolgens gaat Kuypers in op de beschuldiging van Van den Honert, dat hij een geclausuleerde approbatie aanziet voor een volledige. Dit heeft betrekking op de approbatie van het Getrouw Verhaal, die inderdaad 'gelimiteerd' was, maar dit betekende niet dat de approbatie niet volledig was. Kuypers had wel degelijk het volledige recht om dit werkje uit te geven.

Kuypers wijst er Van den Honert op dat hij met zijn beschuldigingen ook de Harderwijkse godgeleerden in verlegenheid heeft gebracht.

Verder gaat Kuypers in op de aantijging dat zijn Getrouw Verhaal geen getrouw verhaal zou zijn. Kuypers heeft een verklaring van zijn kerkenraad, gedateerd 25 november 1750, waarin deze zwart op wit meldt, dat het Ge-trouw Verhaal van Kuypers wel naar waarheid is opgestelde

Van den Honert beschuldigt Kuypers van oneerlijkheid, omdat hij voortdurend schrijvers onjuist citeert. Met behulp van lange citaten toont Kuypers aan dat hij de citaten niet uit hun verband heeft gehaald. Dat Van den Honert zich zelf schuldig maakt aan onnauwkeurigheid en verdraaiingen bij het citeren van auteurs maakt

Kuypers met enkele voorbeelden duidelijk.

Ook weerlegt Kuypers de beschuldiging dat hij valse getuigenis zou gesproken hebben tegen zijn collega Roldanus. Dat Kuypers zich schuldig zou gemaakt hebben aan het 'slaan van zijn mededienstknechten', zou overlopen van verwaande eigenliefde en een ketter en dweper zou zijn. In het Pleitgeding wordt dit alles door Kuypers zorgvuldig weersproken en weerlegd.

Kuypers legt Van den Honert de vraag voor hoe het met diens rechtzinnigheid gesteld is, met name als het gaat over de kwestie van de 'kennis': verschilt de kennis van een 'onbegenadigde letterkundige' van die van een 'waarlyk wedergeborene'? Volgens de professor niet, maar Kuypers vraagt zich af of dat niet strijdt met Dordt! Van den Honert's standpunt komt dicht bij dat van de remonstranten, zo meent Kuypers.

Betrouwbare correspondenten?

In het Tweede Deel gaat Kuypers nog uitvoerig in op valse berichten, die door Van den Honert voor waar de wereld zijn ingezonden. Bijvoorbeeld dat er op een keer wel 2500 mensen op de straten van Nijkerk liepen te wenen en te bidden. Maar dat is niet waar. Wel waren soms zoveel mensen aanwezig in de kerkdiensten, 'begeerig iets te leren'. Dit gegeven zou Van den Honert ontleend hebben aan een brief van de heer Hemsing, gedrukt te Embden, 'welken ik egter niet heb kunnen te zien krygen'.

Kuypers maakt uitvoerig melding van het bezoek van Ds. Bongardt uit Hoorn en Ds. Pröbsting uit Heusden, waarvan hij later een verslag aantrof in een werkje van Van den Honert, maar dat was een zeer tendentieuze weergave, waarin verteld werd dat iemand tijdens de kerkdienst had geroepen 'O, Jezus' en dat weer anderen allerlei wijsjes hadden gezongen, soms boven de prediking uit en dat men gedurig over stoelen en banken had gelopen, dwars door de kerk en het doophekje en dat wel vijftien mensen in en uit de consistorie waren gelopen. Kuypers had ook zelf een verslag gemaakt van de gebeurtenissen tijdens die dienst en dat opgestuurd naar collega Pröbsting met de vraag of hij wilde bevestigen dat een en ander inderdaad zo had plaatsgevonden, maar deze heeft daar nooit op gereageerd. Deze had dat verslag wel doorgestuurd naar Van den Honert: Kuypers vindt dat een misselijke streek!

Ook zou Kuypers een oude vrouw van tachtig jaar van het Avondmaal hebben geweerd met de woorden 'Ga maar heenen, gy hebt al lang genoeg van het gestolen brood gegeten. Ga maar weg!' Kuypers is daar zeer verontwaardigd over: 'Doe ik deeze beschuldiging las, ontroerde myne gantsche ziele, dat ik my daar zag afgeschilderd als een alleronmeedogenste Barbaar'. Van het hele verhaal is geen syllabe waar, zo verzekert Kuypers zijn lezers en voegt een verklaring van deze vrouw en van anderen toe ter ondersteuning van zijn beweringen.

Zo doet Kuypers zijn uiterste best om wel vijftien onjuiste berichten, die Van den Honert voor waar hield, naar het rijk der fabelen te verwijzen. Kuypers vraagt Van den Honert te willen erkennen dat hij misleid is door zijn correspondenten, hen lichtvaardig heeft geloofd en daardoor een vertekend beeld heeft gekregen van 'Nijkerk' en zijn predikant(en).

Kuypers een 'honert'?

Tenslotte gaat Kuypers in op enkele 'onprofessorale handelingen en redeneringen' van Van den Honert. Zo is het toch voor een professor zeer ongebruikelijk om anoniem te publiceren. Verder is het kortzichtig van Van den Honert te menen dat er maar één soort kopieën van de brieven van Kuypers bestaat, maar er zijn vele afschriften in

omloop, waarvan sommige verdicht, andere nagenoeg nauwkeurig zijn. Het is tegen de landsplaccaten om ander-mans brieven te publiceren, maar Van den Honert schijnt die wet niet te kennen. Hij treedt deze afspraken althans met voeten door Kuypers' brieven in zijn eigen geschriften in extenso op te nemen, terwijl Kuypers zich er zelf van gedistantieerd heeft. De auteur van het 'verhaal' in de Nederlandsche Jaarboeken doet dat trouwens ook (maar dat is een jaar later).

Kuypers vraagt Van den Honert waar diens persoonlijke haat jegens hem (en zijn vader) vandaan komt. Kuypers houdt vol dat hij Van den Honert niet heeft willen 'honen' en tergen. Kuypers eindigt zijn Pleitgeding met de opmerking dat hij niet meer zo onder de indruk is van Van den Honert's geleerdheid en dat hij heeft ingezien dat de 'wydberoemde professor' niet zoveel deugd en eerlijkheid bezit als hijzelf en zijn bewonderaars wel menen: 'Gy zegent u te veel in uw eigen hart'.

Van den Honert reageert niet meer, althans niet onder zijn eigen naam. Ik acht het echter niet uitgesloten dat Van den Honert de auteur is van de Derde brief van een Vrient aan een Vrient, wegens het Pleitgeding, waarin gesteld wordt dat Kuypers niet afdoende heeft gereageerd op Van den Honert. Ook wordt daarin gemeld dat Van den Honert niet meer zal publiceren, maar dat betekent mijns inziens alleen maar dat hij niet meer onder zijn eigen naam zal ingaan op de kwestie.

Kuypers zelf is trouwens nog niet uitgeschreven, want hierna volgen nog van hem Gamaliëls raat voorgesteld in een Leerrede over Handel. V: 33-39 en zelfs nog een Tweede Pleitgeding als verdediging van zijn geschrift Oud en Nieuw en als antwoord op het Vierde Antwoord van Van den Honert. Ook deze twee geschriften van Kuypers wil ik aan de welwillende lezer voorleggen. Het is meer voor de volledigheid dan vanwege nieuwe of verrassende inzichten. Uit de inhoud van beide geschriftjes is duidelijk af te lezen dat de discussie op haar laatste benen loopt.

Een wijze raad

In de voorrede op deze leerrede over Handelingen 5 merkt Kuypers op dat de nu volgende preek in werkelijkheid niet zolang was, 'zynde het myne gewoonte niet om den Toehoorderen door een langdurig voorstel aftematten'. Hij roept zijn lezers op voorzichtig te zijn in hun oordelen. Het is mogelijk dat men de Heilige Geest smart aandoet door zich zo driftig te verzetten tegen Zijn werk in Nijkerk en elders.

Zo is de figuur van Gamaliël een spiegel voor iedereen, die verstandig en wijs wil zijn, want Kuypers vindt in hem een mens, die 'zyn driften beteugelt door de toom der reden en zyn hartstochten aan de heerschappy van een opgehelderd verstand en gezond oordeel'.

In de toepassing brengt Kuypers nog weer eens allerlei reacties op de beroeringen onder de aandacht en probeert ook de motieven van de critici te omschrijven. Hij ziet een belangrijk motief in 'partijschap', die er op uit was om het 'bevindelijke christendom' te weren, hetgeen aardig leek te lukken, maar toen zette 'Nijkerk' onverwacht alles op de kop. Zo daverden de kansels van 'doldriftig geroep tegen de tuimelgeest uit de afgrond... en werden wij op één hoop gegooid met Hernhutters, geestdrijvers – en ander gespuis, maar zonder bewijzen!'

Maar Kuypers houdt aan alle critici de raad van Gamaliël voor om eens bedaard te overwegen, dat, als het iets van mensen is, het zal vergaan, maar als het uit God is, dat het zal blijven bestaan. Kuypers hoopt er zelf mee te kunnen leven en sterven.

Hij waarschuwt zijn opponenten dat als zij doorgaan met lasteren en be-schimpen dit tot een kerkscheuring kan leiden. Laat men bedenken dat men misschien wel tegen God strijdt. Legt de wapens neer, zo smeekt Kuypers, want de lieve vrede is toch heel

wat waard.

Tenslotte richt Kuypers zich weer tot zijn eigen gemeente en spoort de onbekeerden aan de scheidbrief aan Satan te geven. 'Behaagt het God u langs een zachte en liefelijke weg te lokken – weest er dankbaar voor en zegt niet: ik wil ook zo benauwd worden als die en die...'

De bekeerden worden opgeroepen zich vroom te blijven gedragen, opdat men in het land zal ophouden met lasteren.

De genadeslag

In het Tweede Pleitgeding probeert Kuypers nogmaals Van den Honert ervan te overtuigen dat het volstrekt onjuist is te menen dat men in Nijkerk 'smousekerkjen in de Gereformeerde Kerk wil spelen' en dat het evenmin een 'Comedie' is, zoals de professor meende.

Het was Van den Honert ter ore gekomen dat Kuypers een maand uit de gemeente was geweest, maar daaraan de conclusie verbinden dat hij zijn kudde verwaarloost en ook zelf afstand neemt van 'Nijkerk' gaat toch wel erg ver, meent Kuypers. Het was twee jaar geleden dat hij eens acht dagen bij zijn ouders was geweest. Volgens zijn vrienden werd het de hoogste tijd eens rust te nemen en zo was Kuypers de maand september 1751 afwezig geweest.

Kuypers moet toegeven dat het allemaal wat rustiger in Nijkerk is geworden. De lichamelijke toevallen (convulsiën), die hij trouwens nooit wenselijk heeft geacht, zijn allang voorbij en ook 'het verregaand beroerd zyn' is minder geworden, maar er zijn nog wel steeds tranen en zuchtingen, wan-neer men ruimte zoekt voor een benauwd gemoed. Maar het is niet meer zo 'godsdiensstorend' als in het begin.

Er komen nog steeds mensen de kerkdiensten visiteren en men is welkom, maar figuren als Bongardt en Próbsting kunnen beter wegblijven.

Er is nog veel werk te doen en Kuypers gaat tot vermoeiens toe door met prediken en catechiseren. Men beweert wel dat men in Nijkerk niets meer waarneemt van beroeringen, maar wat zoekt men eigenlijk? 'Razen en stam-pen met de voet...?'

Kuypers moet toegeven dat de grote oogst van het eerste jaar in het tweede jaar niet gehaald wordt, maar toch is het 'grote werk' niet stil komen te staan.

Tenslotte gaat Kuypers nog in op de vroegere 'gemeenzaamheid' tussen de student en de hoogleraar. Die vertrouwelijke omgang was er inderdaad, maar Kuypers vraagt zich af of Van den Honert hem echt heeft liefgehad. Hoe kan Van den Honert hem dan nu zo behandelen?

Dit Tweede Pleitgeding eindigt met een uitvoerige uiteenzetting over fouten van de meester in collegedictaten, maar die zijn te irrelevant om hier verder op in te gaan.

Een Pyrrhus-overwinning

De discussie is duidelijk over haar hoogtepunt heen, hoewel nog steeds geschriften blijven verschijnen. Ook het Tweede Pleitgeding van Kuypers blijft niet onweersproken. In De vierde Brief van een vriend aan een vriend wordt volgehouden dat Kuypers' betoog innerlijk tegenstrijdig is en dat Van den Honert niet echt wordt beantwoord. Kuypers ontvangt ook nog een brief van een zekere Reformatus Biblicus, waarin hem onbescheidenheid wordt verweten. De Brief aen Gerardus Kuypers spoort Kuypers aan om toch maar zijn echte brieven te publiceren, want de redenen om dit niet te doen, zoals aangegeven in zijn Pleitgeding acht de schrijver onvoldoende.

Een Vyfde Brief van een vriend aen een vriend gaat nog in op Kuypers' Gamaliels

Raat, maar halverwege 1752 zijn de meeste pennen leeg. Ik vermoed dat achter de meeste anonieme auteurs de persoon van J. van den Honert schuilgaat. Als in 1753 een Register van Alle de Gedrukte Schriften, Voor en Tegen Het Berugte Werk der Beroering en Bekeering te Nieuwkerk,

Aalten en andere plaatsen verschijnt is voor alle betrokkenen duidelijk dat de polemiek is beëindigd.

Ook de Nederlandsche Jaarboeken kunnen in de tweede helft van 1752 met een compleet overzicht komen van de gebeurtenissen in Nijkerk (en elders) en de reacties daarop. 'Nijkerk' was geschiedenis geworden.

Kuypers was inmiddels onverwacht – en grotendeels ongewild – een zeer bekend predikant geworden. Hij was ook een man van het (kerk-)volk ge-worden. In Schoonhoven stond hij in 1752 op een nominatie van drie om daar beroepen te worden en de burgerbevolking had een request bij de magistraat ingediend om de keuze op Kuypers te laten vallen, 'alsof de stemme des volks de stemme Gods ware in dezen', zo merkte de Boekzaalcorrespondent kritisch op. Kuypers werd weliswaar niet beroepen, maar dit incident laat wel zien hoe 'populair' Kuypers was geworden!

Maar wat had Kuypers er uiteindelijk mee gewonnen? Leek zijn overwinning niet erg veel op een Pyrrhus-overwinning?

Diagnose van Ds. M. Bertling

Een bijzonder evenwichtige beoordeling van de godsdienstige beroeringen in vele plaatsen in de Republiek kunnen we vinden in de Voorreden *op J. Durham's Christus Gekruyst* (Rotterdam 1752), geschreven door de latere collega van Kuypers in Groningen Michael Bertling onder de titel *Over de seltsame Bewegingen onder den Godsdienst in onse dagen, waar in de onderscheide Grondbeginselen en de regte wyze van Behandeling worden aangewezen tot bevordering van Waarheit en Vrede*.

Deze 36 pagina's tellende Voorreden, - die overigens niet is opgenomen in de Catalogus van Roest, - is de moeite waard om nader kennis mee te maken.

Het lijkt mij niet waarschijnlijk, dat zij elkaar op dat moment reeds kennen, maar over een aantal jaren zullen Kuypers en Bertling zeven jaren (1765-1772) met elkaar optrekken als hoogleraren aan de Hogeschool. Kuypers zal tenslotte de lijkrede bij het overlijden van Bertling uitspreken. Het is dan 1772. Bertling heeft dit stuk geschreven aan het einde van het jaar 1751.

Bertling vertelt dat ook in Groningen onder de prediking van het Woord allerlei mensen 'beroerd' waren geworden, 'met uitwendige aandoeningen in 't lichaam, geweldige schuddingen, trekkingen, benaude lichaamsfoltering, benaut uitroepen en uitschreeuwen, van sig selven te vallen, en wat dies meer is'. Velen in den lande waren van mening dat God bezig was het werk der bekering met kracht door te zetten: men zag immers een verandering in levensstijl ten goede en ook zag men een grotere bereidheid en graagte om naar de kerk te gaan. Hoewel deze beoordeling misschien wat al te voorbarig mag zijn, het is niettemin ongeoorloofd om er de spot mee te drijven of de mensen die het verdedigen te verketteren, zo stelt Bertling. Ook waren er die het 'bekeringswerk' beschouwden als pure geestdrijverij, maar anderen ten-slotte – en zo ook de leraren in Groningen – wilden een tussenweg bewandelen en het werk 'langzaam en bedaart onderzoeken'.

Allereerst moet toch vastgesteld worden dat niet alle overtuiging en geloofsbenauwdheid ware zaligmakende hartsverandering inhoudt, want ook Ezaü en Judas toonden berouw met tranen en geschreeuw. Sommigen hadden aandoeningen, die heel ongewoon waren – 'meer sweem hebbende na een vallende ziekte' – en hadden eigenlijk niets met een bekering te maken. Daar-om meenden de Groningse predikanten er goed aan te doen om hun oordeel op te schorten en goed toe te zien welke vruchten er uit voortkwamen.

Het verdiende aandacht dat degenen die bewogen waren eigenlijk niet meer vatbaar waren voor de verkondiging van het Woord en ook anderen hinderden om het te horen. Toch was er ook wel iets goeds in, want men bespeurde tegelijkertijd 'een ongemene verwakking in het opkomen tot den Godsdienst'.

Vijf stellingen

Om tot een goede beoordeling te komen wil Bertling allereerst een vijftal stellingen poneren, die bij iedere rechtzinnige christen instemming zullen vinden:

1. Dat de Heilige Schrift de enig volmaakte en onfeilbare regel is van ons geloof en wandel, waaraan alles wat in de kerk plaatsvindt getoetst moet worden, dus ook alle aandoeningen en beroeringen, voorzover die te ma-ken hebben met het wezen

van de zaak.

2. Dat de waarachtige bekering van een mens niet alleen niet bestaat in zulke heftige lichaamsaandoeningen en ook geen natuurlijke en noodzakelijke gevolgen of blijken ervan zijn. Die aandoeningen werden immers ook gevonden bij mensen, die geen enkel besef hadden van hun zonden en dergelijke, zodat men die aandoeningen niet mag beschouwen als tekenen en/of bewijzen van een ware bekering.
3. Dat die aandoeningen niet aangemerkt kunnen worden als gewone toevallige omstandigheden die doorgaans met een ware bekering gepaard gaan, omdat we daar in de gehele Bijbel ook geen enkel voorbeeld van kunnen vinden. Weliswaar ging het op de pinksterdag niet zonder ontroeringen en bewegingen toe, maar 'men vind in dat gansche verhaal geen sweem of schaduwe van die Lichaamsbewegingen, die men thans bespeurt'. De aandoeningen, die men nu onder ons aantreft, lijken meer op die van de bezetene in het Evangelie, die door de evangelist werden beschouwd als blijken van bezetenheid met de duivel!
4. Dat niemand kan beweren dat het onmogelijk is dat bij toeval een ware bekering gepaard kan gaan met dergelijke aandoeningen, vooral bij mensen met een zwak temperament. Maar die aandoeningen voegen aan de echtheid van dat werk niets toe of doen daar aan af.
5. Dat men uit die aandoeningen op zichzelf niets ten voordele of ten nadele moet besluiten: wat werkelijk in het gemoed omgaat zal men onderzoeken of met hem of haar bespreken en daarbij de lichaamsaandoeningen geheel terzijde laten. In gesprekken met de 'aangedane' mensen kan men achterhalen wat de grondbeginselen van hun aandoeningen zijn en men zal vooral achtslaan op de vruchten die een en ander voortbrengt.

Vervolgens gaat Bertling vaststellen wat wezenlijk bij de ware bekering behoort en stelt dan dat het beginsel ervan redelijk moet zijn, namelijk een verlichte kennis en gemoed-overredende overtuiging van zijn zonde en el-lende. Men moet daar een redelijke bewustheid van hebben en als men daar onder de prediking over aangedaan is dan kan men ook zeggen waardoor of waarover men aangedaan is. Is men wel ontroerd of aangedaan, maar men weet eigenlijk niets te zeggen over zijn of haar ellendestaat dan heeft die aandoening niets te maken met een ware bekering. Waar komen die aandoeningen dan vandaan? zo vraagt Bertling zich af.

Hij beantwoordt deze vraag door te stellen dat het niet onmogelijk is, dat sommigen die aandoeningen veinzen. Het is 'een duivels naapen, van die bewegingen, die zy in andere bespeuren'.

Bij anderen zijn die lichaamsaandoeningen meestal 'natuurlyk, dierlyk of temperamenteel'. De oorsprong hiervan ligt dus niet in het gemoed, maar in het lichaam. Zij worden niet ontroerd door het horen van het Woord, maar door het zien van andere beroerden. De meesten van hen hebben een zwak zenuwgestel. Doorgaans heeft men geen besef van hoe ellendig men er geestelijk aan toe is, terwijl vaak gezien wordt dat men alweer gauw zich overgeeft aan allerlei wereldse ijdelheid.

Er is volgens Bertling nog een derde soort mensen te onderscheiden, bij wie de grondbeginselen van hun aandoeningen 'gemengelt zyn, ofte immers kunnen zyn'. Hij heeft het oog op mensen, die wel inzicht hebben in hun onbekeerde staat, maar die indrukken treffen het gemoed niet zo sterk, dat dit tot lichaamsaandoeningen leidt. Omdat men die alom bij anderen waarneemt begint men er ook zelf naar te streven en

men probeert als het ware die aandoeningen bij zichzelf op te wekken. Bertling keurt dat ten sterkste af en hij heeft al verschillende keren ontdekt dat deze mensen blootstaan aan allerlei dweperijen en geestdrijfverijen, maar hij wil niet vaststellen welk soort mensen de meerderheid vormen, want dat zou maar tot meer twist kunnen leiden.

Wat betreft de gemeente Groningen kan hij wel zeggen dat er hier 'seer veel togteyke en dierlyke Bewegingen hebben onder gelopen'. De meeste aandoeningen heeft Bertling aangetroffen bij kinderen, weinig bij volwassenen; meer in volle en benauwde plaatsen in de kerk dan in lege en ruime; meer 's avonds dan overdag en vaker onder het behandelen van leerstellige zaken dan onder het gemoed rakende onderwerpen. Ook heeft Bertling gemerkt dat de aandoeningen aanstekelijk werkten: begon er één beroerd te worden, zo volgden er meteen meerderen. Nadat de predikanten hadden duidelijk gemaakt dat de aandoeningen beter vermeden konden worden – en daar God ook om gebeden hadden – werden ze ook inderdaad minder.

Het is dus eigenlijk ondoenlijk en ook onjuist om alles en allen over één kam te scheren: de verschillende soorten mensen behoeven een verschillende aanpak.

Overtuigde mensen moet men naar Christus verwijzen en als men lichaamsaandoeningen daarbij heeft moet men hen laten weten dat die niet tot het wezen van de zaak behoren en dat men hen moet aanraden tot God te bidden om er van bevrijd te worden.

Mensen die opzettelijk beroerd willen zijn of beroeringen veinzen moet men openlijk bestraffen. Mensen, bij wie de aandoeningen zuiver lichamelijk (dierlijk) zijn moet men laten weten dat deze niets met een bekering te maken hebben en hen aanraden te bidden om verlichtende genade. En alle mensen, die er in welke zin ook, mee te maken hebben moet men vragen bij de deuren van de kerk plaats te nemen, zodat zij zo min mogelijk de godsdienstoefening storen en snel de kerk kunnen verlaten, zodra men last krijgt van aandoeningen.

In **december 1750** waren de gemoedsbewegingen het hevigst in de gemeente **Groningen** en Bertling citeert een gedeelte uit een preek, die hij toen gehouden heeft naar aanleiding van Romeinen 3:23, waarin hij waarschuwde tegen de aandoeningen. Bertling maakt er melding van dat sommigen van oordeel zijn dat deze aandoeningen door God gebruikt worden als een middel om mensen tot inkeer te brengen. Maar Bertling vindt deze opvatting gevaarlijk. Immers, het enige middel dat God gegeven heeft tot bekering is het Woord zelf, de verkondiging van het Evangelie. Er zijn weliswaar vele 'toeleidende middelen', die kunnen bijdragen tot de bekering van een mens (het aantal is niet te bepalen), maar die middelen moet men nooit aanprijzen als eigenlijk geschikte of door God verordende middelen.

En of die aandoeningen zelfs wel als een geschikt middel gezien kunnen worden tot bekering van anderen vraagt Bertling zich ook nog af. Immers, men stamelt en zucht vaak onverstaanbare woorden en men verliest de aandacht voor de prediking. De beroerden zelf zijn geheel onvatbaar voor het Woord – hoe kan men zulke middelen aanprijzen als geschikt tot bekering van mensen?

Om deze kwestie te verduidelijken haalt Bertling de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus aan, met name het laatste gedeelte van de parabel. Zelfs de opstanding van een dode is niet bij machte iemand tot bekering te brengen: zij hebben Mozes en

de profeten! Zo is het Woord der prediking het enige middel dat God verordend heeft om mensen te bekeren. Het is weliswaar niet uitgesloten dat God de aandoeningen van anderen kan gebruiken om mensen tot inkeer te brengen – het staat God uiteraard geheel vrij – maar de hoofdregel is toch dat God door Zijn heilig Woord mensen wil onderrichten en zo zullen wij niet wijzer dan God moeten willen zijn.

Bertlings eigen woorden luiden in het slot van zijn betoog:

En hier mede zoude ik van deze stoffe afscheiden, ten ware nu nog een bedenkinge van aenbelang te overwegen was, hier in bestaande, of men (al vooronderstelt zijnde, dat die uiterlijke Aendoeningen onder den Godsdienst niet veel wezentlijkheit in sig mochten hebben, in opsig van het grootste gros dier bewogene) deselve evenwel niet mag aenmerken, als bekanie middelen, geschikt tot overtuiging en bekeringe van andere?

Zo schijnen sommige die Aendoeninge te hebben aangezien als geschikte middelen, om sorgelose menschen, uit hunnen slaap wakker te maken, ziende en horende de benautheden van andere hunne medemenschen, daarse uit kunnen afnemen, hoe schrikkelijk het gevoel van Gods toorn is, en hoe vreesselijk het haar zal zijn, te vallen in de handen van den levendigen God, 't geen haar dan op 't kragtigste moet aensetten, om den toekomenden toom te ontvlieden. Ja sommige hebben gemeent, dat een heftig bewogene, onder de verkondiging van 't Woort, meer nut kan doen tot bekeringe van menschen, als de beste Predikanten met hare ernstige en welgeschikte Leerredenen; ja dat selfs ene, door het geroep van die Beroerde, „gestoorde Predikatie of Catechizatie meer nut doet, als tien andere diergelijke kunnen te wege brengen, die met ordre en geschiktheit ten einde gebracht worden.

Hoe schonen glimp sulke en diergelijke bevattingen, in den eersten opslag, ook mogen hebben, voor ons vleschelijk vernuft, zo heb ik mij met deze begrippen, die elk ligt ziet, dat van een zeer verren en dangereusen uitsigt zijn, nooit kunnen verenigen. En om in deze delicate materie de uiterstens, aen de eene en aen de andere zijde, te mijden, en den veiligen middelweg te houden; zo moet men onderscheit maken tusschen het eigenlijk van God verordende middel der bekeringe, en tusschen uiterlijk aanleidende middelen, of occasien en gelegentheden, die de Heere selve na zijne Vrijmagt gebruikt, om den mensch tot stilstaan te brengen, en vervolgens, door middel van zijn Woort, tot bekeringe te leiden. Het eigentlijke van God ingestelde middel der bekeringe is (gelijk voorheen al met een woort is opgemerkt) het Woort van God, zo der Wet, als des Evangeliums, door en onder het welke de H. Geest den uitverkorenen zondaar wederbaart, en het beginsel des Geloofs in 't herte werkt. Dit is de Leer van onse Kerk, zie nu alleen de Catechismus Zondag XXV. Vr. 65. alwaar de Vraag, *Aengesien dan het Geloof ons Christus en aller sijner weldaden deelagtig maakt, van waar komt sulk een Geloof?* geantwoort wort: *Van den Heiligen Geest, die het Gelove in onse herte werkt door de Verkondiging des Heiligen Euangeliums*, enz. Dat is de duidelijke Leere van Gods Woort in ontelbare plaetsen, gelijk in 't vervolg uit enige weinige blijken zal.

Van dit ingestelde Middel onderscheide ik de uiterlijke occasien, toeleidende wegen, aanleidende gelegentheden of zonderlinge voorvallen, van welke God sig, na sijne onbepaalde Vrijmagt, bedient, om den mensch tot bekeringe te leiden: als daar zijn sware tegenspoeden, ogenschijnelijke doodsgevaren, schrikkelijke onweders van donder, blixem, stormwinden, exempelen van andere die bekeert worden, en diergelijke, die neen voor geene eigentlijke Middelen van bekeringe moet houden,

maar van toeleidende wegen, van welke God sig bedient, om een mensch uit zijn sorgeloosheit te doen ontwaken, tot het Woort te brengen, gedwee en vatbaar voor het selve te maken; en de waarheden, die men gehoord heeft ofte nu hoort, enige vat te doen hebben op het gemoet. Deze onderscheidinge, die van grote nuttigheit en nootzakelijkheid is, is niet van mijne uitvindinge, maar wort bij onse beste Godsgeleerden doorgaans zo waergenomen en opgegeven.

Ik zal mij nu alleen (beroepen op W. Brakel in zijn Redelijke Godsdienst, I. Deel, Cap. 31 § 6. daar hij handelende van het Middel der Wedergeboorte, aldus spreekt.

"Het derde, dat in aenmerkinge komt, is het Middel, waar door de mensch Wedergeboren wort, dit is alleen het Woort Gods, 't zij gelezen, 't zij gehoord, 't zij op wat wijze hij ook komt tot kennisse van de waerheden, alleen door het Woort geopenbaart, Jac. I 18. Na Zijnen wille heeft hij ons gebaart door het Woort der waarheit. I Petr. I : 23. Die gij wedergeboren zijt niet uit vergankelijken, maar uit onvergankelijken zade, door het levende en eeuwigblijvende Woort Gods. God gebruikt wel uitwendige middelen, waar door de mensche onstelt wort, ende tot inkeer komt: als armoede, extraordinaire oordelen over land, huis, ofte persoon, vreze ende perijkel des doots, dromen, verbeeldingen in de phantasie als ofse gezigten zagen, zonderlinge uitreddingen en lichamelijke voorspoet, 't zien van de Godzaligheid van andere, en hare onderlinge liefde, en andere voorvallen, NB. dog die en zijn geen Middelen tot bekeringe, maar alleen Middelen om haar tot het Woort te brengen, ende haar gedwee te maken, om haar daar door te laten bewerken. Maar het Woort alleen is het Middel, die geen kennisse van den weg der zaligheid bekomen, hare bekeringe is geen ware bekeringe."

Brengen wij nu deze onderscheidinge over, tot de voorgemelde Lichamelijke aendoeningen onder den Godsdienst, is dit dienaangaande ons gevoelen: dat de Heere, na zijne Vrijmagt, die Aendoeningen zoude kunnen gebruiken, en misschien bij deze en gene werkelijk gebruikt heeft, als Middelen of aanleidende gelegentheden, om anderen daar door tot het Woort te lokken, al was het uit enkele nieuwsgierigheit, om die bewegingen te zien; ofte om haar schrik en vreze aen te jagen, bevreesd te maken voor Gods toom en een eeuwig verderf, haar aen te setten om den toekomenden toorn te ontvlieden, en in zo verre als toeleidende Middelen tot bevorderinge van hare Bekerige. Wie zal sig durven onderstaan, om den vrijmagtigen God, in zyne wegen en werkingen, wetten of palen te stellen? Maar wij mogen die beroerende Aendoeningen niet aenmerken nog aenprijzen, als eigenlijk geschikte en van God verordende Middelen tot bekeringe van anderen. En dat, om datse ons in de H. Schrift, de enige Regel, na welke alle onse bevattingen en gedragingen moeten geschikt zijn, nergens als Middelen worden opgegeven en aengeprezen: maar alleen, het Woort des levendigen Gods, dat zaad der Wedergeboorte, die kragt Gods tot zaligheid, door welke God aan zondaars geeft de bekerige ten leven. Die uiterlijke Aendoeningen zijn ook in haar aart gene geschikte Middelen daar toe. Indien het beginsel der bekerige was, zekere dierlijke en togtelijke Aendoeningen des Lichaams, die dan vervolgens impressie op het gemoet moesten maken, zo zouden 'er zekerlijk gene geschikter Middelen, na onse manier van denken, kunnen uitgedagt worden, als zulke verregaande Bewegingen, als die een oversettende of overdrukkende kragt hebben op de temperamenten van andere mensehen, meer of min, na datse swakker of sterker zijn. Maar wij hebben voorheen getoont, dat het eerste beginsel der bekerige is, een waeragtig en overredent gezigte, ofte kennisse van zijn ellendige verlorene toestant, zo als die in het Woort van God beschreven staet, en vervolgens van de verlossings-

weg in het Woort geopenbaart, wordende dan ook de ware bekeringe, na Gods ordonnantie alleen door het Woort, als een middel, en door den H. Geest, als uitwerkende oorszaak, in het gemoet gewrogt. Maar hoe zijn die uiterlijke Aendoeningen, ofte een onverstaanbaar gesteen en geluit, een geroep, weg duivel, en wat dies meer is, bekwaem am andere menschen, tot een redelijk en gezant begrip van hun elendige toestand, en vervolgens van den weg der verlossinge, te brengen? Ja het is er zo verre van daen, dat deselve van ons (wat de Heere na zijne Vrijmagt doen kan en wil, bepale ik niet) mogen of behoren aangepresen te worden, als door sig selfs geschikte Middelen tot bekeringe van andere, datse veel eer, als verhinderende beletselen, in meer als eenerlei opzigt mogen aengemerkt worden; zo om datse oorszaak zijn, dat het gepredikte Woort, het van God ingestelde Middel tot bekeringe, van andere nabij die Beroert sittende, niet gehoord en verstaan wort, ofte dat hun aenidagt van het gepredikte Woort wort afgetrokken, ende bepaalt tot het zien van de Aendoeninge dier beroerde, of tot het luisteren na hun geroep, zo datse geen behoorlijke agt kunnen geven, niet Lijdia, op het gene van den Leraar van Gods wegen tot haar gesproken wort: als ook, om dat die Bewegingen (gelijk de ondervindinge geleert heeft) een oversettende kragt hebben, om gelijksoortige Aendoeningen in andere te verwekken, die insgelijks van haar selven te doen vallen, en haar dus, voor die tijd, voor de verkondiging van het Woort geheel en al onvatbaar te maken. En indien men sulke verregaande Bewegingen mag aenmerken als geschikte Middelen tot bekeringe van andere, nevens, ja selfs, in enigen opsigte, boven het verkondigde Woort; zo moet daar uit notoir volgen, dat niemant, hij zij wie hij zij, op enigerlei wijze, die beroerende Bewegingen onder den Godsdienst mag tegengaen, deselve tegenspreken, de beroerde tragten te bedaren en tot stilte te vermanen; terwyl hij zo doende, tegen een allergeschikst Middel tot bekeringe van andere, zoude aenwerken: in tegendeel dat ieder een, die het heil en de bekeringe van zondaren waerlijk ter herte gaat, verplicht is, na zijn vermogen, die beroerende Aendoeningen te voeden, aen te kweken, aen te prijzen, en alle zijne kragten in te spannen, door re werken op ede temperamenten en 'hertstogten, om die verwekt te krijgen, alzo hij op die wijze best de bekeringe van andere bevordert; door hoedanige handelwijze deselve dan na den ordinaren loop meer en meer algemeen moesten worden. En hoe zoude het dan met de openbare verkondiging van het Woort eindelijk gaan? Zoude door zo een weg niet geheel of merendeels onnut en onbruikbaar gemaakt worden? Zou dan ook de openbare Godsdienst, na de ordonnantie Gods, met betamelijke ordre, blijven waargenomen worden, en niet veel eer de openbare samenkomsten verandert worden in een Babel van verwerringe, daar in plaats van een deftige, eerbiedige en besauigde verkondiging van Gods Woort, slaan met handen en voeten, en een verwart geroep en geschreeuw zoude gehoord worden? en zou het dan met 'er tijd niet best worden, dat, als een Leraar het volk tot sulke Beweginge gebragt hadde, hij dan maar stille sweeg, en die Bewegingen haar gang liet gaan, als de geschikste Middelen tot bekeringe van andere? Een iegelijk, die enige eerbiet en liefde heeft voor de Goddelijke ordonnantien, zal buiten twijfel beven voor de dangereuse gevolgen, die daar uit, tot verwoesting van den Godsdienst, oogschijnlijk zouden moeten spruiten.

Het gewigte van dit stuk verplicht mij, om nog een stap verder te gaan, ende bij deze ronduit te verklaren, dat wij het aenprijzen van sulke Aendoeningen als geschikte Middelen tot bekeringe van andere, nevens, ja, in sommige opsigten, boven het Woort, houden en aenmerken als superstitie of bijgelovigheit, een vrugt van vleschelike eigenwijsheit, die ons alle van naturen is aengeboren; willende altijd wat anders als God in sijn heilig Woort, andere kragten en openbaringen, andere

verschijningen en vertoningen, om, na onse verbeeldinge, het gepredikte Woort meer kragt bij te setten, dat het dieper ingang in de gemoederen der menschen make.

De waarheit van dese stelling zal ons klaar blijken uit die leersame Schilderij, die de Zaligmaker den zijnen tot trouwhertige waarschouwinge voor ogen stelt, in die bekende, 't zij Historie, 't zij Parabel, 't zij ten dele 't een en 't ander, (dat ik nu niet ondersoeke) aengaande het leven en sterven van den Rijke man en Lazarus, Lukas XVI : 19-31. Ik hebbe voornamelijk mijn oog op het laatste gedeelte van de Parabel, vs. 27-31, in welke versen ons voorkomt de redewisseling tusschen de Rijke man en Abraham, over het ware, beste en geschikste Middel, om een sorgeloos mensch tot bekeringe te brengen; waar uit wij menen ten klaarsten te zullen blijken, wat ook de vleschelijke wijsheit versint, dat de Bedieninge van Gods Woort, het regte en enigste van God verordende Middel is, om den mensch af te trekken van godloosheit, de godvrugtigheit in te boesemen, en zo te bevrijden voor sijn eeuwige en rampzalige ondergang.

Twee Middelen komen hier in aenmerkinge, een dat Abraham voorslaat, een ander Middel, dat de Rijke man geschikter oordeelt, dat is, een dat God, een dat het vleschelijk vernuft, beter keurt. Het een is Moses en de propheten, verstaat hunne Schriften, bestaande in onfeilbare Oraculen, die de Canon zijn van het Oude Testament, waar in begrepen is 't Onderwijs voor den mensch, aangaande 't hoogste goet, de staet van d' eeuwigheit, ziels onsterffelijkheid, hemelsche vreugde, de weg des levens, enz. 't Middel daar tegenoverstaende zou zijn, zo iemand uit den doden opstont, om aen de levende uit eigen ondervindinge te kunnen zeggen, wat 'er zij van den eeuwigten staat na dit leven.

De vraag is, welk van die Middelen het beste, het nadrukkelijkste, het meest geschikste is? anders oordeelt de vleschelijke wijsheit, in den persoon van de Rijkeman; anders de Opperste Wijsheit, in den persoon van Abraham.

De Rijke man, en in sijn persoon het vleschelijk vernuft, oordeelt, dat het eerste Middel niet toereikende, niet het geschikste, niet het kragtigste is, maar dat het laatste van ongelijk meerder kragt is, om een mensch tot bekeringe te brengen, vs. 30. Neen, Vader Abraham, maar zo iemand uit den doden tot haar henen ginge, sij soutien sig Bekerden. En waarlijk, zo wij ons vleschelijk vernuft raedplegen, dat zoude met de Rijkeman ligtelijk in stemmen, en voor dat Middel, niet sonder vele schijn van redenen, pleiten. Zo iemand uit den doden opstont, dat zou reets een doorlugtig Mirakel wezen, waar door een wereitling en Sadduceen zou geloven, dat 'er een Geest en Verrijsenis is; zulk een zoude een gewisse getuige kunnen wezen, wat 'er in de andere werelt ommegeet, de levenden dat betuigende, op dat ook zij niet en komen in de plaatse der pijniging, vs. 28. als oor- en oog-getuige uit de hel of uit den Hemel, gelijk men tijdingen ontfangt uit andere Landen, wat Landaert, Voetsel, Kunsten, Godsdienst, Zeden, welvaren en rampen daar plaats hebben, uit menschen, die daar selve in persoon geweest zijn. 't Zou zijn experto trede, ofte geloof dien die 't ondervonden heeft: en zodanig een, die 't cent of ander ondervonden had, zou het 't allerkrachtigst kunnen voordragen, om de Epicuristen te waarschouwen en te gezeggen.

Maar Vader Abraham keurt dat middel af, en blijft staan op de Leer van Moses en de Propheten. Niet iemand uit den doden. Niet als of Gode 't niet zou kunnen doen, hij heeft 't getoont in Lazarus, in den sone selfs, in de verschijninge van Mose en Elia op den berg, ook tot versterkinge van der Apostelen geloof, maar om dat hij dat Middel daar toe niet belieft te gebruiken, om de zondaren te rugge te roepen. En daar uit moet

een nedrige ziel besluiten, dat dit Middel niet en is het dienstige, niet het kragtigste.

In opsigt van de overledene; 't moest wat buiten gewoons zijn, zo God iemant wederbragt in 't land der levendigen voor den jongsten dag. De zielen bleven, Baarse heen geweest zijn, de zalige worden niet getogen uit haar rust, de verdoemde niet uit hare ketenen. In opsigt van de Libertijnen en Sorgelose wereltlingen, dat Middel zou 't niet zijn. Door gewoonheit zou 't zo gemeen worden, als Moses en de Propheten. Duizenderlei bedriegerijen zouden den mensch vervaren en misleiden. De duivel zou daar onder sijn personagie spelen als een Engel des Ligts, 't aenbrengen van opstandelingen zou aen 't Woort getoetst moeten worden. Beproeft de Geesten; want al kwam een Engel uit den Hemel om een Euangelium te verkondigen buiten 't geen de heilige Mannen verkondigt hebben, die zij vervloekt, Gal. I : 8. De kurieuse nieuwsgierigheid moet ergens bepaelt worden, door 't geene geschreven is: Wij moeten wijs zijn tot matigheid, Rom. XIII : 3.

Ja 't zou vrugteloos wezen als bleek in de wonderen van Moses in Egypten, van Jesus in Juda, in Chorazim. Lazarus opgewekt loopt gevaer om wederom gedoot te worden. Maar ook, zo vast is een mensch aen sijn ronden, een Epicurist aen sijn wellusten, dat, al sag hij de doden voor sijn ogen ontwaken, hij en zou sig daer door niet laten geseggen. Gelijk een dief (zegt Chrijsostomus) die dagelijks andere ziet pijnigen, geesselen, hangen, 't stelen niet nalaat; ja die selve op de rekbank geweest zijn, zijn uit den kerker uitgebroken enz. *Al stampt men een dwaes in een mortier, in 't midden van het gestoten graan, zijne dwaesheit zal niet van hem wijken.* Een Moorman kan sijn huiet niet veranderen.

En dat is nu gewis, zo iemant sig niet laat gezeggen door Mose en de Propheten, alles is vrugteloos. 't Woort is het enige Middel van God verordent, om een zondaer te bekeren, onder de medewerkinge van Gods kragtdadige en onwederstanelijke Genade. 't Geloof is uit het gehoor, Rom. X : 17. Een kragt Gods tot zaligheit, Rom. I : 16 en 't zaad der Wedergeboorte, 1 Petr. I : 23, doordringent, Hebr. IV : 12. Een vuur en hamer, de steenrotzen te morsel slaande, Jer. XXIII volmaakt, bekerende de ziele, Ps. XIX : 8 van ontwijfelbare zekerheit, seer vast, zo spreekt de Heere; van God versegelt en besworen, van bijzondere aantrekkelijkheit, om den sondaer te geseggen; daar God self sig komt aanbieden als een Raedsman, Loon en Vriend, als met uitgebreide armen nodigt tot zijn Gemeenschap; betuigt, zult gij nog niet rein worden, hoe lange nog na dezen? waarschout, zal niet het einde bitterheit zijn? vriendelijk raad, Openb. III : 18. sugt, och of mijn volk hoorde! bid, wij bidden van zijnent wegen; belooft, die mij vind, vind het Leven; zo wil hij zielen vangen, zo lokt hij se, en spreekt na 't herte, en dat zijn die charmes en belezingen, om ons af te nemen 't vergift van onse zonden; als de Heere daer onder kragtdadig met sijn Geest in 't herte werkt. En buiten dat is alles vrugteloos, al stonden de doden op onder onse voeten om ons te prediken; ja al kwam Moses blinkende van Sinai, en al omringde ons de aensienelijke rede der heilige Propheten, ofte al zagen wij nog zo veel benaude menschen voor onse ogen, we bleven die we waren, en stierven in onse zonden.

Uit dit alles trekken wij, tot ons oogmerk, dit regtmatig besluit, dat niet de opstandinge uit den doden, verschijninge van afgestorvene menschen, of diergelijke dingen, hoe ook genaemt, ofte hoe geschikste ons, na het verstant des vlesches, ook mogen toeschijnen; maer alleen 't woort van Moses, de Propheten, Christus en de Apostelen, is Gods heilige ordonnantie, om den mensch te bekeren, van de satan tot God, van de zonde tot deugt en heerlijkheit: diensvolgens dat het loutere superstitie is (die altijdt wat anders wil als God in sijn heilig Woort, andere kragten en

openbaringen) iets anders wat het ook moge zijn, en dus ook die uiterlijke Beroeringen en Bewegingen, aen te merken en aen te prijsen, als geschikte middelen, nevens of zelfs boven het Woort, als ofse van meerder kragt en nadruk waren tot bekeringe van zondaren. Zonder dat wij daerom willen betwisten, dat de Heere, na zijne onbepaalde Vrijmagt, deze of gene meer gewone of buitengewone dingen, en dus ook die sterke Bewegingen onder den Godsdienst, zoude kunnen gebruiken, en misschien ook in dezen tijd gebruikt heeft, als aenleidende gelegentheden, om deze of gene menschen tot stilstaan en nadenken te brengen. Dat woort van Petrus moet altijd een betamelijk gewigt op ons gemoet hebben, 2 Petr. I : 19. *Ende wy hebben het Prophetische woort, dat seer vast is: ende gij doet wel, dat gij daar op agt hebt, als op een ligt schijnende in een duistere plaatse, tot dat de dag aanlichte, ende de morgensterre opga in uwe herten.*

En wij mogen hier tot besluit de woorden van onse Catechismus wel met enige veranderinge overnemen, die op de 98 Vraag, *of men de Beelden in de Kerk niet zoude mogen lijden als boeken der leken*, dat is, om eenvoudige menschen 't een of ander te binnen te brengen, hare devotie op te wekken, en hare gemoederen, door het zien van Christus aen het Kruise of iets diergelijks, te bewegen? dit antwoord geeft: *Neen, want wij en moeten niet wijzer zijn dan God; dewelke zijne Christenen, niet door stomme Beelden, maar door de levendige verkondiging van sijns Woorts wil onderwezen hebben.* Zo moeten wij ook niet wijzer zijn als God, met de nare en ontsettende vertoningen van Ontroerde menschen, te willen aenprijsen, als geschikte Middelen tot Beweginge en Bekerige van menschen, nevens of boven de verkondiging van zijn Woed.

(...)

Dit is de opregt sugt en de hertgrondige wensch van
Uwen genegen Dienaar in Christus,
Groningen den 20 December 1751.

MICHAËL BERTLING.

Bronnen en literatuur

- Kuypers, Getrouw verhaal**, p. 2;
 Boekzaal jan., febr., mrt., mei 1749;
 Bachiene, Kerk. Geographie, dl. I, p. 70-73;
 Van Veen, 'De geestelijke opwekkingen' in: Uit de vorige eeuw, p. 6 ev.;
 Roessingh, Het Veluwe kerkvolk geteld, p. 14-20;
 A.M. Roest, 'Chronologische Catalogus van de polemische geschriften rond de "Nijkerkse beweging"' in: Documentatieblad Werkgroep 18e eeuw (1985), p. 211-245;
 Copie van drie brieven geschreeven van Do Gerhardus Kuypers, predikant te Nieuwerk (Kn. 18271/Roest cat. nr. 1);
 Boekzaal der geleerde wereld (1750a), p. 581 ev., 703-705 (Roest cat. nr. 2 en 6);
 Copia van een brief uit Campen' (G. Hemsing) in: Ned. Jaerboeken (1752), p. 657-661;
 Brief van een Vader aan zyn Zoon (Roest cat. nr. 4);
 Nodige verantwoording wegens den brief van een vader aan syn Boon (Roest cat. nr. 9);
 Copy van een Brief Geschreven uit Nieuwerk, door een Vader aan zynen Dogter (J. Harges) (Kn. 18273/Roest cat. nr. 10);
 Egte brief van Ds. Gerardus Kuypers (...) aan Ds. Fr. Kuypers (Gorinchem 1750) (Roest cat. nr. 12).
 Brief van een Vader aan zyn Zoon (Roest cat. nr. 4);
 Nodige verantwoording wegens den brief van een vader aan syn soon (Roest cat. nr. 9);
 Egte brief van Ds. Gerardus Kuypers (...) aan Ds. Francois Kuypers (Roest cat. nr. 12);
 Brief aan de Hoog Eerw. en Hooggeleerde Heer Joan van den Honert (...) door Eusebiophilus (Roest cat. nr. 13);
 G. Kuypers, **Getrouw Verhaal en Apologie** (Kn. 18275/Roest cat. nr. 14);
 G. Kuypers, Aanmerkingen op den Brev, geschreeven uyt Nieuwerk, door een Vaader te weeten J. Harges, aan zyne Dogter (Kn. 18274/Roest cat. nr. 18); Chr. Sepp, Joh. Stinstra, dl. 2, p. 236;
 A.M. Roest, 'Chronologische Catalogus van de polemische geschriften rond de "Nijkerkse beweging"' in: Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw (1985), p. 211-245.
 Aenmerkingen Op het Werkjen (...) Getrouw Verhael en Apologie (...) Waerby gevoegd is een Verhael Van eenige Geleerde en Onbesproke menschen (Amsterdam 1750) (Kn. 18276/Roest cat. nr. 26);
 Zeedemeester der kerkelyken (1750/51) (Roest cat. nr. 123);
 Het waare Christendom; op nieuw door Gods Geest en byzondere genade doorgebroken in Nederland (Amsterdam 1750) (Roest cat. nr. 27);
 Waarschuwinge tegen de Geestdrijverij vervat in een Brief aan de Doopsgezinden in Friesland geschreeven door Joannes Stinstra Leeraar der Doopsgezinden te Harlingen (Harlingen 1750) (Kn. 18285/Roest cat. nr. 30);
 De grote en ontsaggelyke Won-deren der Genade, die Godt tegenwoordig werkt en doet aen de Inwoonders van Nykerk (Amsterdam 1750) (Roest cat. nr. 37);

- Theophilus Frisius, Schriftuurlyk onderzoek over het werk der Bekeering zo in Gelderlandt als elders, in onze Dagen (Leeuwarden 1751) (Kn. 18360/Roest cat. nr. 50);
- H. Kennedy, Nederige verdediging van het werk des Heiligen Geestes (Rotterdam 1751) (Kn. 18346/Roest cat. nr. 58);
- Vrymoedige en ernstige Verdediging van het werk Gods te Nieuwkerk (Gorinchem 1751) (Kn. 18343/Roest cat. nr. 47);
- G. Kuypers, Brieven aan de Leeraars onzer kerk (Leiden 1751) (Kn. 18349/Roest cat. nr. 46);
- J. van den Honert, Brieven welken Joan v.d. Honert (...) En de Tweede aan Do. Gerardus Kuypers (Amsterdam 1751) (Kn. 18344/Roest cat. nr. 51); G. Kuypers, Brieven van G. Kuypers (...) aan den Wydberoemden Heer Joan van den Honert (Leiden 1751) (Kn. 18351/Roest cat. nr. 52);
- Ned. Jaerboeken 1752, p. 735;
- W.R. Ward, The Protestant Evangelical Awakening (Cambridge 1992), p. 336-338.
- G. Kuypers, Pleitgeding van Gerardus Kuypers, Predikant te Nieuwkerk op de Veluwe, tegegens de Wydberoemden Heer, Joan van den Honert (Amsterdam 1751) (Kn. 18358/Roest cat. nr. 87);
- N.N., Derde Brief van een Vriend aen een Vriend, Weegens het Pleitgeding Van de Eerwaerde Heer Gerardus Kuypers (Amsterdam 1751) (Roest cat. nr. 88);
- G. Kuypers, Gamaliels raat voorgesteld in eene Leerrede over Handel. V: 33-39 (Amsterdam 1752) (Roest cat. nr. 101);
- G. Kuypers, Tweede Pleit-geding (...) Teegens den wydberoemden Heer Joan van den Honert (Utrecht 1752) (Kn. 18359/Roest cat. nr. 102);
- N.N., Vierde Brief van een vriend aen een vriend (Amsterdam 1752) (Roest cat. nr. 104);
- Reformatus Biblicus, Nodig Byvoegzel (...) waarby gevoegt is een Brief aen de Heer Gerardus Kuypers (Amsterdam 1752) (Roest cat. nr. 105);
- N.N., Brieven aen Gerardus Kuypers (...) waer in het uitgeeven van de Berugte brieven (...) (Delft 1752) (Roest cat. nr. 108);
- N.N., Vyfde brief van een vriend aen een vriend (Amsterdam 1752) (Roest cat. nr. 114);
- Nederl. Jaerboeken (1752), p. 621-905 (Roest cat. nr. 124);
- Bibliophilus, Register van Alle de Gedrukte Geschriften (Leiden 1753) (Roest cat. nr. 125);
- Boekzaal, maart 1752 (Naberigt over Schoonhoven); Kn. 18385 (verslag Ds. Bongardt).
- J. Durham's *Christus Gekruyst* (Rotterdam 1752)